

Danisname

e-ISSN: 2717-9974

www.danisname.com

Sayı/Issue: 10 (Mart-March 2025)

Yayıncı/Publisher

Küresel Güvenlik ve Strateji Derneği / gssi@gssinst.com

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University /

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Osman Selvi / **ORCID:** 0000-0002-9004-8627 / osselvi@gmail.com

Editör/Editor

Prof. Dr. Murat DEMİRKOL/ **ORCID:** 0000-0002-1770-4288/ murat60demirkol@gmail.com

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University

Editör Yardımcıları/Editorial Assistants

Enes ENGİN

İngilizce Dil Editörü/English Language Editor

Arş. Gör. Bilge Sever Kıyak/ **ORCID:** 0000-0001-5593-7675 / bsever@ybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University

Türkçe Dil Editörü/Turkish Language Editor

Arş. Gör. Hüseyin Şıra / **ORCID:** 0000-0002-7690-2217 / tosyevi@mynet.com

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University

Basın ve İndeks Editörü/Press and Index Editor

Osman SELVİ

Ankara Üniversitesi / Ankara University

e-ISSN: 2717-9974

Tasarım/Design

Osman Selvi

Yayın Tarihi/ Publishing Date

20.03.2025

Adres/Address

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sok. No:14/2 Altındağ 06050 Ankara/Türkiye

Web: www.danisname.com

e-posta: bilgi@danisname.com

Danisname yılda iki defa yayınlanan hakemli bir dergidir/ *Danisname is a refereed journal and is published biennially*

Alan Editörleri/Section Editors**Arap Dili/Arabic Language**

Arş. Gör. Mehmet CANDAN

ORCID: 0000-0002-0154-8655

m.candan766@gmail.com

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi /Ankara Yıldırım Beyazıt University

Dinler Tarihi/History of Religions

Arş. Gör. Hayriye Özlem SÜRER

ORCID: 0000-0002-1945-3937

hayriyeozlemsurer@aybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi /Ankara Yıldırım Beyazıt University

Din Sosyolojisi/Sociology of Religion

Abdullah YARGI

ORCID: 0000-0001-9351-4622

abdullahyargi@outlook.com**İslam Felsefesi/Philosophy of Islam**

Arş. Gör. Muhammed Abdullah HAKSEVER

ORCID: 0000-0002-6624-5225

muhamedabdullah.haksever@asbu.edu.tr Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi /Social Sciences University of Ankara**Türk-İslam Edebiyatı/Turkish-Islamic Literature**

Arş. Gör. Cihat EKİZ

ORCID: 0000-0003-0642-2530

ekizc@ankara.edu.tr Ankara Üniversitesi /Ankara University**Mantık / Logic**

Arş. Gör. İbrahim Halil BALABAN

ORCID: 0009-0002-8945-1272

ibrahimhalilbalabann@gmail.com

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University

Din Psikolojisi / Psychology of Religion

Merve DEMİRYÜREK

Yüksek Lisans Öğrencisi / Master's Student

ORCID: 0000-0002-4570-9182

mervedemiryurek4@gmail.com

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murat DEMİRKOL

ORCID: 0000-0002-1770-4288

murat60demirkol@gmail.com Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

ORCID: 0000-0002-7297-3325

ayildirim@ybu.edu.tr Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Dr. Süleyman AKYÜREK

ORCID: 0000-0002-8427-5030

akyureks@erciyes.edu.tr

Erciyes Üniversitesi Erciyes University

Doç. Dr. İlyas CANIKLI

ORCID: 0000-0001-9340-7982

ilyascanikli@gmail.com Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Dr. Bülent AKOT

ORCID: 0000-0001-9418-3140

bulentakot@hotmail.com Ankara Yıldırım Beyazıt

Üniversitesi Ankara Yıldırım Beyazıt University

Doç. Dr. Hüseyin AKYÜZ

ORCID: 0000-0001-5633-3507

huseyinakyuz73@gmail.com Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Ankara Hacı Bayram Veli University

Dr. Öğr. Ü. Mehmet ERKOL

ORCID: 0000-0002-1363-1894

mehmeterkol@aku.edu.tr

Afyon Kocatepe Üniversitesi Afyon Kocatepe University

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN ORCID: 0000-0001-8616-111X

mehmetevkuran@hitit.edu.tr

Hitit Üniversitesi Hitit University

Prof. Dr. Mehmet ÜNAL ORCID: 0000-0002-7169-5757

munal@ybu.edu.tr Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Dr. Nuri ADIGÜZEL ORCID: 0000-0002-3233-9143

nadiguzel@ybu.edu.tr / Ankara Yıldırım Beyazıt

Üniversitesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Dr. Adnan ADIGÜZEL ORCID: 0000-0002-4818-4051

adiguzela63@gmail.com / Eskişehir Osmangazi

Üniversitesi / Eskişehir Osmangazi University

Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN ORCID: 0000-0001-6134-4518

mozkan@ybu.edu.tr / Ankara Yıldırım Beyazıt

Üniversitesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN ORCID: 0000-0003-2354-8899

zsalihzengin@ybu.edu.tr / Ankara Yıldırım Beyazıt

Üniversitesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Dr. Özcan GÖNGÖR ORCID: 0000-0002-0775-023X

ogungor@ybu.edu.tr / Ankara Yıldırım Beyazıt

Üniversitesi Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Dr. Zekiye DEMİR ORCID: 0000-0003-4009-7751

zdemir@ybu.edu.tr Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Ankara Yıldırım Beyazıt University

Doç. Dr. Yusuf ŞEN ORCID: 0000-0002-6795-0161

ysen@bayburt.edu.tr

Bayburt Üniversitesi / Bayburt University

Doç. Dr. Harun ŞAHİN ORCID: 0000-0003-2834-2339

sahinharun@gmail.com / Ankara Yıldırım Beyazıt

Üniversitesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University

Doç. Dr. Hamdi KIZILER ORCID: 0000-0001-9131-1645

hamdikiziler@karabuk.edu.tr

Karabük Üniversitesi /Karabuk University

Doç. Dr. Ferhat GÖKÇE ORCID: 0000-0002-8181-1088

fgokce@ybu.edu.tr / Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Ankara Yıldırım Beyazıt University

Doç. Dr. Muhammed Ali YAZIBAŞI

ORCID: 0000-0003-0369-1217 / maliyazibasi@ybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Ankara Yıldırım

Beyazıt University

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YEMENİCİ ORCID: 0000-0002-7549-

5074

ayemenici@ybu.edu.tr / Ankara Yıldırım Beyazıt

Üniversitesi Ankara Yıldırım Beyazıt University

Danisname, Küresel Güvenlik ve Strateji Derneği tarafından yayımlanmaktadır.

Danisname, is published by Global Security and Strategy Institute, Ankara/Turkey.

Danisname, yılda iki kez yayımlanan (20 Eylül ve 20 Mart) hakemli bir dergidir

Danisname is a peer-reviewed academic journal issued twice a year (20 September- 20 March).

Danisname; Din, Felsefe, Tarih öncelikli olmak üzere Sosyal ve Beşerî Bilimler alanlarında yapılan akademik çalışmaları yayımlar.

Danisname; publishes academic studies primarily in the fields of Religion, Philosophy, History and Social Sciences.

Danisname yazarlardan makale değerlendirme ve yayın süreci için her-hangi bir ücret talep etmemektedir.

Danisname does not charge any article submission, processing charges, and printing charges from the authors.

Danisname'ye yayınlanmak üzere gönderilen makaleler, en az iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik değerlendirmesine tabi tutulur.

Danisname uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers.

Online dergi açık erişimdir (CC BY NC).

The Electronic version of Danisname is Open Access (CC BY NC).

LOCKSS: <https://danisname.com/danisname/gateway/lockss>

CLOCKSS: <https://danisname.com/danisname/gateway/lockss>

Dizinler/Indexes

Ulrich's Periodicals Directory | ProQuest (Kabul Tarihi: 27.04.2022)

Ulrich's Periodicals Directory / ProQuest (Accepted Date: 27.04.2022)

e-ISSN: 2717-9974

www.danisname.com

Sayı/Issue: 10 (Mart-March 2025)

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editörden / From The Editor

EDİTÖRDEN.....I

FROM THE EDITOR.....II

Derleme Makale/Review Article

**Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan
Hadis İlmine Dair Yazma Eserlerin Tespiti**

*Identification of the Manuscripts on the Science of Hadith in Corum
Hasan Pasha Manuscript Library*

Doç. Dr. Fatih Mehmet YILMAZ, Feyzullah KELLERBAĞI 3-39

Araştırma Makale/Research Article

**Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yer Alan Hadislerin
Kaynak Problemi: 2023 Yılı Takvimi Örneği**

*The Source Problem of Hadiths in the Calendars of the Presidency of
Religious Affairs: The Case of 2023 Calendar*

Şule Soyal Şenol 41-65

Kitap Tanıtımı/Book Reviews

**İslam İrfan Geleneğinde Hadis Yorumu, Doç. Dr. Ferhat
Gökçe (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 664
sayfa, ISBN 978-625-7581-05-9**

*Hadith Interpretation in Islamic İrfân Tradition, Doç. Dr. Ferhat
Gökçe (Ankara, Diyanet Foundation Publishing, Türkiye, 2021), 664
pages, ISBN 978-625-7581-05-9*

Recep Tolga Yüksel AKSAKAL, Abdullah Üsâme KORKUT, 67-84
Baki ÖCAL

EDİTÖRDEN

DANİSNAME 10. SAYI

Araştırma ve yayın etiği konusunda ulusal ve uluslararası standartlara göre yayın yapan Danisname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi; Basın Kanunu, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesine uyarak değerli yazarlarımız, editör kurulumuz ve okurlarımız sayesinde Mart 2025'te 10. sayısını çıkarmış bulunmaktadır. Danisname, yayın ekibimizin özverili çalışmaları, hakemlerimizin özenli değerlendirmeleri ve okurlarımızın önerileriyle akademik dergicilikte gittikçe ilerlemektedir. Bu sayıda hakem süreçlerinden başarıyla geçerek yayınlanmaya uygun görülen bir Araştırma Makalesi, bir Derleme Makale ve bir Kitap İncelemesi yayınlanmıştır. Bu sayının okurlara takdim edilmesinde emeği geçen bilim insanlarına, hakemlere, yayın ekibine ve alan editörlerine teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Murat Demirkol
Danisname Editörü
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Murat60demirkol@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1770-4288
Ankara-2025

FROM THE EDITOR

DANISNAME 10TH ISSUE

Our journal, Danisname Journal of Humanities and Social Sciences, which adheres to national and international standards on research and publication ethics, has published its 10th issue in March 2025 by complying with the Press Law, the Law on Intellectual and Artistic Works, and the Directive on Scientific Research and Publication Ethics of Higher Education Institutions. Thanks to our esteemed authors, editorial board, and readers, Danisname continues to advance in academic publishing through the dedicated efforts of our editorial team, the meticulous evaluations of our reviewers, and the valuable suggestions of our readers. In this issue, a Research Article, a Review Article, and a Book Review, which have successfully passed the peer-review process and been deemed suitable for publication, have been included. I would like to extend my gratitude to the scholars, referees, editorial team, and field editors who contributed to presenting this issue to our readers..

Prof. Dr. Murat DEMIRKOL
Danisname Editor
Ankara Yıldırım Beyazıt University
Murat60demirkol@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1770-4288

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Hadis İlmîne Dair Yazma Eserlerin Tespiti¹

Fatih Mehmet Yılmaz

Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
fatihmehmetyilmaz@hitit.edu.tr
Orcid:0000-0002-5416-3986

Feyzullah Kellerbaşı

Çorum İl Müftülüğü
klrbgfyzllh@gmail.com
Orcid: 0009-0004-6742-1560

Öz

Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynak özelliği taşıyan hadisler ilk dönemlerden itibaren çeşitli şekillerde muhafaza edilmeye çalışılmış hıfz, kitâbet, tedvin ve tasnif aşamalarından geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Sahâbe ile başlayan bu süreç yoğunluklu bir şekilde tâbiîn ve tebe-i tâbiîn tarafından devam ettirilmiş ve hadise dair malzeme kayıt altına alınmıştır. Böylece ilgili faaliyet hem sözü edilen dönemler hem de sonraki devirler için kaynak niteliği taşıyan eserlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Ancak söz konusu çalışmalardan bir kısmı günümüze ulaştığı halde birçok kütüphanede hâlâ mahtût (yazma) şeklinde araştırmacılarını dolayısıyla gün yüzüne çıkmayı ve ilim dünyasına kazandırılmayı beklemektedir. İşte bu çalışma hadis alanına ilişkin Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı usul, rivayet türü, garîbü'l-hadîs, muhtasar, derleme, şemâil, erbaîn, mütevatir, kudsî, ahkâm,

¹ Bu çalışma, TUBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında yapılmıştır.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Fatih Mehmet Yılmaz, Feyzullah Kellerbaşı).

Geliş/Received: 21 Ocak/January 2025 | **Kabul/Accepted:** 22 Şubat/February 2025 | **Yayın/Published:** 20 Mart/March 2025

Atıf/Cite as: Fatih Mehmet Yılmaz, Feyzullah Kellerbaşı, Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Hadis İlmîne Dair Yazma Eserlerin Tespiti, Danisname 10 (Mart-March 2025), 3- 40 <https://doi.org/10.5281/zenodo.15053340>

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

akaid, âdâb, meşhur, fiten ve melâhim, hâşiye, zeyil, ricâl, şerh, mevzû (uydurma) vb. alanlardaki çalışmaların tespitini ihtiva etmektedir. Araştırmada projenin muhtevasına uygunluk arz edecek şekilde ilgili kütüphanede yer alan hadis usulüne dair bazı eserler ve müellifleri hakkında ise kısa bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hadis İlimleri, Usul, Mahtût Nüsha, Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi.

Identification of the Manuscripts on the Science of Hadith in Corum Hasan Pasha Manuscript Library

Abstract

The hadiths, which are the second source after the Holy Qur'an, have been preserved in various ways since the early periods and have reached the present day by passing through the stages of recording, writing, editing and classification. This process, which started with the Sahâba, was continued intensively by the tâbiîn and taba-i tâbiîn and the hadith material was recorded. Thus, the related activity has led to the emergence of works that are sources for both the mentioned periods and the following periods. However, although some of these works have reached the present day, they are still waiting to be unearthed and brought to the world of science in the form of manuscripts in many libraries. This study includes the identification of the works in the field of hadith in the fields of method, narration type, gharîb al-hadîs, mukhtasar, compilation, shamâil, erbaîn, mutawatir, kudsî, ahkâm, aqîd, âdab, famous, fitan and melâhim, hâshiya, zeyil, rijâl, commentary, mawdû (fabrication), etc. registered in Çorum Hasan Paşa Manuscript Library. In this study, in accordance with the content of the project, brief information will be given about some works on hadith methodology and their authors in the relevant library.

Keywords: Hadith, Hadith Sciences, Procedure, Manuscript, Çorum Hasan Paşa Manuscript Library.

Giriş

Kur'an-ı Kerim'den sonra dinî hükümlerin referans kaynağını teşkil eden hadisler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve takrirlerinin yanı sıra mevkûf ve maktu nitelikli haberleri de kapsamaktadır. Bu bağlamda Allah Resulü'ne (s.a.v.) nispet edilen rivayetler, bazen Kur'an-ı Kerim'de var olan hükümleri tekit ettiği gibi bazen mücmeli müfesser hale getirir, müşkili beyan eder bazen de yeni hükümler ihdas edebilir.² Bu doğrultuda Resul-i Ekrem'in örnekliğine dair bilgileri aktaran nakiller Müslümanların dinî yaşamlarında ve sosyal ilişkilerinde büyük bir önemi haizdir.

Hadisler, Asr-ı saâdetten günümüze hıfz, kitâbet, tedvin ve tasnif olmak üzere belirli aşamalardan geçerek günümüze intikal etmiştir. Bu süreçlerden hıfz ve kitâbet Sahâbe Dönemi ile birlikte başlamış, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn

² Ahmet Yücel, *Hadis Usulü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016), 30-32.

devirlerinde gelişerek devam etmiştir.³ Bu bağlamda alana dair veriler sözlü ve yazılı bir şekilde nesilden nesile aktarılmış, bunlardan büyük bir kısmı telif ve tasnif edilerek matbu hale getirilirken bir kısmı ise hâlâ yazma eserler kütüphanelerinde mahtût halleriyle gün yüzüne çıkmayı, haklarında araştırmalar yapılarak ilim dünyasına kazandırılmayı ve böylece İslâm ilim ve kültür hayatına katkıda bulunmayı beklemektedir.

Kütüphanelerin en değerli hazinelerinden birini teşkil eden yazma eserler, bilgi kaynağı olmalarının yanı sıra sanat eseri ve kültürel miras değeri de taşır. Dolayısıyla bunlar ait olduğu toplumun tarihî, dili ve kültürel yapısı için vazgeçilmez unsurlardır.⁴ Bu bağlamda çalışma konumuz, Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan hadis alanına ilişkin mahtût nüshaların tespitini içermektedir.

Çorum'da kütüphane kurma geleneği, 1700'lü yıllarda başlamıştır.⁵ Nitekim İskilip'te 1737 senesinde toplam kitap sayısı 70 civarında olan 3 adet, yine 1761 ve 1822 yıllarında yaklaşık 100 eserden müteşekkil 2 kütüphane kurulmuştur. Çorum il merkezinde kütüphane oluşturma geleneği ise Hacı Ali Mahmut Efendi (öl. ?) ile başlamış, Süleyman Fevzi Paşa (öl. 1208/1793-1794) tarafından Çöplü Mahallesi'nde 580 kitaplık bir yapı ihdasıyla devam ettirilmiş daha sonra ise Çorum Müftüsü Ahmet Feyzi Efendi (öl. 1909), Kurtoğlu Medresesi Kütüphanesi'ni kurmuştur. Bugün Hasan Paşa Kütüphanesi diye bilinen bina ise 1895 yılında Yedi Sekiz Hasan Paşa lakabıyla meşhur (öl. 1904) Hacı Hasan marifetiyle yaptırılmıştır. İlgili kütüphanenin vakıf namesine göre ilk etapta 422 olan kitap sayısı sonraları 506'ya kadar ulaşmıştır.⁶

Araştırma konumuzu teşkil eden Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki mahtût nüshaların büyük bir kısmını fıkıh, tefsir ve hadis çalışmaları oluşturmaktadır. Bu bağlamda mezkûr kütüphanede Arapça⁷,

³ Nûreddîn İtr, *Menhecûn nakd fî ulumil hadis* (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1981), 36-63.

⁴ Fatih Rukancı, "Kültürel Mirasın Gelecek Kuşaklara Aktarılması ve Tanıtımında Yazma Eser Kütüphaneciliği", *Erdem* 74 (2018), 99-113.

⁵ M. Mahfuz Söylemez, "Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde Bulunan İslâm Tarihi ile İlgili Yazmalar", *Hitit İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2002), 294-295.

⁶ Fatma Akın, "Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın Vakıf Kütüphanesi'nin ve Düşünce Dünyasının Bir Değerlendirmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/2 (Aralık 2021), 637-638.

⁷ Abdurrahman Özdemir, "Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Arap Dili ve Belâgatına Dair Yazmalar", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 7/24 (2007), 85-113.

tefsir⁸, İslâm tarihi⁹ alanlarında yazma eserlerle ilgili makale ve tez şeklinde akademik çalışmalar yapılmış ancak hadis bilim dalında herhangi bir ilmî faaliyette bulunulmamıştır. Bu açıdan tarafımızca hazırlanan mezkûr projenin söz konusu husustaki eksikliği tamamlamaya yönelik bir işlevinin olacağı izahtan varestedir. Ayrıca böylesi bir çalışma sonucunda elde edilen verilerin tümünün bir arada bulunması alanın araştırmacıları için de bir kolaylık sağlayacağı gözden uzak tutulmayacak bir gerçektir.

Tespiti yapılmış nüshaların hangi dilde kaleme alındığı belirtilmiş, müellifi kaydedilmemiş eserlerden bazılarının kimlere ait olduğu belirlenerek ilgili çalışmanın bulunduğu yerde kayıt altına alınmıştır. Ayrıca kütüphane katalog fişinde bazı nüsha ve müellifleri hakkında verilen hatalı bilgiler düzeltilmiş ve yazar ismi olmayan aynı adı taşıyan birden fazla eser koleksiyon numaraları dikkate alınarak farklı çalışmalar şeklinde değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda çalışma 22 Mart 2024-17 Ocak 2025 tarihleri arasında Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın internet adresindeki veriler esas alınarak Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan hadis usulü, rivayet türü, garîbü'l-hadîs, muhtasar, derleme, şemâil, erbaîn, mütevatir, kudsî, ahkâm, akaid, âdâb, meşhur, fiten ve melahim, hâşiye, zeyil, ricâl, şerh, mevzû vb. alanlardaki çalışmaların zaman zaman katalog fişleri zaman zaman da eserlerin muhtevası üzerinden tespitini ihtiva etmektedir.

1. Hadis Usulü Eserleri

Çorum Hasa Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde mevcut hadis usulüne ilişkin tespit edebildiğimiz mahtût nüshaları şu şekilde sıralayabiliriz:

el-İşârât ilâ beyânî'l-esmâî'l-mübhemât: Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (öl. 676/1277). 19 Hk 3195/1. 197x140-140x95 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-45b varak, 19 satır, sırtı vişne rengi meşin, üstü ebru kaplı mukavva cilttir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihtir. Dili Arapçadır. Hatimede eserin Şaban 667/1269'da telif edildiği yazılıdır.

Muhtasar fî ilmi usûlî'l-hadîs: Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Ebil-hazm İbnü'n-Nefis el-Kareşî ed-Dımaşkî (öl. 687/1288). 19 Hk 3665/2. 205x155-135x65 mm. ölçülerindeki nüsha, 52b-63a varak, 17 satırlı, çaharkuşe, sırtı

⁸ M. Fatih Kellerbağı, *Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Tefsir ile Alakalı Yazma Eserlerin Tespiti*, Yozgat Bozok Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Enstitüsü, 2022. (Yüksek Lisans Tezi)

⁹ Söylemez, "Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde Bulunan İslâm Tarihi ile İlgili Yazmalar", 294-315.

kahverengi meşin, sonradan yeşil bez kaplı cilt ve söz başları kırmızı şekilde yazılmıştır. Yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1075'tir. Dili Arapçadır. Eserde Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait vakıf mührü bulunmaktadır.

Fethu'l-mugîs bi şerhi'l-Elfiyyeti'l-hadîs: Ebü'l-Fazl Abdurrahîm b. Hüseyin b. Abdurrahman er-Râzyânî el-Mısırî el-Kürdî el-İrâkî (öl. 806/1404). 19 Hk 3240. 278x185-205x140 mm. ölçülerindeki nüsha, II+137 varak, 27 satırlı, çaharkuşe vişne rengi meşin, üzeri ebru kaplı ciltlidir. Yeşil bez kaplı mukavva bir mahfaza içindedir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü bozuk talik olup istinsah tarihi 822'dir. Dili Arapçadır. Hâtimede eserin 29 Ramazan 771'de telif edildiği yazılıdır. Eserin diğer bir adı da *Tabsiratü'l-mübtedî ve tezkiretül-müntehî*'dir.¹⁰ İrâkî, İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sini 1002 beyitte özetlemiş ve eserine *Tabsiratü'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehî* ismini vermiştir.¹¹

Elfiyyetü'l-İrâkî: el-İrâkî. 19 Hk 3191/1. 212x158-175x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-27b varak, 21 satırlı, dört tarafı kahverengi, sırtı meşin üzeri yaldız desenli mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır Alfabe ve yazı türü ise taliktir. Dili Arapçadır.

Zevâlû't-tarah: İzzüddîn Muhammed b. Ahmed b. Cemâa el-Kenânî (öl. 819/1416). 19 Hk 412/3. 205x145 mm. ölçülerindeki nüsha, 12b-16b varak, satır sayısı değişik, sırtı bordo meşin üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Kenarları açıklamalıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır. Eser

¹⁰ Bu eser mezkûr kütüphanede şu şekilde de yer almaktadır: 1. *Tabsiratü'l-mübtedî ve tezkiretül-müntehî*: 19 Hk 414. 200x120-140x65 mm. ölçülerindeki nüsha, 44 varak, 13 satırlı, sırtı siyah meşin üzeri kahverengi mukavva ciltlidir. Söz başları ve cetveller kırmızı olup çift sütuna yazılıdır. Alfabe ve yazı türü talik kırması olup dili Farsça'dır. Muhammed b. Hacer (öl. ?) tarafından 1104 tarihinde istinsah edilmiştir.

2. 19 Hk 2673/1. 220x160-160x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-36a varak, 15 satırlı, sırtı siyah meşin üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva ciltli olup kenarları hâşiyelidir. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır. Dili Farsçadır. Ömer Abdülkerim (öl. ?) tarafından istinsah edilmiştir.

3. 19 Hk 4095/2. 215x150-160x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 25b-54b varak, 19 satırlı, dört tarafı siyah meşin üzeri desenli kâğıt kaplı, miklebli mukavva cilt olup söz başları ve cetveller kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup dili Farsçadır. Sonda Ahmet Feyzi'nin vakıf mührü vardır.

4. 19 Hk 3274/2. 207x145-140x95 mm. ölçülerindeki nüsha, 30b-39b varak, 17 satırlı, sırtı siyah bez üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır. Esere *Elfiyyetü'l-İrâkî* de denilmektedir. Sonu eksiktir. Alfabe ve yazı türü nesih olup dili Farsçadır.

¹¹ Mahmûd Tahrân, *Teysiru mustalahi'l-hadis*. (yy.: Mektebetü'l Meârif, 2004), 5-6.

Şihabüddîn el-İşbilî'nin *Kasîdetü'l-garâmiyye* adlı kitabının şerhidir. 12a da hadis ıstılahlarıyla ilgili Türkçe bir parça vardır. İbn Ferah'ın hadis terimleriyle ilgili *Kasîde* gazeliyye (Garâmî şahîh) adlı yirmi beyitlik manzumesinin şerhidir.¹²

Nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser: Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Mısırî el-Askalânî (öl. 852/1449). 19 Hk 3668/1. 170x120-125x80 mm. ölçülerindeki nüsha, 1-3a varak, 21 satırlı, sarı kâğıt, müklebli, sırtı meşin şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde mezkûr eserin birden fazla nüshası mevcuttur.¹³

Nüzhetü'n-nazar fî tavzihi Nuhbeti'l-fiker: İbn Hacer. 19 Hk 2391/4. 205x150-145x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 122a-91b varak, 19 satırlı, sırtı bordo meşin, çaharkuşe bordo meşin, ebru kâğıt kaplı mukavva mahfaza içindedir. Alfabe ve yazı türü ise kırma nesihdir. Dili Arapçadır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde ise *Nüzhetü'n-nazar fî tavzihi Nuhbeti'l-fiker* adlı eserin farklı nüshaları bulunmaktadır.¹⁴

¹² Cengiz Kallek, "İbn Cemâa, İzzeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/393-394.

¹³ 1. 19 Hk 3626/4. 210x150-155x85 mm. ölçülerindeki nüsha, 31 varak, 19 satırlı, ebru mukavva sırtı siyah meşindir. Alfabe ve yazı türü talik olup istinsah tarihi 1168'tir.

2. 19 Hk 380/1. 205x145-120x60 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-62a varak, 15 satırlı, salbek şemseli, müklebli, zencirekli bordo meşin ciltli, söz başları ve cetveller kırmızı şekilde yazılmıştır. Çaharkuşe bordo meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva mahfazalıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1093'tür. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü vardır.

3. 19 Hk 1073. 150x210 mm. ölçülerindeki nüsha, 149 varak, 21 satırlı, meşin ciltli şekilde yazılmıştır.

4. 19 Hk 1071. 155x215 mm. ölçülerindeki nüsha, 182 varak, 19 satırlı, meşin ciltli şekilde yazılmıştır.

5. 19 Hk 409. 210x135-145x60 mm. ölçülerindeki nüsha, 84 varak, 17 satırlı, salbek şemseli, cetveli, müklebli, zencirekli kahverengi meşin, söz başları kırmızı, sonda 21 yaprak, başta 7 yaprak beyaza boş şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü talik olup istinsah tarihi 1161'dir. Süleyman Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü vardır.

¹⁴ 1. 19 Hk 3656. 250x185-165x100 mm. ölçülerindeki nüsha, 19 varak, 29 satırlı, çaharkuşe sırtı meşin desenli kâğıt cilt, asıl metin kırmızı şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmızı şeklinde olup istinsah tarihi 1218'dir.

2. 19 Hk 3663/1. 215x160-155x80 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-29b varak, 21 satırlı, sırtı meşin ebru kâğıt kaplı mukavva cilt, asıl metin ve cetveller kırmızı şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü talik olup istinsah tarihi 1105'tir.

Riyâzü'l-ezhâr fî celâi'l-ebâr: Kütüphanede İbn Hacer ismine kayıtlı bu eser Şihabüddîn es-Sivâsî'ye (öl. 860/1456 [?]) nispet edilen *Riyâzü'l-ezhâr fî celâi'l-ebâr* isimli çalışma olabilir. Muhtasar bir hadis usulü kitabıdır.¹⁵ 19 Hk 3191/3. 212x158-155x95 mm. ölçülerindeki bu nüsha, 49b-56a varak, 25 satırlı, çaharkuşe kahverengi meşin, üstü yıldız desenli kâğıt kaplı mukavva cilt şeklinde yazılmıştır. Söz başları kırmızıdır. Dili Arapçadır. Ahmed Feyzi'nin vakıf mührü vardır. Alfabe ve yazı türü nesihdir.

Metâlibü'r-racîn fî usûli'l-hadîs: Ebû Abdillâh Muhammed b. Es'ad b. Muhammed ed-Devvânî es-Siddîkî (öl. 908/1502). 19 Hk 4130/1. 210x140-140x50 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-39a varak, 19 satırlı, sırtı siyah bez, üzeri kırmızı kâğıt kaplı mukavva cilt şeklinde yazılmıştır. Sayfa kenarlarında başka bir eser ve nakiller mevcuttur. Eser *Risâle fî usûli'l-hadîs* adıyla da bilinmekte olup mülkiyet mührüne sahiptir. Alfabe ve yazı türü talik kırmısı olup istinsah tarihi 1077'dir. Dili Arapçadır.

Fethu'l-bâkî bi-şerhi elfiyyeti'l-İrâkî: Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî eş-Şâfi'î (öl. 926/1520). 19 Hk 3194. 205x150 mm. ölçülerindeki nüsha 168 varak, 23 satırlı, şemseli, zencirekli miklebli kahverengi meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 970'tir. Dili Arapçadır. Kitabın başına eklenmiş bir kâğıtta fihrist vardır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde mezkûr eserin birden fazla nüshası mevcuttur.¹⁶

3. 19 Hk 3667/1. 205x135-120x60 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-49b varak, 17 satırlı, vişne rengi meşin kaplı, sırtı siyah bez ve asıl metin kırmızı çizgili şekilde yazılmıştır. Sonda bir kaside vardır. Alfabe ve yazı türü talik olup istinsah tarihi 1282'dir.

4. 19 Hk 3668/2. 170x120-125x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 3b-226 varak, 21 satırlı, sırtı meşin sarı renk mukavva ciltli, asıl metin kırmızı çizgili şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü taliktir.

5. 19 Hk 3661. 220x160-150x70 mm. ölçülerindeki nüsha, 39 varak, 17 satırlı, ebru kâğıt kaplı mukavva ciltli, asıl metin çizgili şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü talik olup istinsah tarihi 1093'tür.

6. 19 Hk 3665/1. 205x145-130x60 mm. ölçülerindeki nüsha, II+1b-53a varak, 15 satırlı, çaharkuşe sırtı kahverengi deri ebru kâğıt üzerine yeşil bez kaplı cilt, söz başları kırmızı, hâşiyeli şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü taliktir.

¹⁵ Murat Sülün, "Şehâbeddin Sivâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/418-420.

¹⁶ 1. 19 Hk 2704/1. 210x160-150x85 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-154b varak, 23 satırlı, şemseli, zencirekli, miklebli kahverengi meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1083'tür.

Hâşiye alâ şerhi Nüzheti'n-nazar: İbrâhîm b. Süleymân b. İbrâhîm el-Halebî (öl. 956/1549). 19 Hk 3667/2. 205x135-150x85 mm. ölçülerindeki nüsha, 50b-66b varak, 21 satırlı, sırtı bez, vişne rengi mukavva ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

Mezkûr eserin ilgili kütüphanede iki ayrı nüshası daha kayıtlıdır.¹⁷

Risâle fî usûli'l-hadîs: Takiyyüddîn Mehmed b. Pir Ali b. İskender el-Birgivî (öl. 981/1573). 19 Hk 4095/4. 215x150-155x75 mm. ölçülerindeki nüsha, 58b-62b varak, 19 satırlı, çaharkuşe siyah meşin üstü desenli kâğıt kaplı, müklebli mukavva cilt, cetveller ve söz başları kırmızı şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

Risâle fî ıstılâhâtî'l-muhaddisîn: el-Birgivî. 19 Hk 4076/7. 165x110-100x70 mm. ölçülerindeki nüsha, 101b-109b varak, 12 satırlı, şemseli, zencirekli, müklebli, kurt yenikli siyah meşin cilt. Müftüzade Abdurrahman'ın mülkiyet kaydı vardır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır. İstinsah tarihi 1202'dir.

Mekâsîdû'l-usûl fî ehâdisi'r-rusûl şerhu Muhtasari câmiî'l-usûl: Muhammed b. Tâhir el-Fettinî en-Nehravânî (öl. 986/1578). 19 Hk 416. 340x240-245x155 mm. ölçülerindeki nüsha, 551 varak, 29 satırlı, gömme salbek şemseli, zencirekli kahverengi meşin müklebli mukavva ciltlidir. Söz başları ve cetveller kırmızı olup alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

Mustalahâtü ehli'l-eser alâ şerhi Nuhbeti'l-fiker: Ebü'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî el-Kârî (öl. 1014/1605). 19 Hk 3662. 225x170-170x110 mm. ölçülerindeki nüsha, 212 varak, 23 satırlı, salbek şemseli, müklebli, kahverengi meşin ciltli, cetveller, söz başları ve asıl metin kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1290 tarihli vakıf mührü vardır. Dili Arapçadır.

Eserin Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bir diğer nüshası daha mevcuttur.¹⁸

2. 19 Hk 384. 210x150-150x75 mm. ölçülerindeki nüsha, 199 varak, 21 satırlı, sırtı ve sertabı kahverengi meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1124'tür.

¹⁷ 1. 19 Hk 3663/2. 215x160-150x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 30b-44a varak, 23 satırlı, sırtı meşin, üzeri ebru kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü talik olup istinsah tarihi 1112'dir.

2. 19 Hk 6690. 210x160-155x100 mm. ölçülerindeki nüsha, 21 varak, 19 satırlı, cilsizdir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1132'dir.

¹⁸ 19 Hk 406. 220x145-170x80 mm. ölçülerindeki nüsha, 138 varak, 29 satır, yaldız gömme şemseli, sırtı bordo üzeri siyah meşin, müklebli cilt şeklinde yazılmıştır. Söz

Şerhü'l-elfiyyeti'l-İrâkî: Ebü'l-İrşâd Nûrüddîn Ali b. Muhammed b. Abdirrahman el-Uchûrî el-Mısırî el-Mâlikî (öl. 1066/1656). 19 Hk 3664. 210x160-160x100 mm. ölçülerindeki nüsha, 172 varak, 23 satırlı, mıkblebli, siyah meşin mukavva ciltli, söz başları kırmızı şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır. Dili Arapçadır.

Netîcetü'n-nazar fî ilmi'l-âsar: Muhammed b. Hasan b. Himmât ed-Dımaşkî el-Haneî (öl. 1175/1761). 19 Hk 3626/5. 210x150-140x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 32b-46a varak, 19 satırlı, ebru mukavva, sırtı siyah meşin, söz başları kırmızıdır. İbn Hacer'in *Nühbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser* adlı çalışmasının şerhidir. Alfabe ve yazı türü talik olup istinsah tarihi 1166'tır. Dili Arapçadır.

İthafu ehli'd-dîn bi'l-hadîsi'l-müselles-bi'l-Muhammedîn: Ebü'l-Feyz Muhammed Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî el-Haneî (öl. 1205/1790). 19 Hk 976/3. 215x155-160x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 19a-21 varak, 35 satırlı, sırtı siyah meşin, desenli kâğıt kaplı mukavva cilttir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde eserin diğer bir nüshası daha mevcuttur.¹⁹

Nazmu nuhbeti'l-fiker: Muhammed b. Hasan Plevnevî Burusî tarafından istinsah edilen eserin müellifi kayıt edilmemiştir. 19 Hk 4456/1. 150x110-105x45 mm. ölçülerindeki nüsha 16-7a varak, 17 satırlı, sırtı yıpranmış siyah meşin, mat eflatun kâğıt kaplı, mukavva ciltli, konu başları kırmızı mürekkeple bir satırda dübeyt olacak şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü talik olup istinsah tarihi 1080'dir. Dili Arapçadır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bir başka nüshası da kayıtlıdır.²⁰

İstılâhu ehli'l-hadîs: Müellifi kaydedilmemiştir. 19 Hk 4095/3. 215x150-

başları ve keşideler kırmızı. Çaharkuşe bordo meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva mahfazalıdır. Alfabe ve yazı türü talik kırması olup istinsah tarihi 1124'tür. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1296 tarihli vakıf mührü vardır.

¹⁹ 19 Hk 391. 200x140-140x80 mm. ölçülerindeki nüsha, 8 varak, 17 satırlı, gömme salbek şemseli zencirekli ve cetvelli kahverengi meşin mıkblebli cilttir. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1188'dir. Çeşitli hadis mecmualarından faydalanılarak hazırlanmış bir risaledir.

²⁰ 19 Hk 2704/2. 210x160-170x115 mm. ölçülerindeki nüsha, 156a-167b varak, 25 satırlı, şemseli, zencirekli, mıkblebli kahverengi meşin ciltlidir. Alfabe ve yazı türü talik olup istinsah tarihi 1221'dir.

155x75 mm. ölçülerindeki nüsha, 55a-58a varak, 19 satırlı, çaharkuşe siyah meşin, üstü desenli kâğıt kaplı miklebli mukavva cilttir. Cetveller ve söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

Risâle fî mustalahi ehli'l-hadîs: 19 Hk 167/2. 195x125-145x70 mm. ölçülerindeki nüsha, 25a-27a varak, 19 satırlı, sırtı meşin, sarı renk mukavva cilttir. Keşideler siyah mürekkepli, alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır. Müstensihî Abdullah b. Esed'dir.

2. Rivayet Türü Eserler

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde mevcut musannef, müsned, camii, sünen şeklinde tespit edebildiğimiz rivayet türüne ilişkin mahtût nüshaları şu şekilde sıralayabiliriz:

2.1. Musannef Türü Eserler

el-Muvatta: Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik et-Temîmî el-Asbahî el-Himyerî (öl. 179/795). 19 Hk 3635. 205x160-155x120 mm. ölçülerindeki nüsha 145 varak, 19 satırlı, sırtı siyah meşin, mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmısı olup istinsah tarihi 1090'dır. Dili Arapçadır.

Kevâkibü'd-derârî fî tertîbi müsnedi Ahmed alâ ebvâbi'l-Buhârî: Alî b. Hüseyin b. Urve İbn Züknûn (öl. ?). 19 Hk 90. 275x180-210x135 mm. ölçülerindeki nüsha 216 varak, 29 satırlı, sırtı ve sertabı siyah meşin, miklebli ebru kâğıt kaplı ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesih kırmısı olup istinsah tarihi 964'tür. Dili Arapçadır.

2.2. Müsned Türü Eserler

el-Müsned: Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ el-Kûfî (öl. 150/767). 19 Hk 373. 220x160-140x80 mm. ölçülerindeki nüsha 490 varak, 9 satırlı, çaharkuşe siyah meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltli, miklebli söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır. Çorum Müftüsü Ahmet Feyzi'ye ait 1169 tarihli vakıf mührü vardır.²¹

2.3. Câmi Türü Eserler

el-Câmiu's-sahîh: Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî el-Cu'fî (öl. 256/870). 19 Hk 869. 190x260 mm. ölçülerindeki nüsha 264 varak, 17 satırlı, meşin cilt şeklinde yazılmıştır. Dili Arapçadır. İstinsah tarihi 905'tir.

²¹ Rivayet zincirinde tanınmış bir alimin yer aldığı hadisleri bir kitapta toplama geleneğine uyularak öğrencileri tarafından Ebu Hanife'nin rivayet ettiği hadislerinden derlenmiş eseridir. Bu sebeple bu başlık altında ilgili çalışmaya yer verilmiştir. bk. M. Yaşar Kandemir, "el-Müsned", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/104-105.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan *el-Câmiu's-sahîh*'in farklı nüshaları da mevcuttur.²²

el-Câmiu's-sahîh: Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim en-Nîsâbûrî el-Kuşeyrî (öl. 261/875). 19 Hk 940. 235x315 mm. ölçülerindeki nüsha, 131 varak, sayfa satır sayıları muhtelif olup meşin ciltli, istinsah tarihi 632'dir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan *el-Câmiu's-sahîh*'in farklı nüshaları da mevcuttur.²³

2.4. Sünen Türü Eserler

es-Sünen: Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî (öl. 273/887). 19 Hk 3471. 300x200-210x140 mm. ölçülerindeki nüsha 348 varak, 19 satırlı, şemseli, zencirekli ve köşebentli kahverengi meşin ciltli şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

es-Sünen: Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî (öl.

²² 1. 19 Hk 866. 180x265 mm. ölçülerindeki nüsha, 199 varak, 15 satırlı, meşin ciltli şekilde yazılmıştır.

2. 19 Hk 868/1. 175x225 mm. ölçülerindeki nüsha, 390 varak, 17 satırlı, meşin ciltlidir. İstinsah tarihi 1133'tür.

3. 19 Hk 867/3. 160x220 mm. ölçülerindeki nüsha, 297 varak, 23 satırlı, meşin ciltlidir. İstinsah tarihi 1169'dur.

4. 19 Hk 868/3. 175x260 mm. ölçülerindeki nüsha, 472 varak, 21 satırlı, meşin ciltlidir. İstinsah tarihi 1136'dır.

5. 19 Hk 868/2. 175x225 mm. ölçülerindeki nüsha, 398 varak, 17 satırlı, meşin ciltlidir. İstinsah tarihi 1135'tir.

6. 19 Hk 867/2. 160x225 mm. ölçülerindeki nüsha, 311 varak, 23 satırlı, meşin ciltli olup istinsah tarihi 1167'dir.

7. 19 Hk 867/1. 160x225 mm. ölçülerindeki nüsha, 277 varak, 23 satırlı, meşin ciltlidir. İstinsah tarihi 1167'dir.

8. 19 Hk 3468. 325x190-240x105 mm. ölçülerindeki nüsha 494 varak, 41 satırlı, yıldız gömme salbek şemseli, müklepli siyah meşin ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesih kırması olup istinsah tarihi 1158'dir. Eser uniktir.

9. 19 Hk 18361. 240x135-160x65 mm. ölçülerindeki nüsha 432 varak, 23 satırlı, yıldız zencirekli, müklepli kahverengi meşin ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesihdir. İstinsah tarihi 1241'dir. Eser uniktir.

²³ 1. 19 Hk 3511/1. 262x193-215x135 mm. ölçülerindeki nüsha 142 varak, 25 satırlı, yeşil bez kaplı meşin ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesih kırması olup istinsah tarihi 773'tür. Eser uniktir.

2. 19 Hk 3511/2. 250x165-175x103 mm. ölçülerindeki nüsha 486 varak, 29 satırlı, yıldız gömme salbek şemseli, zencirekli, müklepli siyah meşin ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesihdir. İstinsah tarihi 836'dır.

273/887) 19 Hk 3612. 210x150-160x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 324 varak, 27 satırlı, gömme şemse, zencirek ve miklebli siyah meşin ciltli şekilde yazılmıştır. Cetvelli söz başları kırmızı yaldızlı müzehhep mihrabiye, çaharkuşe bordo meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1145'tir. Dili Arapçadır. Süleyman Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü vardır.

es-Sünen: Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (öl. 275/889). 19 Hk 188819. 320x200-225x108 mm. ölçülerindeki nüsha 431 varak, 29 satırlı, açık kahverengi meşin, gömme çiçekli şemse, miklebli cilt şeklinde yazılıdır. Sonda 3 yaprak beyaza boştur. Alfabe ve yazı türü talik olup istinsah tarihi 1156'dır. Dili Arapçadır.

es-Sünenü'l-kebir: Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî (öl. 303/915) 19 Hk 233. 300x200-220x120 mm. ölçülerindeki nüsha 224 varak, 35 satırlı, gömme şemse, zencirek ve miklebli kahverengi meşin ciltli şekilde yazılmıştır. Cetvelli yaldız mihrabiyeli, çaharkuşe kırmızı meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva mahfaza içindedir. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1128'tir. Dili Arapçadır. Ahmed Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü vardır.

14 3. Garîbü'l-Hadîs Türü Eserler

Garîbü'l-hadîs: Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî (öl. 224/838). 19 Hk 248. 270x170-250x140 mm. ölçülerindeki nüsha, 175 varak, 22 satırlı, sırtı siyah meşin, üzeri ebru kaplı mukavva ciltlidir. Çaharkuşe kırmızı meşin, üzeri ebru kaplı mukavva mahfazası vardır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır. Eser uniktir (nadir).

Garîbü'l-Kur'ân ve'l-hadîs: Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Herevî el-Bâşânî (el-Fâşânî) (öl. 401/1011). 19 Hk 183. 230x172-160x110 mm. ölçülerindeki nüsha, 213 varak, 17 satırlı, kahverengi meşin, salbek şemseli, miklebli ciltlidir. Çaharkuşe kırmızı meşin, ebru kâğıt kaplı miklebli mahfaza içindedir. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır. Eser unik nüshalardandır.

el-Fâik fî garîbi'l-hadîs: Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (öl. 538/1143). 19 Hk 1135. 295x195-210x130 mm. ölçülerindeki nüsha 264 varak, 25 satırlı, 1. cilttir. Şemseli, miklebli kahverengi, üzeri kâğıt kaplı meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Çaharkuşe bordo meşin, üzeri ebru kaplı mukavva bir mahfazası vardır. Alfabe ve yazı

türü nesihdir. Dili Arapçadır.²⁴

en-Nihâye fî garîbî'l-hadîs ve'l-eser: Ebüs-Se'âdât Mecdüddîn Mübârek b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (öl. 606/1210). 19 Hk 235. 300x200-240x130 mm. ölçülerindeki nüsha, 551 varak, 31 satırlı, gömme şemseli zencirekli mıkblebli kahverengi meşin cilt şeklinde yazılmıştır. Altın yaldız mihrabiyeli, çaharkuşe kırmızı meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva mahfazalıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1091'dir. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü vardır. Dili Arapçadır. Nüsha uniktir.

el-Bedrû'l-münîr fî garâibi ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr: Ahmed b. Abdirrahmân el-Makdisî (628-697/ 1231-1298). 19 Hk 3105. 180x130-130x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 271 varak, 11 satırlı, sırtı bez, ebru kâğıt kaplı mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü bozuk nesihdir. Dili Arapçadır.

4. Muhtasar Türü Eserler

Cemu'n-nihâye fî bedi'l-hayr ve'l-gâye: Ebû Muhammed Abdullah b. Sa'd b. Ebî Cemre el-Ezdî (öl. 699/1300 [?]). 19 Hk 1189. 145x198 mm. ölçülerindeki nüsha, 73 varak, 13 satırlı, karton ciltli olup istinsah tarihi 1107'dir. Dili Arapçadır.

et-Tenkîh li-elfâzi'l-câmiî's-sahîh: Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh ez-Zerkeşî (öl. 794/1392). 19 Hk 1019. 176x263 mm. ölçülerindeki nüsha, 237 varak, 25 satırlı, ciltlessi şekilde yazılmıştır. İstinsah tarihi 836'dır. Dili Arapçadır.

el-Mültekât mine'l-câmiî'l-kebîr: Eserin müellifi meçhul olup Süyûtî'nin (öl. 911/1505) el-Câmiu'l-kebîr adlı eserinde bulunan seçme hadislerden alfabetik olarak oluşturulmuştur. 19 Hk 251/2. 262x163-190x95 mm. ölçülerindeki nüsha, 162b-183b varak, 27 satırlı, yaldız gömme salbek şemseli ve zencirekli, mıkblebli kahverengi meşin ciltlidir. Mihrabiye altın yaldız çiçek desenli, söz başları kırmızı mürekkepli, cetveller altın yaldızlı, çaharkuşe meşin kaplı mukavva mahfazalıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

5. Derleme Türü Eserler

²⁴ Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan diğer nüshanın bilgileri şöyledir: 19 Hk 1136. 300x190-220x120 mm. ölçülerindeki nüsha, 217 varak, 23 satırlı, 2. cilttir. Ciltler gömme salbek, gömme şemseli, zencirekli, mıkblebli kahverengi meşindir. Söz başları kırmızıdır. Beyaz kâğıtla kaplanmıştır. Çaharkuşe bordo meşin, üzeri ebru kaplı mukavva bir mahfazası vardır. Alfabe ve yazı türü nesihdir.

Şihâbü'l-ahbâr fi'l-hikem ve'l-emsâl ve'l-âdâb: Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâî (öl. 454/1062). 19 Hk 869. 170x130-130x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 49 varak, 11 satırlı, dört köşesi kahverengi meşin, üzeri yıpranmış kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

Mesâbîhu's-sünne: Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Begavî (öl. 516/1122). 19 Hk 3601. 220x140-160x100 mm. ölçülerindeki nüsha 262 varak, 19 satırlı, gömme salbek şemseli, yıpranmış siyah miklebli meşin ciltli, söz başları kırmızı, şukkalı, sayfa kenarları hâşiyelidir. Başta bulunan 3 yaprakta kitabın fihristi vardır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Dili Arapçadır. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1299 tarihli vakıf mührü bulunur.

Kütüphanede eserin birden fazla nüshası kayıtlıdır.²⁵

²⁵ 1. 19 Hk 3640. 210x145-150x75 mm. ölçülerindeki nüsha 298 varak, 21 satırlı, sırtı siyah, kahverengi, şemseli, miklebli, meşin ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1108'dir. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1295 tarihli vakıf mührü vardır.

2. 19 Hk 34887. 200x130-150x75 mm. ölçülerindeki nüsha 420 varak, 19 satırlı, şemseli, kahverengi meşin ciltli, söz başları kırmızı, sırtı siyah meşindir. Alfabe ve yazı türü nesihdir.

3. 19 Hk 3485. 283x185-187x93 mm. ölçülerindeki nüsha 293 varak, 25 satırlı, kahverengi meşin çiçekli şemse, zencirekli miklebli cilt şeklinde yazılmıştır. Yıldızlı mülevven mihrabiye, söz başları kırmızı yer yer hâşiyeli ve formalar dağınıktır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Eser Hüseyin b. İbrahim b. Abdullah (öl. ?) tarafından 1116 tarihinde istinsah edilmiştir. İlk başta dört yaprakta fihrist bulunmaktadır.

4. 19 Hk 3525. 270x180-190x130 mm. ölçülerindeki nüsha 259 varak, 15 satırlı, şemseli, miklebli, siyah deri ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Sonda Kütüb-i Sitte hakkında iki yapraklık bir bilgi vardır.

5. 19 Hk 1102. 215x310 mm. ölçülerindeki nüsha 265 varak, 21 satırlı, meşin cilt şeklinde yazılmıştır.

6. 19 Hk 7910. 190x280 mm. ölçülerindeki nüsha 475 varak, 41 satırlı, meşin ciltli olup istinsah tarihi 1080'dir.

7. 19 Hk 1208. 150x206 mm. ölçülerindeki nüsha 427 varak, 19 satırlı, meşin ciltli istinsah tarihi 1143'tür.

8. 19 Hk 1209. 155x217 mm. ölçülerindeki nüsha 222 varak, 19 satırlı, meşin ciltli olup istinsah tarihi 1152'dir.

9. 19 Hk 3617. 210x160-160x90 mm. ölçülerindeki nüsha 108 varak, 23 satırlı, sırtı sarı bez üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1296 tarihli vakıf mührü bulunmaktadır.

10. 19 Hk 3470. 340x200x205x100 mm. ölçülerindeki nüsha 225 varak, 17-18 satırlı, yıpranmış kahverengi, miklebli, şemseli meşin ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesihdir.

Terceme-i Mesâbîhu's-sünne: 19 Hk 3557. 240x165-185x110 mm. ölçülerindeki nüsha 418 varak, 23 satırlı, sırtı kahverengi mukavva üzerine ebru kâğıt kaplı, sağ kapak şemseli, siyah deri ciltlidir. Alfabe ve yazı türü Arap harfli-nesih olup dili Türkçedir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde eserin diğer bir nüshası daha mevcuttur.²⁶

Meşâriku'l-envârî'n-nebeviyye min sıhâhi'l-ahbârî'l-mustafaviyye: Ebü'l-Fezâil Radiyyüddîn Hasan b. Muhammed b. Hasan es-Sâgânî (öl. 650/1252). 19 Hk 3487. 280x185-180x120 mm. ölçülerindeki nüsha 124 varak, 13 satırlı, çaharkuşe siyah meşin yıpranmış, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva cilt şeklinde yazılmıştır. Söz başları kırmızı ve yer yer hâşiyelidir. Alfabe ve yazı türü nestaliktir. Dili Arapçadır.

Eserin farklı nüshaları da mevcuttur.²⁷

et-Tergîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi's-şerîf: Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî (öl. 656/1258). 19 Hk 482. 207x155-145x105 mm. ölçülerindeki nüsha, 914 varak, 19 satırlı, siyah meşin ciltli, söz başları kırmızıdır. Eserin varakları tamir görmüştür. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır. Dili Arapçadır.

el-Câmiu's-sağîr min hadîsi'l-beşîrî'n-nezîr: Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebi Bekir b. Muhammed es Süyûtî. 19 Hk 1245. 130x190 mm. ölçülerindeki nüsha, 394 varak, 22 satırlı, meşin ciltlidir. İstinsah tarihi 1086'dır. Dili Arapçadır.

İlgili eserin Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde

İstinsah tarihi 1211'dir.

11. 19 Hk 3632. 210x120-160x65 mm. ölçülerindeki nüsha 325 varak, 23 satırlı, salbek gömme şemseli, yıldız zencirekli mıkblebli meşin, söz başları ve cetveller kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü harekeli nesih ve istinsah tarihi 1141'dir.

²⁶ 19 Hk 383. 205x150-160x100 mm. ölçülerindeki nüsha 465 varak, 15 satırlı, sağ deffe ve sırtı yıpranmış sol deffe mukavva ciltlidir. Alfabe ve yazı türü Arap harfli nesih kırması olup dili Türkçedir.

²⁷ 1. 19 Hk 1194. 135x180 mm. ölçülerindeki nüsha, 167 varak, 15 satırlı ve meşin ciltlidir.

2. 19 Hk 1156. 185x275 mm. ölçülerindeki nüsha, 145 varak, 15 satırlı, meşin ciltli olup istinsah tarihi 1121'dir.

3. 19 Hk 1196. 135x200 mm. ölçülerindeki nüsha, 158 varak, 15 satırlı, meşin ciltlidir. İstinsah tarihi 768'dir.

4. 19 Hk 1197. 145x215 mm. ölçülerindeki nüsha, 129 varak, satır sayıları muhtelif olup meşin ciltlidir.

nüşhaları mevcuttur.²⁸

Tahzîrû'l-havâs min ekâzîbi'l-kussas: es-Süyûfî. 19 Hk 3192/5. 215x155-160x100 mm. ölçülerindeki nüsha, 39a-69b varak, 21 satırlı, şemseli, zencirekli, köşebentli kahverengi meşin mukavva ciltli şekilde yazılmıştır. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

Mâ ravâhu'l-esâfin fî ademi'l-mecî' ile's-selâtin: es-Süyûfî. 19 Hk 3192/2. 215x155-160x100 mm. ölçülerindeki nüsha, 8a-21b varak, 21 satırlı, şemseli, zencirekli kahverengi meşin ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

Fazlû'l-celed inde fakdi'l-veled: es-Süyûfî. 19 Hk 377/2. 205x140-140x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 21b-37a varak, 21 satırlı, çaharkuşe bordo meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Mahfazası da aynı fiziki özellikleri taşımaktadır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

ez-Zecr bi'l-hecr: es-Süyûfî. 19 Hk 805/1. 200x145-135x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-5b varak, 19 satırlı, çaharkuşe kahverengi meşin üzeri sarı kâğıt kaplı mukavva mıkblebli cilt şeklinde yazılmıştır. Mahfazası da aynı fiziki özelliklere sahiptir. Çorum Müftüsü Süleyman Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mühürlüdür. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

Husûlû'r-rıfk bi-usûli'r-rızk: es-Süyûfî. 19 Hk 1035/3. 200x130-160x120

²⁸ 1. 19 Hk 894. 150x210 mm. ölçülerindeki nüsha, 384 varak, 25 satırlı, meşin ciltlidir. İstinsah tarihi 1069'dur.

2. 19 Hk 3643. 190x145-150x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 512 varak, 18 satırlı, yıldız zencirekli, şemseli, mıkblebi kopuk kahverengi meşin ciltlidir. Sayfa kenarları hâşiyelidir. Söz başları ve cetveller kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir.

3. 19 Hk 3622. 215x165-145x115 mm. ölçülerindeki nüsha, 341 varak, 23 satırlı, sırtı ve sertabı mor renkte meşin, siyah mukavva mıkblebli cilttir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1014'tür.

4. 19 Hk 3637. 200x150-135x100 mm. ölçülerindeki nüsha, 465 varak, 27 satırlı, mıkblebli onarılmış ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 911'dir.

5. 19 Hk 3634. 200x150-150x95 mm. ölçülerindeki nüsha, 366 varak, 23 satırlı, sırtı ve mıkblebi siyah meşin, mukavva ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Baş tarafı eksiktir. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1125'tir.

6. 19 Hk 3518. 265x180-205x130 mm. ölçülerindeki nüsha, 254 varak, 29 satırlı, sırtı siyah, gömme salbek şemseli, zencirekli, mıkblebli kahverengi meşin ciltlidir. Söz başları ve cetveller kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir.

7. 19 Hk 3631. 220x150-160x120 mm. ölçülerindeki nüsha, 455 varak, 19 satırlı, sırtı kahverengi meşin, kurt yenikli mukavva ciltlidir. Sayfa kenarları hâşiyeli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1102'dir.

mm. ölçülerindeki nüsha, 145a-195b varak, 38 satır, müklebli yaldız, şemse ve zencirekli. Kahverengi meşin cilt şeklinde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

Eserin kütüphanede bir başka nüshası daha mevcuttur.²⁹

el-Ehâdisü'l-hisân fî fazlî't-taylasan: es-Süyûtî. (19 Hk 379/5. 210x150-150x95 mm. ölçülerindeki nüsha, 106b-128a varak, 21 satırlı, sırtı bordo meşin, üzeri ebru kaplı mukavva ciltlidir. Çaharkuşe bordo meşin, ebru kaplı mahfaza içindedir. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Dili Arapçadır.

Sübülü'n-necât fî vâlideyi'n-Nebî: es-Süyûtî. 19 Hk 377/7. 205x140-160x90 mm. ölçülerindeki nüsha 94a-99b varak, 23 satırlı, çaharkuşe bordo meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltli olup söz başları kırmızıdır. Mahfazası çaharkuşe bordo meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavvadır. Alfabe ve yazı türü nestaliktir. Dili Arapçadır.

Künûzü'l-hakâik fî hadîsi hayri'l-halâik: Zeynüddîn Muhammed b. Tâcûlârifîn b. Ali el-Münâvî (öl. 1031/1622). 19 Hk 3614. 210x145-160x105 mm. ölçülerindeki nüsha, 104 varak, 25 satır, çaharkuşe kahverengi meşin üzeri mukavva ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1021'dir. Dili Arapçadır.

Kütüphanede bir başka nüshası daha mevcuttur.³⁰

Şerhu'l-münebbihât ale'l-İsti'dâd li-yevmi'l-mî'âd: 19 Hk 1047/4. 190x140-170x80 mm. ölçülerindeki nüsha 58b-90b varak, 25 satırlı, müklepli, salbek şemseli kahverengi meşin ciltlidir. Ok ve yay filigranlıdır. Alfabe ve yazı türü Arap harfli talik olup dili Türkçedir.

6. Şemâil Türü Eserler

eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ: Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (öl. 544/1149). 19 Hk 3524. 265x185-200x125 mm. ölçülerindeki nüsha 213 varak, 21 satırlı, çaharkuşe, sırtı ve sertabı kahverengi deri, ebru kâğıt kaplı cilt, söz başları kırmızı, mahfazalıdır. Alfabe ve yazı türü harekeli nesih olup istinsah tarihi 807'dir. Dili Arapçadır.

²⁹ 19 Hk 796/5. 210x160-180x120 mm. ölçülerindeki nüsha, 28b-30a varak, 33 satır, sırtı siyah meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltli olup söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nestaliktir.

³⁰ 19 Hk 375. 215x170-170x115 mm. ölçülerindeki nüsha, 102 varak, 25 satır, salbek şemseli, yaldız zencirekli, kahverengi meşin müklebli ciltlidir. Söz başları kırmızı ve sayfa kenarları yaldız cetveli çift sütunludur. Çaharkuşe kahverengi ebru kâğıt kaplı mahfaza içindedir. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Çorum Müftüsü Süleyman Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü vardır.

Eserin birden fazla nüshası mevcuttur.³¹

7. Erbaîn/40 Hadis Türü Eserler

el-Ehâdisü'l-erbaûn: Şerefüddîn Ebü'l-Fetih el-Hüseyn b. Alî el-Hüseynî (öl. 374/985). 19 Hk 5563/6. 155x110-120x83 mm. ölçülerindeki nüsha 97b-99b varak, 19 satırlı, şemseli, mıkblebli, kahverengi meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Başı ve sonu eksiktir. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

el-Ehâdisü'l-erbaûn: en-Nevevî. 19 Hk 1217. 155x212 mm. ölçülerindeki nüsha 151 varak, 17 satırlı olup istinsah tarihi 1143'tür. Dili Türkçedir.

³¹ 1. 19 Hk 246. 280x180-200x70 mm. ölçülerindeki nüsha 202 varak, 21 satırlı, şemseli, mıkblebli, kahverengi meşin ciltli, çaharkuşe kırmızı meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva mahfazalıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Süleyman Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü vardır.

2. 19 Hk 3649. 195x125-130x65 mm. ölçülerindeki nüsha 275 varak, 21 satırlı, zencirekli, köşebentli, çiçek motifli, gömme şemseli, mıkblebli kahverengi meşin mihrabiyeli mavi kahverengi müzehhep tezhipli 1b, 2a altın yaldızlı, söz başları, çift cetvel kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Beşiktaş Muhafızı Ferit Hasan Paşa'nın Çorum'daki kütüphanesine ait vakıf mührü vardır.

3. 19 Hk 3613. 210x130-150x65 mm. ölçülerindeki nüsha 256 varak, 21 satırlı, gömme yaldızlı, şemseli, zencirekli kahverengi meşin ciltli, söz başları kırmızı, yaldızlı cetvel, yaldız mihrabiyeli, hâşiyelidir. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır. İstinsah tarihi 1140'tır.

4. 19 Hk 3514. 260x180-190x115 mm. ölçülerindeki nüsha 224 varak, 21 satırlı, salbek şemseli, zencirekli, köşebentli, kırmızı meşin ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. İstinsah tarihi 915'tir.

5. 19 Hk 18779. 210x162-160x82 mm. ölçülerindeki nüsha V+1b-345 varak, 17 satırlı, siyah meşin, şemseli cilt, söz başları ve keşideler kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü harekeli nesihdir. İstinsah tarihi 1194'tür. Başta fihrist sonda eser ile ilgili tarih düşülen bir methiye vardır.

6. 19 Hk 3615. 210x120-150x65 mm. ölçülerindeki nüsha 6+343 varak, 17 satırlı, gömme yaldızlı, şemseli, kahverengi mıkblebli meşin ciltli, söz başları kırmızı cetveli, sayfa kenarları yer yer hâşiyelidir. Alfabe ve yazı türü harekeli nesihdir. İstinsah tarihi 1160'tır.

7. 19 Hk 3599. 220x160-150x80 mm. ölçülerindeki nüsha 179 varak, 17 satırlı, sırtı mavi bez, üzeri yıpranmış kâğıt kaplı mukavva ciltli, söz başları ve keşideler kırmızı, cetveli. 1b'de mihrabiye bulunup yer yer hâşiyelidir. Alfabe ve yazı türü harekeli nesihdir.

8. 19 Hk 3629. 220x135-155x65 mm. ölçülerindeki nüsha V+338 varak, 17 satırlı, gömme salbek şemseli, siyah meşin ciltli, söz başları çift cetvel kırmızı, 1b renkli desenli mihrabiyelidir. Alfabe ve yazı türü nestaliktir. İstinsah tarihi 1190'dır. Çorum Müftüsü Süleyman Feyzi'nin vakıf mührü bulunmaktadır.

Eserin kütüphanede diğer nüshaları da kayıtlıdır.³²

el-Erbaûn hadîsen: Şehîdi Evvel Muhammed b. Mekkî el-Cizzînî (öl. 786/1384). 19 Hk 401/1. 180x90-115x35 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-58b varak, 15 satırlı, sırtı siyah bez kaplı, kırmızı mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

Ehâdîsü Erbaîne'l-kudsiyye: Cemâlüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed et-Tebrizî el-Aksarâyî (öl. 791/1388). 19 Hk 402/10. 180x135-145x105 mm. ölçülerindeki nüsha 77b-85a varak, 19 satırlı, sırtı siyah meşin, üzeri ebru kaplı ciltlidir. Alfabe ve yazı türü bozuk nesihdir. Dili Arapçadır.

Erbaûne hadîsen: es-Süyûtî. 19 Hk 377/1. 205x140-130x80 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-19a varak, 21 satırlı, çaharkuşe bordo meşin, ebru kaplı, miklebli mukavva ciltlidir. Çaharkuşe bordo meşin, üzeri ebru kaplı mukavva bir mahfazası vardır. Alfabe ve yazı türü nestaliktir. Dili Arapçadır.

Terceme-i hadîsi'l-erbaîn (Miftâh-ı Fütûhât): Hâkânî Mehmed Bey Ayaspaşazâde Mehmed b. Abdülcelîl el-İstanbulî (öl. 1015/1606). 19 Hk 388/1. 200x120-160x65 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-170b varak, 25 satırlı, çaharkuşe bordo meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva miklebli ciltli, mülevven yaldızlı mihrabiyelidir. Alfabe ve yazı türü taliktir. İstinsah tarihi 1117'dir. Dili Türkçedir.

Erbaûne hadîsen: Muhammed b. Ebi Bekir ed-Dımaşkî el-Uşfûrî (öl. ?). 19 Hk 20954. 198x140-125x73 mm. ölçülerindeki nüsha 76 varak, 13 satırlı, kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Dili Arapçadır.

³² 1. 19 Hk 1215. 122x183 mm. ölçülerindeki nüsha 154 varak, 15 satırlı, meşin ciltli, istinsah tarihi 822'dir.

2. 19 Hk 876. 155x205 mm. ölçülerindeki nüsha 204 varak, 25 satırlı, meşin ciltli, istinsah tarihi 1055'tir.

3. 19 Hk 3655/1. 160x110-115x75 mm. ölçülerindeki nüsha 15 varak, 12 satırlı, sırtı siyah bez kaplı mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır.

4. 19 Hk 3243/3. 232x170-175x120 mm. ölçülerindeki nüsha 130b-139a varak, 21 satırlı, sırtı vişne rengi meşin, üstü şemseli, zencirekli, köşebentli, miklebli kahverengi meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Hatimede eserin 668/1269 de telif edildiği yazılıdır.

5. 19 Hk 3235/3. 180x135-120x90 mm. ölçülerindeki nüsha 155b-165b varak, 13 satırlı, salbek şemseli, zencirekli vişne rengi meşin ciltlidir. Şirazesi kısmen dağınmış, keşideler kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir.

6. 19 Hk 3251/2. 160x100-115x70 mm. ölçülerindeki nüsha 23b-98b varak, 13 satırlı, sırtı siyah bez, üzeri kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları ve keşideler kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. İstinsah tarihi 1168'dir.

Eserin birden fazla nüshası mevcuttur.³³

Erbaûne hadîsen: Hasan b. Nasûh b. Fîrûz ed-Dümnevî el-Bosnevî (öl. ?). 19 Hk 1486/4. 205x150-157x97 mm. ölçülerindeki nüsha 72b-76b varak, 21 satırlı, çaharkuşe kahverengi meşin miklebli ebru kaplı ciltlidir. Mahfazası çaharkuşe bordo meşin, ebru kaplıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

Şerhu'r-recebiyye: Abdullah b. Bahâuddîn Muhammed b. Abdillâh (öl. ?). 19 Hk 901. 150x205 mm. ölçülerindeki nüsha 109 varak, 19 satır, meşin ciltli olup istinsah tarihi 1013'tür. Dili Arapçadır.

Çihil hadîs: Müellifi tespit edilememiştir. 19 Hk 3189/1. 200x140-150x75 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-9a varak, 5 satırlı, sırtı siyah meşin, üzeri vişne rengi mukavva ciltlidir. Alfabe ve yazı türü talik olup dili Farsçadır.

Erbaûne hadîsen: 19 Hk 3608/5. 220x150-170x120 mm. ölçülerindeki nüsha 144a-155b varak, 29 satırlı, sırtı siyah bez, üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Keşideler siyahtır. Sonu eksiktir. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır. Dili Arapçadır.

Erbaûne hadîsen: 19 Hk 23277/6. 222x169-185x115 mm. ölçülerindeki nüsha 32b-35a varak, 25 satırlı, yeşil renkte, zencirekli meşin ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Dili Arapçadır.

el-Ehâdîsü'l-erbaûn: 19 Hk 3627/1. 210x145-160x75 mm. ölçülerindeki nüsha XII+1b-4a varak, 17 satırlı, sırtı meşin, ebru kaplı ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır. Dili Arapçadır. IX b- XII b arasında fihrist vardır.

³³ 1. 19 Hk 14470. 235x180-160x90 mm. ölçülerindeki nüsha 36 varak, 19 satırlı, yıpranmış mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü talik kırması olup istinsah tarihi 1277'dir.

2. 19 Hk 3650/1. 195x105-140x60 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-31b varak, 19 satırlı, miklebli, şemseli siyah meşin ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir.

3. 19 Hk 3424/2. 220x160-150x80 mm. ölçülerindeki nüsha 64b-110b varak, 19 satırlı, sırtı siyah meşin desenli, desenli kâğıt kaplı ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesih kırması olup istinsah tarihi 1205'tir.

4. 19 Hk 14472. 225x150-160x80 mm. ölçülerindeki nüsha 63 varak, 15 satırlı, sırtı kahverengi meşin, üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1274'tür.

5. 19 Hk 3636/1. 250x150-140x70 mm. ölçülerindeki nüsha 1a-51b varak, 17 satırlı, çaharkuşe sırtı siyah meşin, kâğıt kaplı ciltlidir. Sayfa kenarları hâşiyeli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Sonunda 15 sayfalık çeşitli konularda mevize ve zikir konusunda bir makale vardır.

Erbaûne hadîsen: 19 Hk 2068/3. 223x168-205x140 mm. ölçülerindeki nüsha 13a-16b varak, satır sayıları değişiktir, kenarları onarılmış, siyah meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

Erbaûne hadîsen: 19 Hk 398/2. 190x125-145x65 mm. ölçülerindeki nüsha 21b-28a varak, 25 satırlı, sırtı siyah meşin, üzeri mavi kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Cetveller yaldızlıdır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Dili Arapçadır. Her ne kadar Erbaûn diye de isimlendirilse de muhtevasında 42 hadis mevcuttur.

Erbaûne hadîsen: 19 Hk 3636/5. 250x150-140x70 mm. ölçülerindeki nüsha 108b-111b varak, 17 satırlı, çaharkuşe sırtı siyah meşin, desenli kâğıt kaplı ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

Erbaûne hadîsen: 19 Hk 402/6. 180x130-140x85 mm. ölçülerindeki nüsha 45a-47a varak, 19 satırlı, sırtı siyah meşin, üzeri ebru kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Dili Arapçadır.

Erbaûne hadîsen: 19 Hk 3696/4. 195x115-145x75 mm. ölçülerindeki nüsha 35b-41b varak, 13 satırlı, sırtı bez, desenli kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Cetveller kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Dili Arapçadır.

Erbaûne hadîsen: 19 Hk 4029/5. 200x135-150x80 mm. ölçülerindeki nüsha 49b-53a varak, 11 satırlı, siyah meşin ciltlidir. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır. Dili Arapçadır.

el-Ehâdisü'l-erbaûn: 19 Hk 1214. 122x176 mm. ölçülerindeki nüsha, 34 varak, 22 satırlı, meşin ciltli olup istinsah tarihi 933'tür. Dili Arapçadır.

8. Mütevatir Hadis İle İlgili Eserler

el-Ezhâru'l-mütenâsire fî ahbârî'l-mütevâtire: es-Süyûtî. 19 Hk 3192/7. 215x155-160x100 mm. ölçülerindeki nüsha, 97b-110b varak, 21 satırlı, şemseli, zencirekli, köşebentli kahverengi meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

Laktü'l-leâli'l-mütenâsire fî'l-ehâdisi'l-mütevâtire: Ebü'l-Feyz Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebîdî (öl. 1205/1791). 19 Hk 3191/2. 212x158-170x100 mm. ölçülerindeki nüsha, 28b-48b varak, 23 satırlı, çaharkuşe kahverengi meşin, üzeri yıldız desenli kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Keşideler kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır. Eserin başında Çorum Müftüsü Ahmet Feyzi'nin vakıf mührü vardır.

Kütüphanede eserin bir nüshası daha mevcuttur.³⁴

³⁴ 1. 19 Hk 976/2. 215x155-160x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 4b-18a varak, 35 satırlı, sırtı

9. Kudsi Hadisler İle İlgili Eserler

el-Ehâdisü'l-kudsiyye ve'l-kelimetü'l-insiyye: Ali el-Kârî. 19 Hk 1459/8. 220x160-170x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 157b-161b varak, 25 satırlı, sırtı siyah bez, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva cilt, söz başları ve cetveller kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih ve talik olup istinsah tarihi 1115'tir. Dili Arapçadır.

Risâletü'l-hadîsi'l-kudsî: Eserin müellifi tespit edilememiştir. 19 Hk 489/1. 215x145-130x95 mm. ölçülerindeki nüsha, VII+1b-11b varak, 10 satırlı, siyah meşin salbek şemseli miklebli ciltlidir. Alfabe ve yazı türü mağribî kırmasıdır. Dili Arapçadır.

Risâletü'l-i'mâl fî fazli'z-zikr bi'l-cehr: 19 Hk 600/4. 200x140-140x100 mm. ölçülerindeki nüsha, 28a-32b varak, 19 satır, sırtı siyah meşin, üstü kırmızı kâğıt kaplı mukavva ciltli olup keşideli, hâşiyelidir. Dili Arapçadır.

10. Ahkâm Hadisleri İle İlgili Eserler

el-Müntekâ fî ehâdisi'l-ahkâm an hayri'l-enâm: Ebü'l-Berekât Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh b. el-Hadır İbn Teymiyye el-Harrânî (öl. 652/1254). 19 Hk 1404. 250x175-210x135 mm. ölçülerindeki nüsha, 137 varak, 27 satırlı, şemseli kahverengi meşin cilt şeklinde yazılmıştır. Söz başları kırmızıdır. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1296 tarihli vakıf mührü vardır. Alfabe ve yazı türü bozuk nesih olup istinsah tarihi 957'dir. Dili Arapçadır.

Hüsnu't-teahhüd fî ehâdisi't-tesmiye fî't-teşehhüd: es-Süyûtî. 19 Hk 1033/4. 200x145-190x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 36b-37a varak, 21 satırlı, sırtı siyah meşin, mavi renkte mukavva ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Dili Arapçadır.

Risâle fî ref'i'l-yedeyn fî'd-duâ: es-Süyûtî. 19 Hk 3192/1. 215x155-160x95 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-7b varak, 21 satırlı, şemseli, zencirekli köşebentli kahverengi meşin ciltli ve söz başları kırmızı şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

el-Minha fî's-sebha: es-Süyûtî. 19 Hk 3231/2. 190x130 mm. ölçülerindeki nüsha, 4a-5a varak, satır sayıları değişiktir, sırtı kahverengi bez, üstü ebru kâğıt kaplı mukavva ciltli olup alfabe ve yazı türü bozuk taliktir. Dili

siyah meşin, üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir.

2. 19 Hk 390. 200x140-145x80 mm. ölçülerindeki nüsha, 30 varak, 21 satırlı, yeşil bez kaplı mukavva cilttir. Söz başları kırmızıdır. Eser, *Laktü'l-leâli'l mine'l-cevâhiri'l-gavâlî* olarak da bilinir. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1197'dir.

Arapçadır.

Tertîbü Müsnedi İmâmî'l-A'zam: Muhammed Abîd es-Sindî (öl. 1257/1841). 19 Hk 1686/2. 215x120-155x65 mm. ölçülerindeki nüsha 193b-294a varak, 29 satırlı, müzehheb, salbek şemseli, zencirekli, mıkblebli, yıpranmış siyah meşin ciltli, üzeri desenli kâğıt kaplı kırmızı meşin mukavva mahfazalıdır. Söz başları ve çizgiler kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır. Dili Arapçadır.

11. Akaid Hadisleri ile İlgili Eserler

Kitâbü'l-hadîs (el-İbtihâc fî esrârî'l-mirâc): Ebü'l-Hattâb Mecdüddîn Ömer b. el-Hasen ed-Dânî (öl. 633/1235). 19 Hk 6683. 210x155-170x110 mm. ölçülerindeki nüsha, 501 varak, 23 satırlı, 2. cilttir, sırtı siyah, mıkblebli, zencirekli şemseli kahverengi meşin cilt, söz başları ve cetveller kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü bozuk nesihdir. Dili Arapçadır.

Ferâidü'l-kalâid alâ ehâdisi şerhi'l-akâid: Ali el-Kârî. 19 Hk 1459/10. 220x160-170x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 168b-172a varak, 25 satır, sırtı siyah bez, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları ve cetveller kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nestaliktir. Dili Arapçadır. Teftâzânî'nin *Şerhu'l-akâid* adlı eserde bulunan rivayetlerin tahriri yapılmıştır.³⁵

el-Birre fî hubbî'l-hirre: Ali el-Kârî. 19 Hk 1459/7. 220x160-170x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 155b-157b varak, 25 satırlı, sırtı siyah bez, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları ve cetveller kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

Risâletü'l-Akâid: Müellifi tespit edilememiştir. 19 Hk 1486/5. 205x150-150x97 mm. ölçülerindeki nüsha, 77b-86b varak, 21 satırlı, çaharkuşe kahverengi meşin, mıkblebli ebru kâğıt kaplı ciltlidir. Mahfaza çaharkuşe bordo meşin ebru kâğıt kaplıdır. Eser 720 tarihli asıl nüshasından kopya edilmiştir. Alfabe ve yazı türü kırma nesihdir. Dili Arapçadır.

Kitâbü'l-hadîs (el-İbtihâc fî esrârî'l-mirâc): 19 Hk 381. 210x150-110x170 mm. ölçülerindeki nüsha, 505 varak, 23 satırlı, sırtı siyah meşin, üzeri şemseli, mıkblebli kahverengi meşin ciltli, söz başları ve cetveller kırmızıdır. Baş ve sonu eksiktir. Alfabe ve yazı türü değişiktir. Dili Arapçadır. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1296 tarihli vakıf mührü vardır.

Kitâbü'l-hadîs: 19 Hk 382. 210x150-170x110 mm. ölçülerindeki nüsha, 497 varak, 23 satırlı, sırtı siyah meşin, üzeri ebru kaplı mukavva ciltli, söz

³⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "Şerhu'l-'akaidi'n-Nesefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/217-219.

başları ve cetveller kırmızıdır. Başı ve sonu eksiktir. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Dili Arapçadır.

12. Âdâb Hadisleri İle İlgili Eserler

Nisâbü'l-ahbâr li-tezkireti'l-ahyâr: Ebû Muhammed Sirâcüddîn Ali b. Osmân b. Muhammed el-Ûşî el-Fergânî (öl. 575/1179). 19 Hk 1516/2. 204x150-138x76 mm. ölçülerindeki nüsha 187b-228 varak, 21 satırlı, çaharkuşe kahverengi meşin, üzeri yeşil desenli kâğıt kaplı, miklebli, ciltlidir. Sayfa kenarlarında hâşiyeler bulunmaktadır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Dili Arapçadır.

Riyâzü's-sâlihîn: en-Nevevî. 19 Hk 490. 207x155-142x103 mm. ölçülerindeki nüsha, 256 varak, 17 satırlı, üzeri yeşil bez kaplı miklebli ciltlidir. Alfabe ve yazı türü kırma nesih olup istinsah tarihi 996'dır. Dili Arapçadır.

Meşâriku'l-envârî'l-kudsiyye fî beyânî'l-uhûdi'l-muhammediyye: Ebû'l-Mevâhib Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali eş-Şarânî (öl. 973/1565). 19 Hk 3215. 210x155-170x95 mm. ölçülerindeki nüsha, VII+307 varak, 23 satırlı, salbek şemseli zencirekli köşebentli kahverengi meşin ciltlidir. Söz başları ve keşideler kırmızı miklebli olup alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

13. Meşhur Hadislerle İlgili Eserler

el-Makâsîdû'l-hasene fî kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehire ale'l-elsine: Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed es-Sehâvî (öl. 902/1497). 19 Hk 14473. 180x130-135x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 219 varak, 21 satırlı, gömme şemseli, zencirekli siyah meşin miklebli ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nestalik olup istinsah tarihi 940'tır. Dili Arapçadır.

14. Fiten ve Melâhim İle İlgili Eserler

et-Tenbîh (et-Tenbi'e) bi-men yebasühullâhü alâ re'si külli mie: es-Süyûtî. 19 Hk 3192/3. 215x155 mm. ölçülerindeki nüsha, 21b-38b varak, 21 satırlı, şemseli, zencirekli, köşe bentli kahverengi meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

Tuhfetü'l-mühtedîn bi-esmâi'l-müceddidîn: es-Süyûtî. 19 Hk 3192/4. 215x155 mm. ölçülerindeki nüsha, 38a-39a varak, satır sayıları değişiktir, şemseli, miklebli, köşebentli, kahverengi meşin ciltli olup söz başları ve duracaklar kırmızıdır. Eser manzumdur. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

15. Hâşiye Türü Eserler

Tenbîhu'l-enzâr alâ mâ vakaa fî Mebârîki'l-izhâr: Ebû Abdillâh

Muhammed b. Ahmed el-İznîkî Vahyîzâde (öl. 1018/1609). 19 Hk 3600/1. 220x160-160x80 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-5b varak, 25 satırlı, gömme salbek şemseli, zencirekli, mıkblebli siyah meşin ciltli, söz başları ve çizgiler kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü talik kırması olup istinsah tarihi 1174'tür. Dili Arapçadır.

Hâşiye alâ şerhi nüzheti'n-nazar: İbrâhîm b. Süleymân b. İbrâhîm el-Halebî el-Kürdî (öl. 1071/1660-1). 19 Hk 6690. 210x160-155x100 mm. ölçülerindeki nüsha, 21 varak, 19 satır, ciltlessiz olup söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihthir. İstinsah tarihi 1132'dir. Dili Arapçadır.

Tavzihu't-tavzîh: 19 Hk 411. 210x150-170x35 mm. ölçülerindeki nüsha, 170 varak, 25 satırlı, sırtı siyah meşin, gömme yaldız şemseli, bordo meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

16. Zeyil Türü Eserler

Ziyâdetü'l-câmi: es-Süyûtî. 19 Hk 1147. 180x265 mm. ölçülerindeki nüsha, 214 varak, 31 satırlı, meşin ciltlidir. Dili Arapçadır.

Kütüphanede eserin bir başka nüshası da kayıt altına alınmıştır.³⁶

17. Ricâl Türü Eserler

Esmâü'r-ricâl fî'l-hadîs: es-Sehâvî. 19 Hk 249. 250x130-180x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 429 varak, 25 satırlı, şemseli, köşebentli, mıkblebli kırmızı meşin ciltlidir. Mahfazası, çaharkuşe kırmızı meşin, üzeri ebru kaplı mukavvadır. Alfabe ve yazı türü nesihthir. Dili Arapçadır.

18. Şerh Türü Eserler

Araştırmamız kapsamında Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde ilki usul diğeri de hadislere yönelik olmak üzere iki ayrı şerh çalışması tespit edilmiştir. Bu aşamada öncelikle hadis usulüne ilişkin sonra da hadis şerhlerine yönelik mahtût nüshalar hakkında bilgi vereceğiz;

18.1. Hadis Usulü Şerhleri

Şerhu usûli'l-hadîs: Dâvûd b. Muhammed el-Karsî el-Hanefî (öl. 1169/1756). 19 Hk 3657. 240x160-140x65 mm. ölçülerindeki nüsha, 20 varak, 17 satırlı, sırtı siyah bez, ebru kâğıt kaplı mukavva ciltli, çizgiler kırmızı şekilde yazılmış, alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

Şerhu usûli'l-hadîs li'l-Birgivi diye de tanınan bu eserin Süleymaniye, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve diğher bazı kütüphanelerde birçok nüshası

³⁶ 19 Hk 247. 280x120-180x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 204 varak, 31 satırlı, şemseli, zencirekli, mıkblebli, bordo meşin ciltli, üzeri desenli kâğıt kaplı kırmızı meşin mukavva mahfazalıdır. Söz başları kırmızıdır. Eser Buhârî'nin şerhi olup 1. ciltidir. Alfabe ve yazı türü nesihthir.

bulunmaktadır.³⁷

Şerhu kasîdeti'l-garâmiyye: İbn Abd el-Hâdî (öl. ?). 19 Hk 2391/3. 205x150-140x90 mm. ölçülerindeki nüsha 87a-89b varak, 21 satırlı, sırtı meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir ve asıl metin kırmızıdır. Bordo meşin muhafazası vardır. Sonu eksiktir. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır. Eserin sonunda ise Hz. Peygamber'e ait bir rukye mevcuttur.

Şerhu kasîdeti'l-garâmiyye: Yahyâ b. Abd er-Rahmân el-İsfahânî (öl.?). 19 Hk 412/2. 205x145-155x95 mm. ölçülerindeki nüsha 6b-11a varak, 23 satırlı, sırtı bordo meşin üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva ciltli ve asıl metin kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nestaliktir. Dili Arapçadır. Telif tarihi 964 olup Şihabüddîn İşbilî'nin *Şerhu manzumeti ibn ferah* adlı eserinin şerhidir

Şerhu'l-kasîdeti'l-garâmiyye: Kayıtlarda yazar adına rastlanılmamıştır. 19 Hk 3626/2. 210x150-150x85 mm. ölçülerindeki nüsha 8a-10b varak, 21 satırlı, sırtı meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva cilt şeklinde yazılmıştır. Söz başları ve cetveller kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır. Dili Arapçadır.

Şerhu nazmi nuhbeti'l-fiker: Müellif ismi tespit edilememiştir. 19 Hk 2019/1. 235x185-175x110 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-15a varak, 21 satırlı, sırtı sarı bez, desenli kâğıt kaplı mukavva ciltli şekilde yazılmıştır. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Dili Arapçadır. 15b-16b arasında fihrist bulunmaktadır.

18.2. Rivayet Türü Eser Şerhleri

18.2.1. Muvatta Şerhleri

Şerhu'l-muvatta: Ali el-Kârî. 19 Hk 994. 185x280 mm. ölçülerindeki nüsha 276 varak, 27 satır, meşin ciltli olup istinsah tarihi 1013'tür. Dili Arapçadır.

18.2.2. Buhârî Şerhleri

Şevâhidü't-tavzîh ve't-tashîh li-müşkilâti'l-câmii's-sahîh: Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâ'î el-Endelûsî el-Ceyyânî (öl. 672/1274). 19 Hk 397/1. 190x130-135x85 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-77a varak, 17 satırlı, sırtı ve sertabı kahverengi meşin, üzeri sarı mukavva miklebli ciltli, söz başları kırmızıdır. Çaharkuşe bordo meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva muhafazası vardır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır. Buhârî'nin hadislerinde var olduğu söylenen irap hatalarına yönelik telif

³⁷ Cemil Akpınar, "Dâvûdî Karsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/29-32.

edilmiş bir eserdir.³⁸

İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî: Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir el-Mısırî el-Kastallânî (öl. 923/1517). 19 Hk 893/1. 155x210 mm. ölçülerindeki nüsha 416 varak, 27 satırlı, meşin ciltlidir. Dili Arapçadır.

Eserin, Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde diğer nüshaları da mevcuttur.³⁹

18.2.3. Müslim Şerhleri

Şerhu Câmiî's-sahîh: en-Nevevî. 19 Hk 3606. 220x150-170x100 mm. ölçülerindeki nüsha 346 varak, 27 satırlı, sırtı bordo meşin üzeri siyah meşin ciltli, yaldız cetveli, söz başları kırmızı ve mihrabiyelidir. Çaharkuşe bordo meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mahfazalıdır. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır. Dili Arapçadır. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1299 tarihli vakıf mührü vardır.

18.2.4. Tirmizî Şerhleri

Kûtü'l-mugtezî alâ Câmiî't-Tirmizî: es-Süyûtî. 19 Hk 3641. 205x150-150x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 230 varak, 21 satırlı, miklebli, sırtı sarı, salbek şemseli kahverengi ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır. Çorum Müftüsü Ahmet Feyzi'ye ait 1299 tarihli vakıf kaydı vardır.

18.3. Câmiu's-Sağîr Şerhleri

el-Kevkebü'l-münîr bi-şerhi'l-Câmiî's-sağîr: Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman b. Ali el-Kâhîrî el-Alkamî (öl. 969/1561). 19 Hk 244. 290x200-240x150 mm. ölçülerindeki nüsha 250 varak, 35 satır, yeşil bez kaplı, miklebli

³⁸ Açıklama için bk. Sedat Tuna, "Nahiv Kaidelerinin Belirlenmesinde Hadislerin İstişad Olarak Kullanılması", *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 7 (2024), 165.

³⁹ 1. 19 Hk 893/2. 155x210 mm. ölçülerindeki nüsha 616 varak, 27 satırlı, meşin ciltli, istinsah tarihi 1084'tür.

2. 19 Hk 893/3. 145x215 mm. ölçülerindeki nüsha 584 varak, 27 satırlı, meşin ciltli, istinsah tarihi 1086'dır.

3. 19 Hk 893/4. 150x215 mm. ölçülerindeki nüsha 621 varak, 27 satırlı, meşin ciltlidir. İstinsah tarihi 1089'dur.

4. 19 Hk 893/5. 160x210 mm. ölçülerindeki nüsha 723 varak, 27 satırlı, meşin ciltli, istinsah tarihi 1093'tür.

5. 19 Hk 893/6. 160x210 mm. ölçülerindeki nüsha 310 varak, 27 satırlı, meşin ciltlidir.

6. 19 Hk 893/7. 160x210 mm. ölçülerindeki nüsha 625 varak, 27 satırlı, meşin ciltli, istinsah tarihi 1093'tür.

7. 19 Hk 893/8. 160x210 mm. ölçülerindeki nüsha 428 varak, 27 satırlı, meşin ciltlidir. İstinsah tarihi 1094'tür.

meşin ciltlidir. Çaharkuşe kırmızı meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva mahfazalıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1003'tür. Dili Arapçadır. Çorum Müftüsü Süleyman Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü vardır.

Eserin farklı nüshaları bulunmaktadır.⁴⁰

Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmii's-sağîr: el-Münâvî. 19 Hk 3472. 310x220-230x130 mm. ölçülerindeki nüsha 720 varak, 31 satırlı, 1. cilttir. Şemseli, miklebli kahverengi meşin ciltlidir. Şirazesı dağınıktır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır.

Eserin farklı nüshaları da bulunmaktadır.⁴¹

⁴⁰ 1. 19 Hk 245. 290x200-200x190 mm. ölçülerindeki nüsha 215 varak, 35 satırlı, yeşil bez kaplı, şemseli, miklebli meşin ciltlidir. Çaharkuşe ebru kâğıt kaplı mukavva mahfazalıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1006'dır. Süleyman Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü vardır.

2. 19 Hk 243. 290x210-200x100 mm. ölçülerindeki nüsha 202 varak, 31 satırlı, yeşil bez kaplı, miklebli meşin ciltli, çaharkuşe kırmızı meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva mahfazalıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1177'dir. Süleyman Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü vardır.

3. 19 Hk 242. 290x190-190x100 mm. ölçülerindeki nüsha 280 varak, 31 satır, yeşil bez kaplı, şemseli, miklebli kahverengi meşin ciltli, çaharkuşe kırmızı meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva mahfazalıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Süleyman Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü vardır.

⁴¹ 1. 19 Hk 844/1. 210x300 mm. ölçülerindeki nüsha 520 varak, 31 satırlı, meşin ciltli olup istinsah tarihi 1087'dir.

2. 19 Hk 844/2. 210x300 mm. ölçülerindeki nüsha 565 varak, 31 satırlı, meşin ciltli, istinsah tarihi 1087'dir.

3. 19 Hk 844/3. 210x300 mm. ölçülerindeki nüsha 478 varak, 31 satırlı, meşin ciltli şekilde yazılmıştır.

4. 19 Hk 236. 300x200-210x130 mm. ölçülerindeki nüsha 525 varak, 33 satırlı olup alfabe ve yazı türü taliktir. İstinsah tarihi 1097'dir.

5. 19 Hk 3540. 260x195-175x120 mm. ölçülerindeki nüsha, 126 varak, 25 satırlı, selçukî şemseli, cetveli, bordo sahtiyani meşin ciltlidir. Yazım şekli mensur/manzum. Alfabe ve yazı türü nesih kırması olup istinsah tarihi 933'tür.

6. 19 Hk 237. 300x200-210x120 mm. ölçülerindeki nüsha 545 varak, 33 satır, olup 2. cilttir. Yeşil bez kaplı, şemseli miklebli meşin ciltlidir. Çaharkuşe kırmızı meşin, üzeri ebru kaplı mukavva mahfazalıdır. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Eserin bir başka nüshası daha mevcuttur.

7. 19 Hk 3473. 310x200-230x130 mm. ölçülerindeki nüsha 723 varak, 31 satır, 2. cilttir. Şemseli, miklebli açık kahverengi meşin ciltli olup sayfalar cetvellidir. Alfabe ve yazı türü nesihdir.

8. 19 Hk 3474. 310x200-230x130 mm. ölçülerindeki nüsha 571 varak, 31 satırlı, 3. cilttir.

et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmiî's-sağîr: el-Münâvî. 19 Hk 3623. 215x145-150x100 mm. ölçülerindeki nüsha 608 varak, 23 satırlı, şemseli, zencirekli, miklebli kahverengi meşin harap bir cilt içindedir. Söz başları kırmızı kenarları yer yer hâşiyelidir. Alfabe ve yazı türü talik kırması olup istinsah tarihi 894'tür. Dili Arapçadır.

18.4. Meşâriku'l-envâr Şerhleri

Hadâiku'l-ezhâr fî şerhi Meşâriku'l-envâr: Vecîhüddîn Ömer b. Abdilmuhsin el-Lahmî el-Erzincânî (öl. 700/1301). 19 Hk 3555. 250x180-210x140 mm. ölçülerindeki nüsha 181 varak, 29 satırlı, salbek, gömme şemseli, zencirekli, miklebli, yıpranmış kahverengi cilttir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Dili Arapçadır.

Mebâriku'l-ezhâr fî şerhi Meşâriku'l-envâr: Feriştahoğlu Abdüllatîf b. Abdülazîz et-Tîrevî (öl. 797/1395). 19 Hk 403. 200x130-150x70 mm. ölçülerindeki nüsha 319 varak, 21 satırlı, gömme şemseli cetveller miklebli siyah meşin cilt, söz başları ve keşideler kırmızıdır. Çaharkuşe bordo meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva mahfazalıdır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü ince talik olup 1121 tarihinde Mahmûd el-Fazî tarafından istinsah edilmiştir. Süleyman Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mühürlüdür.

Mebâriku'l-ezhâr fî şerhi Meşâriku'l-envâr: Abdüllatîf b. Abdilaziz b. Emînuddin el-Fakîh İbn Melek el-Hanefî (öl. 821/1418'den sonra). 19 Hk 1201. 165x220 mm. ölçülerindeki nüsha 295 varak, 27 satırlı, kapsızdır. Dili Arapçadır.

Eserin kütüphanede farklı nüshaları da kayıtlıdır.⁴²

Şemseli, miklebli açık kahverengi meşin ciltlidir. Hadis metinleri kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih kırması olup istinsah tarihi 1149'dur. Bir başka nüshası daha mevcuttur.

9. 19 Hk 238. 300x200-210x120 mm. ölçülerindeki nüsha 525 varak, 33 satırlı, 3. cilttir. Yeşil bez kaplı, miklebli, şemseli meşin ciltlidir. Çaharkuşe kırmızı meşin üzeri ebru kaplı mahfazası vardır. Alfabe ve yazı türü taliktir.

10. 19 Hk 239. 300x200-210x120 mm. ölçülerindeki nüsha 485 varak, 33 satırlı, 4. cilttir. Yeşil bez kaplı, miklebli, şemseli kahverengi meşin ciltlidir. Çaharkuşe kırmızı meşin, ebru kaplı mahfazası vardır. Alfabe ve yazı türü talik olup istinsah tarihi 1102'dir. Eserin farklı bir nüshası daha bulunmaktadır.

11. 19 Hk 3475. 310x200-230x130 mm. ölçülerindeki nüsha 577 yaprak, 31 satırlı, 4. cilttir. Şemseli, miklebli açık kahverengi meşin ciltlidir. Hadis metinleri kırmızı formalar halindedir. Alfabe ve yazı türü nesih kırması olup istinsah tarihi 1250'dir.

⁴² 1. 19 Hk 3639. 202x135-145x73 mm. ölçülerindeki nüsha 460 varak, 23 satırlı, kahverengi meşin, miklebli ciltli, söz başları, keşideler ve cetveller kırmızı mürekkeplidir. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1131'dir. Çorum Müftüsü

18.5. Şifa Şerhleri

Nesîmü'r-riyâz fî şerhi Şifâi'l-Kâdî İyâz: Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî el-Mısri (öl. 1069/1659). 19 Hk 3592. 230x170-180x110 mm. ölçülerindeki 377 varak, 23 satırlı olup eserin 1. cildir. Şemseli, zencirekli kahverengi meşin cilt. Söz başları ve çift cetvelleri kırmızı. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Arapçadır. İstinsah tarihi 1198'dir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde eserin diğer nüshaları da bulunmaktadır.⁴³

Atâü'l-feyyâz alâ şerhi Şifâ-i İyâz: Yûsuf Bahri b. Sarı İmâmoğlu Mehmed (öl. 1245/1829). 19 Hk 9242. 210x165-170x130 mm. ölçülerindeki nüsha 602 varak, 19 satırlı, bez kaplı mukavva ciltlidir. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesih, istinsah tarihi 1360'tır.

18.6. Erbaîn Şerhleri

Şerhu'l-hadîsi'l erbaîn: Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn el-Konevî Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Malatî (öl. 673/1274). 19 Hk 18780/2. 192x145-160x130 mm. ölçülerindeki nüsha 108b-150b varak, satır sayıları değişik, sırtı ve sertabı kahverengi meşin kâğıt kaplı miklebli cilt şeklinde yazılmıştır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü taliktir.

Şerhu ehâdîsi'l-erbaîn: en-Nevevî. 19 Hk 3618/1. 210x1145-140x60 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-40b varak, 21 satırlı, sırtı kahverengi meşin üzeri

Süleyman Feyzi'ye ait 1299 tarihli vakıf mührü vardır.

2. 19 Hk 1195. 145x200 mm. ölçülerindeki nüsha 281 varak, 25 satırlı, meşin ciltli istinsah tarihi 1063'tür.

3. 19 Hk 3600/2. 220x160-160x80 mm. ölçülerindeki nüsha 4b-470b varak, 21 satırlı, zencirekli gömme salbek şemseli, miklebli siyah meşin ciltli, söz başları ve keşideler kırmızıdır. Şukkarlar vardır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. İstinsah tarihi 1174'tür.

⁴³ 1. 19 Hk 3593. 223x160-175x110 mm. ölçülerindeki nüsha 517 varak, 23 satırlı, 2. cilt. Şemseli, zencirekli kahverengi meşin ciltli, söz başları ve çift cetvelleri kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1199'dur.

2. 19 Hk 3594. 230x160-175x110 mm. ölçülerindeki nüsha 573 varak, 23 satırlıdır. Eserin 3. cildir. Şemseli, zencirekli kahverengi meşin ciltli, söz başları ve çift cetvelleri kırmızı şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü nesihdir.

3. 19 Hk 3595. 230x160-180x110 mm. ölçülerindeki nüsha 334 varak, 23 satırlı, 4. cilt. Şemseli, zencirekli kahverengi meşin ciltli, söz başları ve çift cetvelleri kırmızı şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. İstinsah tarihi 1199'dur.

4. 19 Hk 3596. 230x150-180x110 mm. ölçülerindeki nüsha 457 varak, 23 satırlı, 5. cilt. Şemseli, zencirekli miklebli kahverengi meşin ciltli, söz başları, asıl metin ve cetveller kırmızı şekilde yazılmıştır. Alfabe ve yazı türü nestalik olup istinsah tarihi 1200'dür.

kahverengi kâğıt kaplı mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. İstinsah tarihi 1144'tür.

Şerhu'l-hadîsi'l erbaîn: el-Aksarâyî. 19 Hk 5563/5. 155x110-120x83 mm. ölçülerindeki nüsha 81b-97a varak, 19 satırlı, alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

Şerhu erbaîne hadîsen: Şemsüddîn Ahmed b. Süleyman b. Kemâl (öl. 940/1534). 19 Hk 3224/7. 210x135-135x70 mm. ölçülerindeki nüsha 103b-118a varak, 19 satırlı, şemseli, zencirekli kahverengi meşin mukavva ciltlidir. Söz başları, cetveller ve keşideler kırmızıdır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesih olup istinsah tarihi 1109'dur.

Şerhu erbaîne hadîsen: Kemâlpaşazâde. el-Hırzû's-semîn diye de bilinen bu eser 19 Hk 12973/3. 215x150-160x80 mm. ölçülerindeki nüsha 52b-73b varak, 19 satırlı, siyah meşin ciltli, söz başları ve cetveller kırmızıdır. Sondan eksiktir. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesihdir.

Şerhu ehâdis-i erbaîn: Ebü'l-Hayr İsâmüddîn Ahmed b. Mustafa b. Halil Taşköprizâde el-Bursevî (öl. 968/1561). 19 Hk 3196/3. 190x1108-145x53 mm. ölçülerindeki nüsha, 36b-72b varak, 17 satırlı, dört köşesi eflatun bez, üzeri mavi zemin üzerine desenli kâğıt kaplı mukavva ciltli olup noktalar, söz başları ve çizgiler kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü talik kırmısı olup dili Türkçedir. İstinsah tarihi ise 10 Muharrem 1021'dir.

Şerhu ehâdis-i'l-erbaîn: el-Birgivî. 19 Hk 3628. 210x140-155x75 mm. ölçülerindeki nüsha 189 varak, 25 satırlı, altın yıldız zencirekli, miklebli kahverengi meşin ciltlidir. Cetvelleri yaldızlı, keşide ve söz başları kırmızı, müzehhep mihrabiyevidir. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü taliktir.

Kütüphanede eserin diğer nüshaları da kayıt altına alınmıştır.⁴⁴

Ahsenü'l-hadîs fî şerhi Erbaîne hadîsen: Muhammed Şâhî b. Muhammed el-İstanbulî Okçuzâde (öl. 1039/1630). 19 Hk 3647. 200x140-150x75 mm. ölçülerindeki nüsha 166 varak, 17 satırlı, yaldız zencirekli, siyah meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Dili Türkçedir.

⁴⁴ 1. 19 Hk 3627/2. 210x145-160x75 mm. ölçülerindeki nüsha 4b-228b varak, 17 satırlı, sırtı siyah meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Alfabe ve yazı türü talik olup istinsah tarihi 1170'tir.

2. 19 Hk 380/2. 205x145-140x80 mm. ölçülerindeki nüsha 66b-130a varak, 17 satırlı, salbek şemseli, zencirekli, miklebli, bordo meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Başta üç yaprak mukaddimesi vardır.

Bu eserin kütüphanede başkaca nüshaları da mevcuttur.⁴⁵

el-Fütûhâtü'l-vehbiyye bi-şerhi'l-erbaîni'n-neveviyye: Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhim b. Merî eş-Şebrâhîti el-Ezherî (öl. 1106/1694). 19 Hk 1213. 155x213 mm. ölçülerindeki nüsha 264 varak, 23 satır, meşin ciltli olup istinsah tarihi 1160'tır. Dili Arapçadır.

Şerhu'l-ehâdîsi'l-erbaîn: Necmüddîn el-Bağdâdî (öl. ?). 19 Hk 922. 155x215 mm. ölçülerindeki nüsha 75 varak, 25 satır, meşin ciltlidir. Dili Arapçadır.

Şerhu'l-ehâdîsi'l-erbaîn: Muhammed b. Ebi Bekir ed-Dımaşkî el-Usfûrî (öl. ?). 19 Hk 1216. 160x200 mm. ölçülerindeki nüsha 74 varak, 15 satırdır. Dili Arapçadır.

Kütüphanede eserin bir farklı nüshası daha mevcuttur.⁴⁶

Manzûme fî şerhi erbaîn hadîs: Kayıtlarda yazar adına rastlanılmamıştır. 19 Hk 3136/1. 210x150-190x90 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-5a varak, 25 satırlı, vişne rengi mukavva, sırtı siyah bez şeklinde yazılmıştır, sonunda kısa bir risale vardır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Türkçedir.

18.7. Çeşitli Konulara İlişkin Hadis Şerhleri

Şerhu meâni'l-âsâr: Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî et- Tahâvî el-Haneî (öl. 321/933). 19 Hk 3523. 265x180-215x150 mm. ölçülerindeki nüsha 194 varak, 29 satırlı, zencirekli köşebentli, salbek şemseli, miklebli kahverengi deri ciltli, söz başları kırmızı. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü taliktir.

Şerhu umdeti'l-ahkâm: Ebü'l-Feth Takiyyüddîn Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî İbn Dakikül'îd (öl. 702/1303). 19 Hk 31190. 250x185-190x135 mm. ölçülerindeki nüsha 247 varak, 22 satırlı, şemseli, miklebli kahverengi meşin mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır. Abdülganî el-Cemmâilî'ye ait (öl. 600/1203) Umdetü'l-ahkâm an-Seyyidi'l-enâm adlı eserin şerhidir. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır.

⁴⁵ 1. 19 Hk 3654. 180x110-135x60 mm. ölçülerindeki nüsha 110 varak, 21 satırlı, çaharkuşe bordo meşin, kâğıt kaplı, miklebli, salbek şemse ve köşebentli ciltli şekilde yazılmıştır. Fihrist sayfası, yaldız mülevven olup, dibace sayfası yaldızlı, diğer sayfalar kırmızı cetvellidir. Alfabe ve yazı türü talik kırması olup dili Türkçe'dir.

2. 19 Hk 385. 200x120-150x80 mm. ölçülerindeki nüsha 100 varak, 21 satırlı, şemseli, zencirekli, miklebli bordo meşin ciltlidir. Söz başları ve keşideler kırmızıdır. Mahfazası çaharkuşe bordo meşin, ebru kaplı mukavvadır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Türkçe'dir.

⁴⁶ 19 Hk 1212. 140x209 mm. ölçülerindeki nüsha 121 varak, 19 satır, meşin ciltli olup istinsah tarihi 1139'dur.

Şerhu hadîsi Ebû Rezîn el-Ukaylî: Nûruddîn Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed el-Câmî (öl. 898/1492). 19 Hk 1080/4. 152x95-125x72 mm. ölçülerindeki nüsha, 28b-30b varak, 15 satırlı, sırtı siyah meşin, üstü fıstıkî yeşil kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Cetveller müzehhep ve kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nesih olup dili Farsçadır. İstinsah tarihi 1211'dir.

Şerhu's-sudûr fî şerhi hâli'l-mevtâ fî'l-kubûr: es-Süyûtî. 19 Hk 426/1. 270x170-180x115 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-78 varak, 33 satırlı, gömme salbek şemseli, zencirekli bordo meşin müklebli mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesih.

Şerhu Müsnedi'l-İmâm Ebî Hanîfe: Ali el-Kârî. 19 Hk 369. 240x185-160x90 mm. ölçülerindeki nüsha 119 varak, 29 satırlı, sırtı siyah meşin, üzeri kırmızı kâğıt kaplı mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır.

Şerhu hısnî'l-hasîn: Ali el-Kârî. 19 Hk 3824. 215x155-150x80 mm. ölçülerindeki nüsha 547 varak, 23 satırlı, şemseli, müklebli kahverengi meşin cilttir. Asıl metin, kırmızıyla yazılmıştır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü talik, istinsah tarihi 1157'dir.

el-Hırzû's-semîn li'l-hısnî'l-hasîn: Ali el-Kârî. 19 Hk 3830. 205x145-150x100 mm. ölçülerindeki nüsha, 216 varak, 22 satır, sol deffe karton, sağ deffe şemseli kahverengi meşin cilttir. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü taliktir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde eserin farklı nüshaları mevcuttur.⁴⁷

Şerhu'l-hadîs inneme'l-amel bi'n-niyyât: Abdülhalîm Germiyânî (öl. 1050/1645). 19 Hk 2436/13. 190x125-145x70 mm. ölçülerindeki nüsha 193a varak, 17 satırlı, müklebli, şemseli, zencirekli kahverengi meşin cilt şeklinde yazılmıştır. Çaharkuşe bordo meşinli ebru kâğıt kaplı mukavva mahfaza içindedir. Söz başları kırmızı, cetveller yaldızlıdır. Dili Arapçadır. Alfabe ve

⁴⁷ 1. 19 Hk 3824. 215x155-150x80 mm. ölçülerindeki nüsha 547 varak, 23 satırlı, şemseli, müklepli kahverengi meşin ciltlidir. Alfabe ve yazı türü arap harfli-talik olup istinsah tarihi 1157'dir.

2. 19 Hk 569. 207x150-145x70 mm. ölçülerindeki nüsha VIII+1b-439 varak, 17 satırlı, salbek gömme şemseli, zencirekli, müklepli kahverengi meşin ciltlidir. Alfabe ve yazı türü nesih kırması olup istinsah tarihi 1154'tür.

3. 19 Hk 623/1. 170x130-130x80 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-33b varak, 19 satırlı, gömme şemseli, müklepli çaharkuşe kahverengi meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Alfabe ve yazı türü talik kırması olup istinsah tarihi 930'dur.

yazı türü nesihdir.

Tenvîrû's-sened fî îzâhi rumûzi'l-Müsned: Osmân b. Ya'kûb b. Hüseyin b. Mustafâ Kemahî (öl. 1171/1757). 19 Hk 230. 310x210-210x120 mm. ölçülerindeki nüsha 251 varak, 31 satırlı, miklebli, bordo meşin ciltli, üzeri yeşil bezle kaplıdır. Söz başları kırmızıdır. Baştan üç sayfası fihristtir. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesihdir. Ebu Hanife'ye nispet edilen Müsedin, ravilerine göre yeniden düzenlenerek yapılan şerhidir.

Zübdetü'l-esrâr: Hüsâm b. Hâfız el-Kırîmî (öl.?). 19 Hk 600/2. 200x140-140x90 mm. ölçülerindeki nüsha 16a-25b varak, 21 satır, sırtı siyah meşin, üzeri kırmızı kâğıt kaplı mukavva ciltli, söz başları ve çizgiler kırmızıdır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır. Eserde iki kudsi hadis şerh edilmiştir.

Risâle fî şerhi'l-hadîs et-tuhûr şatru'l-imân: 19 Hk 3152/2. 205x145-150x90 mm. ölçülerindeki nüsha 15b-23b varak, 18 satırlı, sırtı meşin vişne rengi mukavva ciltli, alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

19. Mevzû/Uydurma Hadislerle İlgili Eserler

Mevzûatül hadîs (el-Mevzûatüs suğrâ): Ali el-Kârî. 19 Hk 3193/1. 205x142-135x80 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-25a varak, 17 satırlı, çaharkuşe kahverengi meşin, üstü aşınmış ebru kâğıt kaplı mukavva ciltli, söz başları ve keşideler kırmızıdır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesihdir.

Eserin birden fazla nüshası mevcuttur.⁴⁸

Risâle fî mevzûati'l-ehâdis: es-Sâgânî. 19 Hk 3626/1. 210x150-160x85 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-7b varak, 21 satırlı, sırtı siyah meşin ebru kâğıt kaplı mukavva cilt, söz başları ve cetveller kırmızıdır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü taliktir. İstinsah tarihi 1167'dir.

İlgili çalışmanın farklı nüshaları da mevcuttur.⁴⁹

⁴⁸ 1. 19 Hk 3626/3. 210x150-165x105 mm. ölçülerindeki nüsha 11b-25b varak, 21 satırlı, sırtı siyah meşin, ebru kaplı mukavva cilttir. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir.

2. 19 Hk 3607/1. 220x150-160x90 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-71a varak, 25 satırlı, sırtı siyah bej, üstü ebru kâğıt kaplı mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nestalik olup istinsah tarihi 1113'tür. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1296 tarihli mühür vardır.

⁴⁹ 1. 19 Hk 3193/2. 205x142-135x78 mm. ölçülerindeki nüsha 25b-31b varak, 17 satırlı, çaharkuşe kahverengi meşin, üstü aşınmış ebru kâğıt kaplı mukavva ciltli, söz başları ve keşideler kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nestaliktir. Hatimede Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'nin vakıf mührü bulunmaktadır.

2. 19 Hk 3914/8. 200x150-150x90 mm. ölçülerindeki nüsha 74a-76b varak, 21 satırlı, sırtı

el-Mevzûat: Ali el-Kârî. 19 Hk 389. 200x140-150x80 mm. ölçülerindeki nüsha 89 varak, 23 satırlı, gömme şemseli mükleblî, kahverengi meşin ciltli, söz başları kırmızıdır. Çaharkuşe kırmızı meşin, ebru kâğıt kaplı mahfaza içindedir. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. İstinsah tarihi 1118'dir. Süleyman Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü vardır.

Muhtasarul-leâli'l-masnûa fî ehâdisi'l-mevzûa: Ahmed Fevzî b. Alî Arif Çorumî (öl. 1253-1327/1837-1909). 19 Hk 396. 190x120-145x85 mm. ölçülerindeki nüsha 207 varak, satır sayıları değişiktir, şemseli, zencirekli, siyah meşin ciltli, keşideler kırmızı, sırtı onarılmıştır. Alfabe ve yazı türü talik kırması olup dili Türkçedir. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1296 tarihli vakıf mührü bulunmaktadır.

Eserin bir nüshası daha mevcuttur.⁵⁰

et-Teakkubât ale'l-Mevzûat: es-Süyûtî. 19 Hk 400/1. 180x120-140x80 mm. ölçülerindeki nüsha 1b-46a varak, satır sayıları değişiktir, sırtı onarılmış, sertabı ve kenarları kahverengi meşin, ebru kâğıt kaplı bir cilt içindedir. Söz başları kırmızıdır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır.

20. Müellifi veya Konusu Tespit Edilememiş Eserler

Risâle fî'l-ehâdis: 19 Hk 556/4. 217x150-110x65 mm. ölçülerindeki nüsha, 23b-25b varak, 13 satırlı, sırtı siyah bez ebru kâğıt kaplı mukavva cilt, tezhip kırmızıdır. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1296 tarihli vakıf mührü vardır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü harekeli nesihdir.

Nuhbetü'l-müstahsen ve tuhfetü'l-Hasen: Hasan Hilmî Tokâdî 19 Hk 874. 170x110-150x80 mm. ölçülerindeki nüsha, 1b-87b varak, 15 satırlı, sırtı siyah bez, üzeri siyah meşin cilt şeklinde yazılmıştır. Söz başları ve keşideler kırmızı. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1296 tarihli vakıf mührü vardır. Alfabe ve yazı türü talik kırması olup dili Türkçedir.

siyah meşin üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü talik kırmasıdır. İstinsah tarihi 1281'dir.

3. 19 Hk 3193/3. 205x142 mm. ölçülerindeki nüsha 32a-34b varak, satır sayıları değişiktir, çaharkuşe kahverengi meşin, üstü aşınmış ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Alfabe ve yazı türü taliktir. Eserin 32a numaralı varakında Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'nin vakıf mührü vardır.

4. 19 Hk 1701/7. 197x137-130x80 mm. ölçülerindeki nüsha 148a-152a varak, 19 satırlı, şemseli, zencirekli, aşınmış kahverengi meşin ciltli, keşideler ve söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait vakıf mührü vardır.

⁵⁰ 19 Hk 3197. 182x115-148x90 mm. ölçülerindeki nüsha 143 varak, satır sayıları değişiktir, salbek şemseli, yıpranmış siyah meşin ciltli, söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü taliktir.

Risâletü't-temhîd: 19 Hk 1053/7. 185x140-120x90 mm. ölçülerindeki nüsha, 93b-106b varak, 15 satırlı, mıkblebli, ebru mukavva, çaharkuşe, kahverengi meşin ciltli şekilde yazılmıştır. Dili Arapçadır. Söz başları kırmızı olup alfabe ve yazı türü kırma nesihdir.

Risâletü'l-hayri's-sahîh anî'n-Nebî fî'l-hadîs: 19 Hk 3608/2. 220x150-150x70 mm. ölçülerindeki nüsha, 69b-73b, 21 satırlı, sırtı siyah bez, üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Dili Arapçadır. Söz başları kırmızıdır. Alfabe ve yazı türü nestaliktir.

Risâle fî esmâî's-sahâbe mine'l-hadîs: 19 Hk 3600/4. 220x160-160x110 mm. ölçülerindeki nüsha, 473b-479a varak, 21 satırlı, zencirekli, gömme salbek şemseli, mıkblebli siyah meşin ciltli olup söz başları kırmızıdır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır. Çorum Müftüsü Ahmed Feyzi'ye ait 1296 tarihli vakıf mührü vardır.

Risâle fî taksîmî'l-elfâzî'l-mevzûa: Yûsuf b. Hüseyin (öl.?). 19 Hk 1141. 110x155 mm. ölçülerindeki nüsha, 170 varak, 13 satırlı, meşin ciltlidir. 9 adet risale daha var. Dili Arapça, Farsçadır.

Risâle fî'l-ehâdîs: Kırımlı İbrâhim Efendi (öl.?). 19 Hk 1247. 153x212 mm. ölçülerindeki nüsha, 41 varak, 19 satırlı, meşin ciltlidir. Dili Arapçadır.

Risâle fî esmâî envâî'l-hadîs alâ vechi'l-icâz: 19 Hk 3600/3. 220x160-160x100 mm. ölçülerindeki nüsha, 471b-472b varak, 21 satırlı, zencirekli gömme salbek şemseli mıkblebli, siyah meşin ciltlidir. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır.

Risâle fî beyânî'l-bahs an bâbî'l-ehâdîsî'l-mûtaallika binnebî Hâilil: 19 Hk 3286/21. 160x110-105x67 mm. ölçülerindeki nüsha, 273b-279a varak, 15 satırlı, şemseli, zencirekli, mıkblebli sırtı siyah, üzeri kahverengi meşin cilt, söz başları ve keşideler kırmızı olup alfabe ve yazı türü taliktir. Dili Arapçadır.

Kitâb fî ehâdîs. 19 Hk 14475. 200x140-130x70 mm. ölçülerindeki nüsha, 28 varak, 10 satırlı, sırtı kahverengi meşin cilt, mıkblebli, kenarları hâşiyelidir. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nestaliktir.

Sitte ve selâsûne hadîsen: 19 Hk 3696/5. 195x115-135x55 mm. ölçülerindeki nüsha, 42b-48b varak, 13 satırlı, sırtı bez, desenli kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Dili Arapçadır. Alfabe ve yazı türü nesih kırmasıdır.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim'den sonra dini hükümlerin referans kaynağını teşkil eden hadisler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve takrirlerinin yanı sıra mevkûf ve maktu nitelikli haberleri kapsamaktadır. Hadislerin Asr-ı Saâdet'ten

günümüze intikali hıfz, kitâbet, tedvin ve tasnif olmak üzere belirli aşamalardan geçmiştir. Bu bağlamda hadise ait veriler sözlü ve yazılı bir şekilde nesilden nesle aktarılmış ve kayıt altına alınmıştır. Bunlardan bazıları mahtût şeklinde kütüphanelerde yer edinmiş bazıları ise matbu hâle getirilmiştir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan hadis ilmine dair, tekrarlar hariç iki yüzden fazla mahtût nüshanın tespiti yapılmıştır. Mükerrerleri ile birlikte ise kırk üçü usul, ikisi musannef, biri müsned, ikisi câmi, dördü sünen, altısı garîbü'l-hadîs, üçü muhtasar, kırkı derleme, dokuzu şemâil, otuz biri erbaîn, dördü mütevatir, üçü kudsî, altısı ahkâm, beşi akaid, üçü âdâb, biri meşhur, ikisi fiten ve melâhim, üçü hâşiye, ikisi zeyil, biri ricâl, sekseni şerh, on ikisi mevzû hadislerle ilgili olmak üzere toplam iki yüz altmış üç eser kayıt altına alınmıştır. İlgili kütüphanede müellifi veya konusu tespit edilemeyen eser sayısının ise on bir olduğu belirlenmiştir. Nüshalardan altısı uniktir. Tespiti yapılan çalışmalardan yüz kırk beşi Arapça, on üçü Türkçe, yedisi ise Farsçadır.

Araştırmada Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı mahtût nüshalara ilişkin düzenlenen katalog fişlerindeki bazı eksiklikler ve hatalar da düzeltilmiştir. Nitekim 19 Hk 6683 numarada kayıtlı *Kitâbü'l-hadîs (el-İbtihâc fi esrâri'l-mirâc)* isimli eserin müellifi tespit edilmiş, yine 19 Hk 412/3 şeklinde kaydedilen *Zevâlü't-tarah* adlı nüshanın hatalı kaydedilen müellifin ölüm tarihi düzeltilmiş ayrıca 19 Hk 411 koleksiyon numaralı nüsha *Tavzîhu't-tavzîh* şeklinde tashih edilmiştir.

Kaynakça

- Akın, Fatma. "Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın Vakıf Kütüphanesi nin ve Düşünce Dünyasının Bir Değerlendirmesi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/2 (2021), 637-638.
- Akpınar, Cemil. "Dâvûdi Karsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/29-32. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Itr, Nûreddîn. *Menhecün nakd fi ulumil hadis*. Dimaşk: Daru'l-Fikr, 3. Basım., 1981.
- Kallek, Cengiz. "İbn Cemâa, İzzeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/393-394. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kandemir, M. Yaşar. "el-Müsned". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/104-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kellerbaşı, M. Fatih. *Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Tefsir ile Alakalı Yazma Eserlerin Tespiti*. Yozgat Bozok Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Yılmaz, Kellerbaşı, Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Hadis İlmine Dair Yazma Eserlerin Tespiti

- Özdemir, Abdurrahman. “Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Arap Dili ve Belâgatına Dair Yazmalar”. *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 7/24 (2007), 85-113.
- Rukancı, Fatih. “Kültürel Mirasın Gelecek Kuşaklara Aktarılması ve Tanıtımında Yazma Eser Kütüphaneciliği”. *Erdem* 74 (2018), 99-113.
- Söylemez, M. Mahfuz. “Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde Bulunan İslâm Tarihi ile İlgili Yazmalar”. *Hitit İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2002), 294-315.
- Sülün, Murat. “Şehâbeddin Sivâsî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/418-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tahhân, Mahmûd. *Teysiru mustalahi'l-hadis. yy.: Mektebetü'l Meârif*, 10. Basım, 2004.
- Tuna, Sedat. “Nahiv Kaidelerinin Belirlenmesinde Hadislerin İstişad Olarak Kullanılması”. *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 7 (2024), 146-173.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Şerhu'l-'aka'idi'n-Nesefiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/217-219. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 25. Basım., 2016.

Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yer Alan Hadislerin Kaynak Problemi: 2023 Yılı Takvimi Örneği¹

Şule Soyal Şenol

Dr.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Bartın İl Müftülüğü

bisenol@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-9726-9924

Öz

365 yapraklı takvimler, Müslümanların ihtiyaç duyduğu namaz vakitlerini, dinî, resmi ve özel günlere dair bilgileri içermesi, kolayca okunması, dağıtım ağlarının genişliği ve ucuz olması gibi sebeplerle en yaygın bilgi kaynaklarından biridir. Diyanet, din hizmetleri kapsamında bir takvim hazırlamakta, bu takvim her yıl yenilenerek yeniden basılıp yurt içi ve yurt dışında dağıtılmaktadır. İletişim araçlarının artmasıyla takvim kullanımının azaldığı düşünülse de aslında hazırlanan takvimlerin dijital platformlarda yayınlanmasıyla kullanım alanı genişlemiş ve daha çok kişi takvimlerden istifade etmeye başlamıştır. Diyanet takvimleri, her güne bir sayfa gelecek şekilde hazırlanmış olup sayfaların ön yüzlerinde tarih ve namaz vakitlerinin yanı sıra ilgili tarihte gerçekleşen olaylara ile ayet ve hadislerle yer verilmektedir. Takvimlerin bilgiyi yaymada pratik bir araç olması, takvim için seçilen metinleri ve bu metinlerin kaydedilme şeklinin önemini artırmaktadır. Bu sebeple halka yönelik hazırlanan kitap, hadis kartelası, takvim yaprağı, vaaz, hutbe veya sohbet metni için seçilen hadislerin, bu ilmin geleneklerine uygun bir şekilde kaynaklarından alınıp çalışmalarda yerini bulması gerekmektedir. Araştırmanın temel hedefi, Diyanet takvimlerindeki hadislerin kaynaklarını, sıhhatlerine ilişkin problemleri ve hadis metinlerinde göze çarpan bazı sorunları ele almaktır. Bu çalışma, doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemleriyle hazırlanmış ve yazılı hazır veri olarak Diyanet'in 2023 yılı 365 yapraklı takviminden yararlanılmıştır.

¹ **İntihal Taraması/Plagiarism Detection:** Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Şule Soyal Şenol).

Geliş/Received: 30 Ocak/January 2025 | **Kabul/Accepted:** 19 Mart/March 2025 | **Yayın/Published:** 20 Mart/March 2025

Atıf/Cite as: Şule Soyal Şenol, Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yer Alan Hadislerin Kaynak Problemi: 2023 Yılı Takvimi Örneği, Danisname 10 (Mart-March 2025), 41-66
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15053394>

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Anahtar Kelimeler: Hadis, Diyanet İşleri Başkanlığı, Din Hizmetleri, 2023 Yılı Takvimi, 365 Yapraklı Takvim.

The Source Problem of Hadiths in the Calendars of the Presidency of Religious Affairs: The Case of 2023 Calendar

Abstract

Calendars with 365 pages are one of the most common sources of information for Muslims, as they provide prayer times, religious, official, and special days. They are easy to read, widely distributed, and inexpensive. Although it is believed that the use of calendars has declined with the rise of communication tools, in reality, their usage has expanded through publication on digital platforms, allowing more people to benefit from them. The circulation of Diyanet calendars has exceeded 3 million and it is estimated that domestic and international calendars are read by 10 million people. Religious calendars are designed with one page per day, and the front side of each page includes the date, prayer times, significant historical events that occurred on that day, as well as selected verses and hadiths. The practicality of calendars as a means of disseminating information highlights the importance of both the selection of texts and the way they are presented. For this reason, the hadiths selected for books, hadith charts, calendar pages, sermons, or public talks should be sourced in accordance with the scholarly traditions of hadith studies and be accurately represented in such works. The main objective of the study is to examine the sources of the hadiths featured in the Diyanet calendars, the problems related to their authenticity, and some of the problems in the hadith texts. This study was prepared using document analysis and content analysis methods, and with the Diyanet's 365-leaf calendar for the year 2023 serving as the primary source of written data.

Keywords: Hadith, Presidency of Religious Affairs, Religious Services, 2023 Year Calendar, 365 Leaf Calendar.

Giriş

365 yapraklı takvimler en yaygın bilgi kaynaklarından biridir. Bu duruma, özel günler ve namaz vakitlerine dair bilgileri içermesi, okumanın kolay olması ve hesaplı olması gibi sebepler etkilidir. Türkiye'de resmi olarak din hizmetlerini yerine getiren tek kurum olan Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın² bu hizmetler kapsamında bir takvimin bulunmasını çok önemlidir. Kendisine dini konularda bilgilendirme görevi verilen Diyanet'in, takvimin her yıl yenilenerek yeniden basılması, bu baskıların 3.000.000'ü aşması ve yaygın bir dağıtım alanına sahip olması nedeniyle toplumun din algısının oluşması üzerinde büyük etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu durum akademisyenlerin ilgisini çekmiş ve takvimler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu akademik çalışmalar; Diyanet

² Çalışma boyunca kurum adı Diyanet olarak anılacaktır.

takvimindeki din algısı,³ yaygın din eğitimi bakımından Diyanet'in, dinin toplumu yönlendirmesinde takvimleri araç olarak kullanmasındaki rolü⁴ ve takvimlerde yer alan hadislerin tahrir ve tenkidi üzerinedir. Bu çalışmaların içerisinde tahrir ve tenkid üzerine iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Ayşe Nur Çiftçi tarafından yapılan “T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahrir ve Tenkidi”⁵ başlıklı çalışmada, takvim hadislerinin kaynakları, seçilmiş bazı hadislerin tahrir ve tenkidi ve yazar tasarrufundan kaynaklanan hususlar ele alınmıştır. Emine Arslan tarafından yapılan “Takvimlerde Hadis Kültürü- 2022 Diyanet Takvimi Örneği-”⁶ çalışmada da 2022 yılı Diyanet Takvimi'nde yer alan hadisler tasnif edilerek edeple ilgili olanların tetkik, tahriri yapılmıştır. Bir takım değerlendirmelerle beraber önceki yıllarda yapılan araştırmalara ve diğer kurumlar tarafından hazırlanan takvimlere de işaret edilerek karşılaştırmalara yer verilmiştir. Çalışmaların ortak noktası ise elde edilen bulguların ve yapıcı eleştirilerin takvim yazarları tarafından dikkate alınmasıdır.

Diyanet takviminde her bir gün için ayrı bir yaprak hazırlanmıştır. Yaprakların ön yüzlerinde gün ve namaz vakitlerinin yanı sıra tarihte bugün olan olaylar, ayet ve hadisler yer almaktadır. Takvim yapraklarının arka yüzlerinde de bir ayet veya hadis ile beraber iman, ibadet ve ahlak konuları, dinî bayramlar, fetvalar, mübarek gün ve gecelere ilişkin bilgiler ve dinî ve milli tarihten önemli şahsiyetlerin biyografisi yer almaktadır.

Günümüzde hadislerin kaynaklardaki kullanımı konusundaki hassasiyet daha önemli hale gelmiştir. Hadislerin kaynak gösterilme yöntemlerini dikkate almamak, hadislerin güvenilirliğine gölge düşürdüğü

3 Rıfat Atay- Halil Arslan, “Üç Dönem, Üç Takvim: 2002, 2007 ve 2011 Yılları Takvimleri Örneğinde Diyanet Söyleminin Analizi”, *Dini Araştırmalar* 20/52 (12 2017), 141-157.

4 İbrahim Yenen- Adem Sağır, “Yaygın Eğitsel Bir Metin Olarak Takvim: 2012 Yılı Diyanet Takvimi Örneği”, *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu- II*, ed. Mustafa Kaya (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 181-221; Zeynep Türkan Baz, *Yaygın Din Eğitimi Açısından Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinin Değerlendirilmesi (2008 ve 2018 Takvimleri)* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

5 Ayşe Nur Çiftçi, *T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahrir ve Tenkidi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

6 Emine Arslan, *Takvimlerde Hadis Kültürü- 2022 Diyanet Takvimi Örneği-* (Ankara Yılıdırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2024).

gibi Hz. Peygamber'e ait olup olmadığı bilinmeyen bir sözün hadismişi gibi nakledilmesi gibi sonuçlara yol açacaktır. Bu sebeple halka yönelik hazırlanan kitap, hadis kartelası, takvim yaprağı, vaaz, hutbe veya sohbet metni için seçilen hadislerin, bu ilmin kâidelerine uygun bir şekilde kaynaklarından alınıp çalışmalarda yerini bulması gerekmektedir.

Araştırmanın temel amacı, Diyanet takvimlerindeki hadislerin kaynaklarının sıhhatlerine ilişkin problemlerin ve hadis metnlerinde göze çarpan bazı sorunların ele alınmasıdır. Bu çalışmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılacak ve 2023 yılı 365 yapraklı Diyanet takviminin içerik analizi yapılacaktır. Takvim yapraklarının ön ve arka yüzünde pek çok hadis metni bulunmakta olup bu metnlerin veriliş şekli ve sıklığı incelenecektir. Konular, “hadislerin kaynakları ile ilgili sorunlar ve hadislerin sıhhatleri ile ilgili sorunlar” şeklinde iki başlık altında toplanacaktır. Bu sebeple örneklem oluşturmak maksadıyla takvimin ön ve arka yüzünde yer alan seçme hadislerin orijinal metinleri bir araya getirilecektir. Daha sonra cerh ve tadil edebiyatına ilişkin eserlerden faydalanarak râviler hakkında veriler toplanacak ve hadislerin senetleri incelenecektir. İncelemeler sonucunda elde edilen bulgular yer yer 365 yapraklı Diyanet takvimi üzerine yapılan çalışmalar ile kıyaslanacaktır.⁷ Takvim yazarlarının yaptığı hataların daha iyi anlaşılabilmesi için hadis metinleri ve kaynakları takvim yapraklarında yazıldığı şekliyle yazılacak, imlâ düzeltmesine gidilmeyecektir. Gerekli yerlerde hadislerin Arapça metinlerine yer verilecektir.

1. Takvimin Hadis Muhtevası

Tek tek hadis kaynaklarını saymak suretiyle takvimin arka yüzünde 170 hadis, ön yüzünde 46 hadis, metin içinde 110 hadis tespit edilmiştir. Takvimde toplamda 326 hadis bulunmaktadır. Takvimde yer alan hadislerin kaynak dağılımını gösteren bir tablo şöyledir:

Kaynak	Arka Yüzdeki Hadis Sayısı	Ön Yüzdeki Hadis Sayısı	Metin İçindeki Hadis Sayısı	Toplam Hadis Sayısı
Buhârî	42	9	26	77
Müslim	19	8	30	57

⁷ 17 yıl önce yapılmış bir çalışma olan “T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yer Alan Hadislerin Tahric ve Tenkidi” ile mukayese yapılacak ve takvime yöneltilen eleştirilerin ne denli dikkate alındığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

Kaynak	Arka Yüzdeki Hadis Sayısı	Ön Yüzdeki Hadis Sayısı	Metin İçindeki Hadis Sayısı	Toplam Hadis Sayısı
Tirmizî	36	14	32	82
Ebû Dâvûd	22	8	15	45
İbn Mâce	8	3	7	18
Nesâî	5	1	2	8
İbn Hanbel	16	2	8	26
Dârimî	2	-	-	2
Taberânî	2	-	2	4
İmam Mâlik	2	-	1	3
Hâkim	-	4	1	5
Beyhakî	1	-	2	3
İbn Hibban	-	-	2	2
Ebû Ya'lâ	-	1	-	1
Abdürrezzâk	-	-	1	1
Toplam	170	46	110	326

Tablodan anlaşıldığına göre takvim hadislerinin hazırlanmasında en fazla Buhârî ve Tirmizî'nin en az da Ebû Ya'lâ ve Abdürrezzâk'ın eserlerinden istifade edilmiştir. Hadislerin konu dağılımı yapıldığında da şöyle bir tablo oluşmaktadır:

Bab Başlığı	Buhârî	Müslim	Tirmizî	Ebû Dâvûd	İbn Hanbel	İbn Mâce	Nesâî	Dârimî	Taberânî	Muvatta'	Beyhakî	Hâkim	İbn Hibban	Ebû Ya'lâ	Abdürrezzâk	Toplam
Îmân	1 1	5	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1 9
Edeb	1 2	4	8	8	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3 4
Salât	3	5	2	5	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 6
Birr	4	8	1 1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2 4
Zühd	3	4	6	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 6
Deavât (Dua)	5	4	1 4	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2 7
Zekât	3	-	1	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	8
Vitr	-	-	2	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Rikâk	6	1	2	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	1 2
Menâkı	1	1	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8

Soyal Şenol, Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yer Alan Hadislerin Kaynak Problemi: 2023 Yılı Takvimi Örneği

Bab Başlığı	Buhârî	Müslim	Tirmizî	Ebü Dâvûd	İbn Hanbel	İbn Mâce	Nesâî	Dârimî	Taberânî	Muvatta'	Beyhakî	Hâkim	İbn Hibban	Ebü Ya'lâ	Abdürrezzâk	Toplam
b																
İlim	5	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
Sıyâm (Oruç)	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	7
Cum'a	-	4	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Tefsir	4	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Cennet	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Sıfatü'l-Kıyâme	1	-	9	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Ezân	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Cihad	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Mesâcid	1	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Nikâh	-	1	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Büyû'	4	-	1	2	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	9
Tatavvu'	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Libâs	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Enbiyâ	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Merdâ	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Ta'bîr	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Fiten	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kader	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	2
Tıb	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Cenâiz	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Et'ime	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
İsti'zân	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Hudûd	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ferâiz	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Şehâdât	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Radâ'	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Zikir	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Tereccül	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Hac	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Mukadime	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
İkâme	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Sayd	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
İmâre	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Fezâilü'l-Kur'an	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1

Bab Başlığı	Buhârî	Müslim	Tirmizî	Ebü Dâvûd	İbn Hanbel	İbn Mâce	Nesâî	Dârimî	Taberânî	Muvatta'	Beyhakî	Hâkim	İbn Hibban	Ebü Ya'lâ	Abdürrezzâk	Toplam
Diğer	5	1	9	8	2 3	4	4	-	3	-	1	4	2	1	1	5 6

Hadislerin konu dağılımı incelendiğinde iman, ibadet ve ahlak konularında oldukları görülmektedir. Hadisler; inanç esasları, imanın şartları, namaz, oruç, zekât, hac, güzel ahlak, edep, insan ilişkileri ve davranışları, dua, zikir ve Allah'ı anmak, cihad, ticaret, nikah, aile hayatı, toplumsal ilişkiler, enbiya, sahabenin faziletleri, kıyamet, ahiret, cennet, cehennem, sağlık, tıp, Kur'ân'ın fazileti, ilim öğrenme ve öğretme gibi alt başlıklardadır.

2. Hadislerin Kaynakları ile İlgili Sorunlar

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırladığı takvimde yer alan hadislerin kaynak açısından sorunları; bu kaynakların seçimi ve bu kaynaklara atıfta bulunma tekniği şeklindedir.

2.1. Kaynak Seçimi

Hicrî/Milâdî 3./9. asır, hadis ilimleri ile ilgili temel eserlerin telif edilmesi, hadis usûl ve ıstılahlarının bir bölümünün yazılması sebebiyle hadis tarihi açısından gelişme dönemi olarak kabul edilmiş⁸ ve daha sonraki dönemlerde Kütüb-i Sitte adı verilen temel hadis kitapları bu asırda yazılmıştır.⁹ Buna göre; Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875)'in *Sahih*'leri, Ebû Dâvûd (ö. 275/889), İbn Mâce (ö. 273/887) Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî'nin (ö. 303/915)'nin *Sünen*'leri "Kütüb-i Sitte" kitaplarıdır.¹⁰ Bu listeye İmam Mâlik (ö. 179/795)'in *Muvatta'*sı, Dârimî (ö. 255/869)'nin *Sünen*'i ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in *Müsned*'i eklenerek "Kütüb-i Tis'a" adı verilmiştir.¹¹ Yapılan çalışmalarda hadislerin öncelikle temel kaynaklardaki yerinin gösterilmesi ilmî bir zorunluluktur.

Takvim hadislerinin kaynaklarının kullanım sıklık analizi şu şekildedir:

8 Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 70.

9 Yücel, *Hadis Tarihi*, 83.

10 Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 158; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 192.

11 Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 158.

Buhârî'ye 84, Tirmizî'ye 81, Müslim'e 66, Ebû Dâvûd'a 45, İbn Mâce'ye 21, Nesâî'ye 10, Müsned'e 9, Hâkim'e (ö. 405/1014) 5, Taberânî'ye (ö. 360/971) 3, Muvattâ, İbn Hibbân (ö. 354/965), Beyhakî (ö. 458/1066) ve Dârimî'ye 2'şer defa, Ebû Ya'lâ (ö. 307/919) ve Abdürrezzâk (ö. 211/826-27)'a 1'er defa atıfta bulunulmuştur.

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'ye (ö. 1176/1762) göre; Buhârî, Müslim ve İmam Mâlik'in eserleri birinci tabaka, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin eserleri ikinci tabaka, Abdürrezzâk, Taberânî ve Beyhakî'nin eserleri üçüncü tabaka, İbn Hibbân ve diğerlerinin eserleri dördüncü tabakadandır.¹² D.İ.B 2023 365 yapraklı takvimde yer alan hadislerin çoğunlukla birinci derece kabul edilen hadis kitaplarındaki kaynaklarına atıfta bulunulduğu ancak bazı hadislerin kaynaklarına işaret edilirken birinci ve ikinci derece kaynaklar yerine, sonraki dönemlerde yazılmış üçüncü ve dördüncü dereceden kaynaklara işaret edildiği görülmüştür. Kütüb-i Sitte eserlerinde bulunan bir hadise, *Müstedrek* ve *Şuabü'l-îmân* gibi eserler kaynak gösterilmiştir. Bu kaynak gösterimi hadisin sıhhatine zarar vermemekle beraber takvimin ilmî diline uygun değildir. D.İ.B 2023 365 yapraklı takviminde on dört hadisin¹³ bu şekilde gösterildiği tespit edilmiştir. Takvimde yer alan şu hadisler konuya örnek olarak gösterilebilir:

“(Herhangi bir konuda) Hakemlik yaptığınız zaman âdil olun.” hadisine 29 Mart ve 7 Temmuz 2023 tarihlerinde arka yüzde “Taberânî, el-Mu‘cemu‘l-evsat, IV, 40-41” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Hadis eserin 4. cildin 40-41. sayfasında bulunamamıştır.¹⁴ Bu durum baskı farkından kaynaklanabilir. Bu hadis, Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında¹⁵ ve Ahmed b. Hanbel'in

12 Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliga*, thk. es-Seyyid Sâbık (Kâhire: Dâru'l-Cîl, 2005), 231-233.

13 Bk.: 29 Mart ve 7 Temmuz arka yüz, 23 Temmuz arka yüz metin içi, 10 Kasım arka yüz, 31 Temmuz arka yüz metin içi, 24 Ocak 2023 ön yüz, 29 Ocak ön yüz, 20 Haziran ve 30 Temmuz tarihlerinde ön yüz, 10 Eylül arka yüz metin içi, 30 Kasım ön yüz, 17 Ocak arka yüz metin içi, 30 Temmuz arka yüz metin içi, 20 Nisan 2023, Arka yüz metin içi.

14 Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, el-Mu‘cemu‘l-evsat, thk. Târik b. Avd- Abdülmuhsin b. İbrâhîm (Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1995) 2/320, 342; 3/83, 225; 6/40, 357; 7/41.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن لكم على قريش حقاً ولهم عليكم حقاً ما عاهدوا فوفوا واسترحموا فرحموا وما حكموا فعدلوا وما انتتموا فأدوا فمن لم يفعل ذلك منهم فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين

15 Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 3/467 (No. 5909).

*Müsned'*inde¹⁶ yer almaktadır. Bu kitaplar, birinci ve ikinci tabakaya ait hadis eserleridir. Hadise kaynak olarak daha sonraki döneme ait bir eser yerine bu temel eserlerin gösterilmesi gerekmektedir.

23 Temmuz arka yüz metin içi “Allah’ım! Günahımı bağışla, kalbimdeki öfkeyi dindir ve beni fitnecilerin saptırmasından koru...”¹⁷ hadisine “Taberânî, el-Mu’cemü’l-kebîr, XXIII, 338, No:785” şeklinde kaynak verilmiştir. Hadis, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned'*inde¹⁸ bulunmaktadır.

31 Temmuz arka yüz metin içinde bulunan “Kim hoşuna giden bir şey görür; “Mâşâallâhu lâ kuvvete illâ billâhi lem yedurrahu” “Allah’ın dediği olur. O’dan başka kuvvet ve kudret sahibi yoktur.” derse, o kimseye hiçbir şey zarar vermez.”¹⁹ hadisine “Beyhakî, Şuabü’l-Îmân, 90, 4370” şeklinde kaynak verilmiştir. Hadis, Nesâî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ*’sında²⁰ geçmektedir.

29 Ocak 2023 ön yüzde “Allah’ım! Lütfun, rahmetin, bereketin ve rızkıdan bana bolca ihsan eyle.” hadisine “Hâkim, De’avât, 1868” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Uzun bir metnin parçası olan bu cümle müstakil bir hadismiş gibi anlaşılmaktadır.²¹ Bu hadis, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned'*i²² ve Nesâî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ*’sında²³ yer almaktadır. Ayrıca Hâkim’in hangi eserinin kullanıldığına işaret edilmemesi de teknik bir sorundur. Eser adı verildikten sonra cilt ve sayfa numarası da gösterilmelidir.

“Allah’ım! İnsanların görüp bilmediği her yerde Senden korkmayı bana nasip eyle.” hadisine 20 Haziran ve 30 Temmuz 2023 tarihlerinde ön yüzde “Hâkim, Müstedrek, 1, 705” şeklinde kaynak verilmiştir.²⁴ Bu hadis, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned'*i²⁵ ve Nesâî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ*’sında²⁶ yer almaktadır.

16 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût- Âdil Mürşid (Müessesetü’r-Risâle, 1995), 13/91 (No. 7653); 19/318 (No. 12307); 20/245; 32/311; 33/21, 26, 42.

17 اللهم اغفر لي ذنبي وأذهب غيظ قلبي وأجرني من مضلات الفتن

18 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 44/200 (No. 26576).

19 Beyhakî, *Şuabü’l-Îmân*, 6/212 (No. 4060): مَنْ رَأَى شَيْئًا يُعْجِبُهُ، فَقَالَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ لَمْ يَضُرَّهُ

20 Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 6/8 (No. 9761):

من قال حين يمسي سبحان الله العظيم وبحمده لا حول ولا قوة الا بالله لم يضره شيء حتى يصبح

21 Hâkm, *el-Müstedrek*, 1/678 (No. 1868): اللَّهُمَّ ابْسُطْ عَلَيْنَا مِنْ نِعَمَاتِكَ وَرَحْمَتِكَ وَفَضْلِكَ وَرِزْقِكَ

22 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/247 (No. 15492).

23 Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût, Müessesetü’r-Risâle, 2001), 6:156 (No. 10370).

24 Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/705 (No. 1923): اللهم وأسألك خشيتك في الغيب والشهادة

25 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/265 (No. 18325).

26 Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 1/388 (No. 1230).

30 Kasım ön yüzde bulunan “(Allah’ım!) Göz açıp kapayınca kadar beni nefsiime bırakma.” hadisine Ebû Ya’lâ, Zikir ve Dua, 914 şeklinde kaynak gösterilmiştir. Atıf olarak adı geçen müellifin Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919) olması beklenir. Ebû Ya’lâ’nın ise *el-Müsne*²⁷ adlı meşhur eseri vardır. Fakat bu eserde içeriği sebebiyle “Zikir ve Dua” şeklinde bir bölüm yoktur. Hadis, Ahmed b. Hanbel’in *Müsne*’inde²⁸ ve Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde²⁹ bulunmaktadır.

17 Ocak arka yüzü metin içinde “Allah’ım fakirlikten, küfürden, şirkten, nifaktan ve görsün duysunlar diye yapılan amelden sana sığınırım.” hadisinin kaynağı “İbn Hibbân. Sahih, III, 300”³⁰ şeklinde gösterilmiş ve hadisin bir bölümü alınmıştır. İbn Hibbân’ın eseri dördüncü tabakadan kabul edilmektedir. Bu sebeple ikinci dereceden kaynak olması bakımından Ebû Dâvûd³¹ veya Ahmed b. Hanbel’in *Müsne*’inde³² bulunan metinler tercih edilebilir.

DİB 2023 365 yapraklı takvimde kullanılan bazı hadislerin kaynakları incelendiğinde birinci dereceden olmayan hadis kaynaklarının kullanıldığı görülmüştür. Önceki yıllarda hazırlanmış bir takvimde kullanılan kaynakların birinci dereceden olmayan hadis kaynakları olması ve rivâyet kitaplarının yerine özel amaçlı kitapların kaynak gösterilmesi şeklinde iki sorunu bulunurken,³³ 2023 takviminde sadece birinci dereceden olmayan hadis kitaplarının kaynak olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.2. Kaynak Gösterme Tekniği

Bu takvimin ön yüzünde 46, arka yüzünde 170 ve arka yüzü metin içinde 110 olmak üzere toplamda 347 tane hadis bulunmaktadır. Bütün ilim

27 *Müsne* türü eserlerde sahâbiler harf sırasına göre sıralanarak hadisleri konularına bakılmadan dizilir. Bk. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 282.

28 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne*, 34/75 (No. 20430).

29 Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Riyâd: Mektebtü’l- Meârif, 2003), “Edeb”, 110:

اللَّهُمَّ رَحْمَتَكَ أَزْجُو فَلَا تَكْلِبْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ.

30 İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahihu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1993), 3/300 (No. 1023):

اللهم إني أعوذ بك من العجز والكسل والبخل والهيم والقسوة والغفلة والذلة والمسكنة وأعوذ بك من الفقر والكفر والشرك والنفاق والسمعة والرياء وأعوذ بك من الصمم والبكم والجنون والبرص والجذام ووسم الأسقام.

31 Ebû Dâvûd, “Vitr”, 32: أَطْلَمَ أَوْ أَظْلَمَ مِنْ أَنْ أَطْلَمَ أَوْ أَظْلَمَ.

32 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne*, 14/287 (No. 8643): اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَالْقِلَّةِ وَالذِّلَّةِ وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَطْلَمَ أَوْ أَظْلَمَ.

33 Çiftçi, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahrir ve Tenkidi, 10-12.

dallarında olduğu gibi Hadis ilminde de bilginin kaynağına atıfta bulunmak önemlidir. Çeşitli dönemlerde farklılık göstermiş olsa bile hadisin bulunduğu kitaba, bâba, hadis numarasına, cilt ve sayfa numarasına işaret edilir. Diyanet'in takvimlerinde bu hususa özen göstermesi beklenmektedir. Ancak bazı takvim sayfalarında bu durumun göz ardı edildiği görülmektedir.

Kaynak gösteriminde bir standart olmamakla beraber 325 hadise kaynak gösterildiği, sadece bir hadisin kaynağına işaret edilmediği tespit edilmiştir. 16 Nisan 2023 arka yüzde bulunan; *“İslam dini beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve Ramazan orucunu tutmak.”* hadisi kaynak verilmeden kaydedilmiştir.³⁴

Takvimin hadis kaynaklarını gösterme açısından; kaynak gösteriminde bir kalıbın bulunmaması, aynı eser için farklı atıfların kullanılması, birden fazla kitabı olan yazarın kitabının adı verilmeden sadece müellifin isminin verilmesi, kullanılan eserlerin basım bilgisinin bulunmaması, cilt ve sayfa numarası veya bab ve hadis numarası gibi bilgilerin eksik veya yanlış olması gibi sorunları bulunmaktadır. Her bir sorun ayrı olarak örneklendirilecektir.

2.2.1. Aynı Kaynak İçin Farklı Atıf Kullanılması

Hadislerin kaynaklarına işaret edilirken aynı esere, farklı yerlerde başka şekillerde atıfta bulunulmuştur. Bazen eser ve yazarın ismi beraber verilirken bazen sadece kitabın ismi, bazen kitabın tam ismi, bazen de kitap adının kısaltması zikredilmiştir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* adlı çalışmasından alıntılanan rivâyetlerde bu durum net bir şekilde anlaşılmaktadır. Meselâ *“Ben, atam İbrahim'in duası, kardeşim İsa'nın müjdesi ve annem Âmine'nin rüyasıyım.”*³⁵ hadisi için *“Müsned, 4/127”* şeklinde atıf yapılırken, *“Allah'ım! Bize imanı sevdire, kalplerimizi imanla süsle! Bize küfrü, itaatsizliği ve isyanı sevdirme, kerih göster!”*³⁶ hadisine *“İbn Hanbel, III, 424”* şeklinde atıfta bulunulmuştur. Bir başka yerde ise *“Allah'ım! Bütün işlerimizin sonucunu güzel eyle, dünyada rezil olmaktan ve ahiret azabından bizi koru.”*³⁷ hadisi için aynı esere, *“Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/181”* şeklinde hem müellif hem de eser ismiyle atıf yapılmıştır.

34 Bu konuda 2006 takvimine göre gelişme olmuştur. Zira o yıl takvimde kaynak gösterilmeyen 6 hadis bulunmaktadır: Bk. Çiftçi, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahric ve Tenkidi, 14.

35 10 Ocak 2023, Arka yüz.

36 30 Ocak 2023, Arka yüz.

37 26 Şubat 2023, Arka yüz metin içi.

“Allah’ım fakirlikten, küfürden, şirkten, nifaktan ve görsün duysunlar diye yapılan amelden sana sığınırım.”³⁸ hadisinin kaynağı “İbn Hibban. Sahih, III, 300” şeklinde hem müellif hem de eser ismiyle gösterilmişken, “Allah’ım! Senin kolaylaştırdığından başka yol yoktur. Ancak Sen istersen zoru kolaylaştırırsın.”³⁹ hadisi “İbn Hibbân, Ed’iye, 974” şeklinde eser ismi zikredilmeden kaynak gösterilmiştir.

2.2.2. Birden Fazla Kitabı Olan Yazara Sadece İsmen İşaret Edilmesi

Takvimde birden fazla eseri olan bazı yazarlara sadece adıyla atıf yapılması, zikredilen hadisin yazarın hangi kitabından alındığının anlaşılamaması sebebiyle okuyucunun bilgiye ulaşmasını zorlaştırdığı gibi teknik açıdan da sorun oluşturmaktadır.

“Sözlerin en doğrusu Allah’ın Kitabı’dır. Yolların en iyisi Muhammed’in yoludur. İşlerin en kötüsü (dinde) sonradan uydurulanlardır. Ve her bidat dalalettir.”⁴⁰ hadisi için “İbn Hanbel, III, 310” şeklinde referans verilmiştir. İbn Hanbel’in kim olduğu, cilt ve sayfa numarası kaydedilen hadisin hangi eserden alındığı okuyucunun tahminine bırakılmıştır. Hadis ile meşgul olan kimseler, İbn Hanbel ile Ahmed b. Hanbel’in ve ünlü eseri *Müsned*’in kastedildiğini düşünebilir. Ama takvimi okuyan herkesin bu bilgiye sahip olması beklenemez.

“(Allah’ım!) Göz açıp kapayıncaya kadar beni nefsiime bırakma.”⁴¹ hadisine “Ebû Ya’lâ, Zikir ve Dua, 914” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Atıf olarak adı geçen müellifin Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919) olması tahmin edilebilir. Yine Ebû Ya’lâ’nın *el-Müsned* adlı meşhur bir eseri vardır. Atıf yapılırken Ebû Ya’lâ’nın hangi eserinin kaynak alındığına işaret edilmemesi hadis bilgisi olmayan okuyucular için bir yapbozu tamamlamaya çalışmak gibidir.

“Allah’ım!... Fazlı kereminle beni senden başkasına muhtaç eyleme.”⁴² hadisine “Hâkim, De’avât, No: 1973” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Hâkim’in namından dolayı Hâkim en-Neysâbü’rî olabileceği tahmin edilse de rivâyetin onun hangi kitabından alıntılandığı konusu kapalı kalmış ve okuyucunun tahminine bırakılmıştır.

38 17 Ocak 2023, Arka yüz.

39 30 Temmuz 20203, Arka yüz.

40 15 Ekim 2023, Arka yüz.

41 30 Kasım 2023, Ön yüz.

42 24 Ocak 2023, Ön yüz: Hâkim, Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir ‘Atâ (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İl-miyye, 2002), 1/721 (No. 1973): اللهم اكفني بحلالك عن حرامك و اغني بفضلك عن سواك.

2.2.3. Eser İsmiinin Olmaması

Takvimde; “Kıyamet gününde diğer peygamberlerin de havuzlarının bulunacağını, onların havzın başına gelecek ümmetlerinin çokluğu ile övüneceklerini, Hz. Peygamber’in de kendi havzına gelecek ümmetinin diğerlerinininkinden fazla olacağını ümit ettiğine dair rivayetler vardır.”⁴³ bilgisi verildikten sonra kaynak “Taberâni, VII, 212” şeklinde verilmiştir. Anlaşıldığı üzere bu atıfta cilt ve sayfa numarası verilmiş, ancak Taberânî’nin hangi kitabı olduğuyula ilgili bilgi verilmemiştir.

2.2.4. Kullanılan Eserlerin Basım Bilgisinin Bulunmaması

Çalışmalarda yer alan bilgilere kaynak verilmesi, okuyucunun bu kaynaklara kolayca müracaat edebilmesi içindir. Bu durum takvim hadislerinin, bir kaynak gösterme standardı olmasını gerektirmektedir. Çünkü Hadis alanında pek çok eser yazılmış, bu eserler üzerine tercüme, muhtasar, şerh türü çalışmalar yapılmış ve bu eserler zaman içerisinde tekrar gözden geçirilip yeni baskılarla okuyuculara ulaştırılmıştır. Bu sebeple hadisin kaynağının tam olarak gösterilmesi yani eserin tam isminin, şerh, tercüme, muhtasar, derleme olarak türünün, basım yılının, cilt sayısının, rivâyetin bab isminin, numarasının açıkça gösterilmesi gerekmektedir.

Takvimde bu bilgilerin eksik olması, kullanılan hadislere ulaşmayı zorlaştırmış ve ciddi bir vakit kaybına sebep olarak hadislerin el yordamıyla bulunmasına sebep olmuştur. Eserlerin basım bilgisine yer verilmemesi takvim yaprağını tasarruflu kullanmaktan kaynaklanıyor olabilir. Bu durumda takvimin sonuna hadislerin geçtiği kaynakları gösteren bir kaynakça eklenerek takvimin önsöz sayfasında da buna değinilebilir.

“Allah’ım! Benim yaratılışımı güzel kıldığın gibi ahlakımı da güzelleştir.”⁴⁴ hadisi için “İbn Hanbel, I, 403” kaynağı verilmiştir. Hadis, *Müsned*’in 1. cildinin 403. sayfasında bulunamamıştır. Bu baskı farkından olmalıdır, çünkü hadisin *Müsned*’de üç yerde geçtiği tespit edilmiştir.⁴⁵

2.2.5. Eserin Cilt ve Sayfa, Hadisin Bab ve Numara Bilgilerinin Noksan ve Çelişkili Olması

Takvimde zikredilen hadislerin dipnotlarında cilt, sayfa, bab ve hadis numarasına ilişkin bilgiler verilirken belli bir biçimin olmadığı dikkat çekmiştir. Bazı dipnotlarda bab adı yazıldıktan sonra yanına rakamla hadisin numarası yazılmış, bazı dipnotlarda ise bab ismi yazılmadan sadece numara

43 14 Eylül 2023, Metin içi.

44 7 Mayıs 2023, Ön yüz.

45 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/373; 40/456; 42/125.

verilmiştir. Sayılar bazen roma rakamıyla gösterilmiş, hadislerin çoğunluğunda sayfa numarasından hadis numarasına kadar tüm ayrıntılar yazılmış olmasına rağmen belirli bir standardın olmaması, kaynağa ulaşmada zaman kaybına sebep olmaktadır.

Buhârî'den nakledilen; *“Bir kere Peygamber (s.a.v) birtakım çizgiler çizerek şöyle buyurdu: İşte bu çizgi insanın umduğu emelidir. Şu çizgide eceldir. İnsan uzaktaki emelini beklerken kendisine en yakın olan ecel ansızın geliverir.”*⁴⁶ hadisi için “Buhârî, Rikak, 4, VII, 171” şeklinde kaynak göstermiştir. Bir başka sayfada yine Buhârî'den nakledilen “Ben sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşer zihninin tasavvur edemeyeceği mutluluklar hazırladım” kutsî hadisi için “Buhârî, “Tefsir”, 32/1” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Farklı bir başka yaprakta da “İki nimet vardır ki insanların çoğu (bu nimetler konusunda) aldanmıştır: Sağlık ve boş zaman.”⁴⁷ hadisine de “Buhârî, Rikâk, 1” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Görüldüğü üzere dipnot vermede bir format yoktur ve buna ilişkin bir açıklama da bulunmamaktadır. Bunun için dipnotlardaki sayılar cilt ve sayfa numarası olabileceği gibi, bu sayıların bab ve hadis numarası olması da mümkündür. Kaynakta kitabın basım bilgisinin de bulunmaması sebebiyle hadise ulaşmak için tüm bu seçenekleri sırayla denemek gerekecektir.

*“Bir gün Hz. Peygamber (sav) bir şey taşıyarak Hz. Âişe'nin yanından çıkan bir kadınla karşılaştı ve ona “Bu nedir?” diye sordu. Kadın, “Bunu Âişe'ye hediye ettim ama kabul etmedi.” dedi. Hz. Peygamber, Âişe'nin yanına girince ona, “O kadının hediyesini kabul etseydin ya!” dedi. Âişe, “Yâ Resûlallah, o muhtaç birisi ve getirdiği hediye benden daha çok ihtiyacı var.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Peki hediyesini kabul edip ona daha iyi bir şey veremez miydin?”*⁴⁸ hadisine “Abdürrezzâk, Musannef, X, 44” şeklinde kaynak gösterilmiş ancak sayfa numarasının 449 olması gerekirdi.

*“Hamd etmek, şükrün başıdır. Allah'a hamdetmeyen şükür de etmemektedir.”*⁴⁹ hadisine “Beyhakî, Şuabü'l-îmân, IV, 96” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Ancak hadis işaret edilen bulunmamıştır. Kısa bir aramadan sonra farklı bir

46 7 Kasım 2023, Arka yüz metin içi.

47 6 Ocak 2023, Ön yüz.

48 20 Nisan 2023, Arka yüz metin içi.

49 10 Kasım 2023, Arka yüz.

ciltte tespit edilmiştir.⁵⁰

Takvimde aynı hadis dipnotta farklı şekillerde gösterilmektedir. “Cennete girecek olan topluluklardan öyleleri vardır ki kalpleri kuş kalbi gibidir.”⁵¹ hadisi için “Müslim, Cennet, 27; Ahmed b. Hanbel, II, 321” şeklinde iki kaynak verilmiştir. Ancak bir eserin hem bab ismi hem hadis numarası verilirken, diğer eserin adı bile verilmemiştir ki bu durum Buhârî örneğine göre daha büyük tutarsızlıktır.

Eserlerin cilt, sayfa numaraları, hadislerin bab ve numara bilgileri eksik veya tutarsız olduğu gibi imla ve noktalamada da tutarsızlıklar bulunmaktadır. Bu duruma örnek olarak, Buhârî, “Bed’ül-halk”, 8 (Çift tırnak işareti var),⁵² Müslim, Cenâiz 104 (Virgül yok),⁵³ Tirmizî, “Menâkıb”, 16 (Çift tırnak işareti var),⁵⁴ Buhârî, İman, 26 (Takvim genelinde İmân şeklinde)⁵⁵ verilebilir.

Bu tutarsızlıklar, takvimde birden fazla yazarın olmasından ve her bir yazarın kendi tekniğiyle yazmasından kaynaklanabilir. O halde kaynak vermede bir formatın belirlenmesi, takvime bütünlük sağlama açısından hem yazarlara kolaylık sağlayacak hem de okuyucuya faydalı olacaktır.

2023 takviminde,⁵⁶ tek başına eser veya müellif ismi yazılan⁵⁷ veya kaynağı açıklayıcı nitelikte olmayan dipnotlar⁵⁸ bulunmamaktadır. Ancak takvimin yukarıda örneklendirilen konularda eksikleri vardır. Diyanet gibi pek çok akademisyeni bünyesinde barındıran bir kurumun, en yüksek baskılı yayını olan ve her yıl yeniden basılan 365 yapraklı takvimi hazırlarken daha titiz olması beklenmektedir.

3. Hadislerin Sıhhat Sorunları ve Takvim Yazarı Hatalarından Kaynaklanan

50 Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî (Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 2003), 6/230 (No. 4085): *الْحَمْدُ رَأْسُ الشُّكْرِ، مَا شَكَرَ اللَّهُ عَبْدٌ لَا يَحْمَدُهُ*.

51 7 Ekim 2023, Arka yüz.

52 21 Temmuz 2023, Arka yüz.

53 12 Kasım 2023, Arka yüz.

54 7 Ocak 2023, Arka yüz metin içi.

55 17 Mart 2023, Arka yüz.

56 2006 ve 2023 takvimleri kıyaslandığında, kaynak gösterme tekniği açısından gözle görülür bir ilerleme kaydedilmiş olduğu söylenebilir.

57 Çiftçi, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahric ve Tenkidi, 19-20.

58 Meşarık, c.2, s.107 gibi. Bk. Çiftçi, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahric ve Tenkidi, 17.

Durumlar

2023 yılı 365 yapraklı takviminde 346 hadis tespit edilmiştir. Bu bölümde, makalenin sınırlarını aşacağı için takvimin bütün hadislerinin sıhhati tek tek incelenmeyecek ve hükümlerine ayrı ayrı işaret edilmeyecektir. Amaç, konunun anlaşılmasını sağlayacak örnekler vermek, böylece takvim gibi yaygın kullanılan dini bir yayında bulunmaması gereken sahih olmayan hadislerin varlığını göstermektir.

3.1. Hadislerin Sıhhat Sorunu

Bu bölümde incelenecek hadisler, sadece isnad açısından değerlendirilmiş, metin tenkidine değinilmemiştir. Buna göre sıhhat problemi olan hadislere şu örnekler verilebilir:

1- *“Hiçbir baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır.”*⁵⁹ hadisine “Tirmizî, Birr, 33” kaynak gösterilmiştir. Hadisin metni şöyledir:

ما نحل والد ولدا من نحل أفضل من أدب حسن

Tirmizî bu hadisin “garib” olduğunu söylemiş ve “bu hadisi sadece Âmir b. Ebî Âmir tarikiyle bildiklerini” ve “mürsel” olduğunu eklemiştir.⁶⁰ Tîbî (ö. 743/1343) bu senedle ilgili iki ihtimal vardır demiştir: Eyyûb’un dedesi Amr ise bu durumda hadis mürsel olur. Büyük dedesi sahâbî olan Saîd b. el-Âs ise bu durumda sened muttasıl olur. Ayrıca Buhârî de Eyyûb’un dedesinden naklini sahih kabul etmemektedir.⁶¹ Buhârî ve Tirmizî’nin Eyyûb’un dedesinden semanı sahih kabul etmemede birleşmeleri sebebiyle bu hadis zayıf kabul edilmelidir.

2- *“Allah’ım! Bana doğru olanı ilham et ve beni nefsimin şerrinden koru.”*⁶² hadisine “Tirmizî, De’avât, 70” kaynak gösterilmiştir. Hadisin metni şöyledir:

اللهم ألهمني رشدي وأعذني من شر نفسي

Tirmizî hadisin “garib” olduğunu⁶³ söylemiştir. Senedde yer alan râvi Şebîbe b. Şeybe, Nesâî ve Dârekutnî tarafından “zayıf”⁶⁴ denilerek cerh

59 15 Eylül 2023, Arka yüz; 11 Ekim 2023, Arka yüz; 23 Kasım 2023, Arka yüz.

60 Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü’l-t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İbrâhim Utve Avd (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1977), 4/337.

61 Alî el-Kârî, Nûrüdîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 2002), 8/3118.

62 7 Aralık 2023, Ön yüz.

63 Tirmizî, *Sünenü’l-t-Tirmizî*, 5/520.

64 Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Mîzânü’l-i’tidâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrût: Dâru’l-Meârif, 1963), 263.

edilmiştir. Ebû Muâ'viye'nin isminin Muhammed b. Hâzim olduğu söylenmiş ve hakkında "sika, sadûk, 'Ames'in rivâyetlerinde sika, diğer râvilerden naklinde ızdırab (hadislerinde dengesizlik vardır) ⁶⁵ ve tedlisi ⁶⁶ vardır." denilmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

3- "Allah'ım! Senden seni sevmeyi, seni seven kişiyi sevmeyi ve senin sevgine ulaştırın ameli isterim. Allah'ım! Senin sevgini bana kendimden, ailemden ve soğuk sudan daha sevimli eyle."⁶⁷ hadisine "Tirmizî, Daavât, 72" şeklinde kaynak verilmiştir. Hadisin metni şöyledir:

اللهم إني أسألك حبك وحب من يحبك والعمل الذي يبلغني حبك اللهم اجعل حبك أحب إلي من نفسي وأهلي ومن الماء البارد

Tirmizî hadis için "hasen garib" demiştir.⁶⁸ İbn Hacer, senedde yer alan Abdullah b. Rabî'a ed-Dimeşkî'nin "meçhûl" olduğunu söylemiştir. ⁶⁹ Dolayısıyla hadisin zayıf olduğu söylenebilir. Bu hadis yerine Tirmizî'nin eserinin Tefsir bölümünün 35. babında kendisinin de hasen-sahih olarak değerlendirdiği hadis seçilebilirdi.⁷⁰

4- "Cuma günü öyle bir an vardır ki kul o anda Allah'tan bir şey dilerse Allah mutlaka ona istediğini verir."⁷¹ hadisine "Tirmizî, Cum'a, 2" şeklinde kaynak verilmiştir. Hadisin metni şöyledir:

إن في الجمعة ساعة لا يسأل الله العبد فيها شيئاً إلا آتاه إياه

Tirmizî hadis için "hasen garip" demiştir.⁷² Senedde yer alan Kesîr b. Abdillâh b. Amr için Ebû Dâvûd "kezzâb (yalancı)"⁷³ demiştir.⁷⁴ Bu sebeple hadisin zayıf olduğu söylenmelidir. Bu zayıf hadis yerine Müslim'in

65 Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnâût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 9/76.

66 Suyûtî, Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Esmâü'l-müdellesîn*, thk. Mahmûd Muhammed (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1992), 83.

67 16 Ocak 2023, Arka yüz.

68 Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, 5/523.

69 İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Âdil Mürşid (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 245.

70 Tirmizî, "Tefsir", 35.

71 20 Ocak 2023, Arka yüz.

72 Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, 2/361.

73 Kezzâb: Cerhin bir veya ikinci mertebesidir. Kezzâb olarak cerh edilen râvinin hadisi hiçbir surette alınmaz. Bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 150.

74 Mizzî, Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 24/138.

naklettiği “Onda öyle bir saat vardır ki, şayet bir müslüman kul namaz kılarken o saate rastlar da Allah’tan bir şey isterse Allah, ona dilediğini mutlaka verir.”⁷⁵ veya Ebû Dâvûd’un tahrir etmiş olduğu “O günde bir an vardır ki, onda Allah’tan birşey isteyip de Allah’ın istediğini vermediği hiç bir müslüman bulunmaz.”⁷⁶ hadisi tercih edilebilirdi.

5- “Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayan bizden değildir.”⁷⁷ hadisine “Tirmizî, Birr, 15” şeklinde kaynak verilmiştir. Hadisin metni şöyledir:

ليس منا من لم يرحم صغيرنا ويوفر كبيرنا ويأمر بالمعروف وينه عن المنكر

Tirmizî hadis için “garib” demiştir.⁷⁸ Senedde yer alan Leys b. Ebî Süleym için İbn Sa’d (ö. 230/845) “âbid, zâhid bir insandır ama hadiste zayıftır”, Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848) “zayıf” demiştir.⁷⁹ Şerîk hakkında Nesâî, “leyse bi’l-kaviy (kuvvetli değildir)” diyerek cerh etmiştir.⁸⁰ Cerh edilen râviler sebebiyle hadis zayıftır. Zayıf bir hadis yerine aynı babda olan diğer hadisler tercih edilebilirdi.

6- “Komşuna ihsanda bulun, mümin ol. Kendin için istediğini başkaları için de iste, Müslüman ol. Fazla gülme. Çünkü fazla gülmek kalbi öldürür.”⁸¹ hadisi “Tirmizî, Zühd, 2” olarak kaydedilmiştir. Hadisin metni şöyledir:

... وأحسن إلى جارك تكن مؤمنا وأحب للناس ما تحب لنفسك تكن مسلما ولا تكثر الضحك فإن كثرة الضحك تميت القلب

Tirmizî hadisi kaydettikten sonra; “Hadis garibdir, Ca’fer b. Süleymân’dan başka tarikle bilmiyoruz. Ayrıca el-Hasan, Ebû Hüreyre’den hadis işitmemiştir.” açıklamasını yapmıştır.⁸² Buradaki el-Hasan, Hasan Basrî’dir. İbn Hacer, onun her ne kadar meşhur faziletli bir fâkih olsa da çok

⁷⁵ Buhârî, “Talâk”, 23; Müslim, “Cum’a”, 852.

⁷⁶ Ebû Dâvûd, “Salât”, 202.

⁷⁷ 11 Şubat 2023, Arka yüz.

⁷⁸ Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, 4:322.

⁷⁹ İbnü’l-Keyyâl, Ebû’l-Berekât Zeynüddîn Muhammed (Berekât) b. Ahmed b. Muhammed, *el-Kevâkibü’n-neyyirât fi ma’rifeti men ihtelata mine’r-ruvâti’s-sikât*, thk. Abdülkayyûm Abdü Rabb (Beyrût: Dâru’l-Me’mûn, 1981), 493.

⁸⁰ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’*, 11/202.

⁸¹ 21 Şubat 2023, Arka yüz.

⁸² Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, 4/551.

fazlaca irsal⁸³ yaptığını söylemiştir.⁸⁴ Bu sebeple hadisin zayıf olduğu söylenmelidir.

7- *Resûlullah (sas) (Medine'de) dolaşırken yüksekçe bir bina gördü ve şöyle buyurdu: "Mutlaka gerekli olan binalar dışında, yapılan her bina, sahibi için bir vebaldir."*⁸⁵ hadisinin kaynağı "Ebû Dâvûd, Edeb, 156" şeklinde verilmiştir. Verilen kaynakta ilgili hadis bulunamamış, genel bir aramadan sonra hadisin kaynağının "Ebû Dâvûd, Edeb, 170"⁸⁶ olduğu tespit edilmiştir. Hadisin senedinin zayıf olduğu söylenmiştir.⁸⁷

8- "(Ey) Sıkıntıları gideren, kederleri kaldıran, zor durumda kalanların dualarına icabet eden, dünya ve ahiretin rahman ve rahimi olan Allah'ım! Sen bana merhamet edersin, Senden başka kimsenin merhametine ihtiyaç bırakmayan bir merhametle bana merhamet et."⁸⁸ hadisine "Hâkim, Dua, I, 515" şeklinde eser ismi belirtilmeden kaynak verilmiştir. Hadisin sened ve metni şöyledir:

... اللهم فارح الهم كاشف الغم مجيب دعوة المضطرين رحمن الدنيا والآخرة ورحيمها أنت ترحمني فارحمني برحمة تغنيني بها عن رحمة من سواك⁸⁹

Hâkim hadisle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: Buhârî, senedde yer alan iki isim Yûnus b. Yezîd el-Eylî ve el-Hakem b. Abdillâh el-Eylî ile ihticac etmemiştir. Kısa bir araştırmayla İbn Hacer'in Yûnus b. Yezîd el-Eylî hakkında; "Zühri'den rivayet ettiğinde sika ama onun dışında hataları vardır." açıklamasına ulaşılmıştır.⁹⁰ Ahmed b. Hanbel "hadislerinin tamamı uydurmadır", es-Sa'dî ve Ebû Hâtîm (ö. 277/890) "yalancı (kezzâb)", Nesâî ve

83 İrsal: Tâbiînin sahabeyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'den hadis nakletmesi demektir. Mürsel hadisler zayıftır. Bk. Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 139, 213.

84 İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, thk. İbrâhîm ez-Zeybek- Âdil Mürşid (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 1/389-391.

85 1 Mart 2023, Arka yüz.

86 Ebû Dâvûd, "Edeb", 170:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ حَكِيمٍ قَالَ أَخْبَرَنِي إِبرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ حَاطِبٍ الْفَرَسِيُّ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ الْأَسَدِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ فَرَأَى قُبَّةً مَشْرُفَةً فَقَالَ « مَا هَذِهِ ». قَالَ لَهُ أَصْحَابُهُ هَذِهِ لِفُلَانٍ - رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ - . قَالَ فَسَكَّتَ وَحَمَلَهَا فِي نَفْسِهِ حَتَّى إِذَا جَاءَ صَاحِبُهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُسَلِّمُ عَلَيْهِ فِي النَّاسِ أَعْرَضَ عَنْهُ صَنَعَ ذَلِكَ مِرَارًا حَتَّى عَرَفَ الرَّجُلُ الْغَضَبَ فِيهِ وَالْإِعْرَاضَ عَنْهُ فَشَكَا ذَلِكَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ وَاللَّهِ إِنِّي لَا أَتُكْرِرُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالُوا خَرَجَ فَرَأَى قُبَّتَكَ . قَالَ فَرَجَعَ الرَّجُلُ إِلَى قُبَّتِهِ فَهَدَمَهَا حَتَّى سَوَّاهَا بِالْأَرْضِ فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمَّ يَرَاهَا قَالَ مَا فَعَلْتَ الْقُبَّةُ . قَالُوا شَكَا إِلَيْنَا صَاحِبُهَا إِعْرَاضَكَ عَنْهُ فَلَاخْبِرْنَا هَدَمَهَا فَقَالَ أَمَا إِنَّ كُلَّ بِنَاءٍ وَبَنَى عَلَى صَاحِبِهِ إِلَّا مَا لَا إِعْرَاضَ لَهُ . يَعْنِي مَا لَا يَدَّ مِنْهُ

87 İbnü'l-Esîr Mübârek, *Câmi 'u'l-usûl li-ehâdisi'r-Rasûl*, thk. Abdülkâdir el-Arnaût (Dımaşk: Mektebetü Dâru'l-Beyân, 1969), 1/614.

88 10 Eylül 2023, Arka yüz metin içi.

89 Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/514 (No. 1898).

90 İbn Hacer, *Takrîb*, 543.

Soyal Şenol, Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yer Alan Hadislerin Kaynak Problemi: 2023 Yılı Takvimi Örneği

Dârekutnî (ö. 385/995) “metrûku’l-hadis (hadisi terk edilir)” açıklamalarıyla el-Hakem b. Abdillâh’ı ağır bir şekilde cerh etmişlerdir.⁹¹

9- “Ey müminler! Size iki şey bırakıyorum. Onlara sınıksız sarıldığınız sürece yolunuzu asla şaşırmasınız: Bunlar, Allah’ın Kitabı ve peygamberinin sünnetidir.” Hadisinin kaynağı “Muvatta’, Kader, 3” şeklindedir. Hadisin sened ve metni şöyledir.

و حَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُم بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ

Hadisi İmam Mâlik (ö. 179/795) doğrudan Hz. Peygamber’den nakletmiştir ki bu sebeple hadis mu’dal⁹² ve zayıftır. Önceki yıllarda kaynaksız olarak yazılmış hadise, 2023 takviminde kaynak gösterilmesi olumlu bir gelişmedir. Ancak zayıf bir senedin kullanılmış olması yanlıştır.

Takvimin bütün hadislerinin sıhhatini tek tek inceleme imkanı olmadığı için seçilen yukarıdaki 9 hadis incelenmiştir. Bu örneklerde Tirmizî ve Hâkim’den alınan hadislerde onların rivâyet hakkındaki değerlendirmelerinin dikkate alınmadığı açık bir şekilde görülmüştür. Genel olarak takvim hadislerinin alındığı kaynaklardaki açıklamaların dikkate alınmadığı ya da kısa bir araştırmayla hadisin sıhhati hakkında bilgi sahibi olunabilecekken araştırmaların yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum ihmalkârlığı dolayısıyla intihali akıllara getirmektedir. Üstelik modern dünyada bilginin doğru ya da yanlış olduğuna bakılmaksızın yayılma hızı da dikkate alındığında konunun önemi artmaktadır. Çünkü Diyanet takviminde bulunan hadisler, internet ortamında kaynak olarak gösterilmektedir.⁹³ 2023 Takvimi, önceki yıllarda yapılan çalışmalarda da işaret edildiği gibi takvimde bulunan hadislerin sıhhat yönünden araştırılması gerekliliği konusunda pek fazla ilerlemenin olmadığı düşünülmektedir.⁹⁴ Takvim yazarlarından konu

91 Zehebî, *Mîzânü’l-i’tidâl*, 1/572.

92 Mu’dal: Senedinde peş peşe iki veya daha fazla râvisi düşmüş olan zayıf hadistir. Bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 194.

93 <https://www.diyanehaber.com.tr/borclular-ve-gecim-sikintisi-ceklenler-icin-dua> (Erişim 2 Aralık 2023.); <https://twitter.com/kocaeliihh/status/1410890644319571972> (Erişim 2 Aralık 2023.); <https://www.igmg.org/tr/iyligi-emretmek-koetueluekten-menetmek/> (Erişim 2 Aralık 2023.).

94 2006 yılı takvimi üzerine yapılan çalışmada eserde zayıf veya uydurma hadislerin yer aldığı tespitinde bulunulmuştur. Bk. Çiftçi, *T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahric ve Tenkidi*, 67. 2022 yılı takvimi üzerine yapılan çalışmada ise takvimde zayıf ve uydurma rivâyetler olarak isimlendirilen hadislerin bulunmadığı, araştırma yöntemi olarak hadislerin makbul ve merdud olarak ikiye

hakkında öncelikle sened ve metin yönünden tenkide uğramamış hadisleri tercih etmeleri beklenmektedir. Takvim hadisleri içerisinde uydurma hadis bulunmamaktadır.

3.2. Yazar Hataları

Buraya kadar verilen örneklerden yola çıkarak takvimde bulunan bütün hadislerin sahih olduğu söylenemez. Ancak takvimin geniş kitlelere hitap ettiği düşünülecek olursa, hadislerin sıhhat yönünden incelemesini yapmak ve sahih hadisleri tercih etmek gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber takvim yazarlarının tercüme ve yazım yanlışları yaptıkları gözlemlenmiştir.

1- “Allah’ım! Receb ve Şaban aylarını hakkımızda mübarek eyle, bizi Ramazan ayına ulaştır.”⁹⁵ hadisi için “İbn Hanbel, Müsned, 1, 259” şeklinde referans verilmiştir. Hadisin sened ve metni şöyledir:

اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي رَجَبٍ وَشَعْبَانَ، وَبَارِكْ لَنَا فِي رَمَضَانَ

Metinde geçen بَارِكْ fiili bir yerde “mübarek kıl” diğer yerde de “ulaştır” olarak tercüme edilmiştir. Kelimenin anlamından uzaklaşılmadan “mübarek kıl” şeklinde tercüme yapılması uygun olacaktır. Yapılan bu hataya daha önce dikkat çekilmiş olmasına rağmen takvim hazırlanırken bu uyarıların hiç dikkate alınmadığı,⁹⁶ aradan 17 yıl geçmiş olmasına rağmen aynı yanlışın iki kere tekrarlandığı görülmüştür. Ayrıca senedde bulunan râvilerden Ziyâd en-Nümeyrî “zayıf”,⁹⁷ Zâide b. Ebi’r-Rukâd “münkeru’l-hadis”⁹⁸ denilerek cerh edilmiştir. Dolayısıyla bu hadisin isnadı zayıftır.

2- “Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Bir kimse oruçlu olduğunu unutarak yer, içerse orucunu tamamlasın, (sakın bozmasın). Çünkü onu Allah yedirmiş, içirmiştir.”⁹⁹ hadisine “Buhârî, Savm, 7” kaynak verilmiştir. Halbuki Savm, 7’de bulunan; “Hz. Peygamber Cebrail’le buluştuğu zamanlarda esen rüzgârdan daha cömert olurdu.”¹⁰⁰ hadisidir. İlk hadisin kaynağı “Buhârî, Savm, 26” olmalıydı. Takvimde yer alan iki hadisin kaynağının karıştırılmış olduğu

ayrıldığı ve takvimde bulunan hadislerin çoğunun makbul hadis az bir kısmı ise merdud hadis olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bk. Arslan, *Takvimlerde Hadis Kültürü-2022 Diyanet Takvimi Örneği*-, 165.

95 23 ve 26 Ocak 2023; Arka yüz metin içi.

96 Çiftçi, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahrir ve Tenkidi, 56.

97 Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 9/493; İbn Hacer, *Takrîb*, 160.

98 İbn Hacer, *Takrîb*, 160.

99 6 Nisan 2023, Ön yüz.

100 12 Nisan, Arka yüz metin içi.

görölmektedir. Bu konuda daha titiz olunması beklenilmektedir.

3- “Çocuklarınız arasında adaletle davranın, oğullarınız arasında adaleti gözetin.”¹⁰¹ hadisine “Ebû Dâvûd, Büyû’, 83” referans olarak gösterilmiş. Sünen’in Büyû’ bölümünde 36 bab vardır. Sünen’in Büyû’ ve İcâra bölümleri birleştirilerek bablara sayı verildiğinde hadisin 85. babda olduğu bilgisine ulaşılmaktadır.¹⁰² Ancak bütün okuyucular bu imkana sahip değildir. Bu baskıda metin; “اغْدُلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ اغْدُلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ” şeklindedir.

4- “Lezzetleri yok edeni (yani ölümü) çok hatırlayın.” hadisi için “Nesâî, Cenâiz, 3” bilgisi verilmiştir. Hadisin Arapça metni “أَكْثَرُوا ذِكْرَ هَازِمِ الذَّاتِ” şeklindedir ve metinde ölüm kelimesi geçmemektedir. Kelime parantez içine alınarak ekleme yapıldığına işaret edilmiştir. Ancak kısa bir aramadan sonra “أَكْثَرُوا ذِكْرَ هَازِمِ الذَّاتِ يَعْنِي الْمَوْتَ” hadisinin Tirmizî, “Zühûd”, 4’de olduğu tespit edilebilirdi.

5- “Sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en iyi davranandır.”¹⁰³ hadisine “Tirmizî, Radâ, 11” olarak kaynak verilmiştir. İlk bakışta hadisin Tirmizî’nin orijinal eserinden alındığı izlenimi uyanmaktadır. Ancak işaret edildiği yerde hadisin metni şöyledir:

أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَخَيْرُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ خُلُقًا

Göröldüğü gibi tercümede خُلُقًا kelimesinin anlamı ve davranmak fiilinin karşılığı yoktur. Sünen için yapılmış bir tercüme kitabında hadis; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Müminlerin iman bakımından en olgun olanları ahlak yönünden de en güzel olanlarıdır. Sizin iyileriniz kadınlarına iyi davrananlardır.”¹⁰⁴ şeklinde tercüme edilmiştir. Hadisin bu kaynaktan ilhamla alındığı yani eserin aslının değil de tercümesinin kullanılmış olduğu söylenebilir.

6- Takvimde Kur’ân öğretimi konusunda iki hadis yer almaktadır: Tirmizî, Fedâilü’l-Kur’ân, 15’de bulunan hadis; “Sizin en hayırlınız, Kur’an’ı öğrenen ve öğretenidir.”¹⁰⁵ şeklinde tercüme edilmiştir. Hadisin metni “خَيْرُكُمْ مَنْ خَرَّجَ خَيْرَ الْوَحْيِ وَعَلَّمَ الْقُرْآنَ”dür. Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân, 21’de yer alan hadis “Sizin en hayırlılarınız, Kur’an’ı öğrenen ve öğretenlerinizdir.”¹⁰⁶ şeklinde tercüme edilmiştir. Hadis metni “خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ”dür. Aynı Arapça metni farklı

101 27 Ocak Cuma, Ön yüz: اغْدُلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ اغْدُلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ

102 Ebû Dâvûd, “Büyû’”, 85.

103 16 Kasım 2023, Arka yüz.

104 Abdullah Parlıyan, Sünen-i Tirmizî Tercemesi (Konya: Konya Kitapçılık, 2004), 171.

105 4 Kasım 2023, Arka yüz.

106 28 Ağustos 2023, Arka yüz.

tercüme etmek tutarsızlıktır. Bu tutarsızlık, babın okunuşunda da (Fezâilü'l-Kur'ân/ Fedâilü'l-Kur'ân) görülmektedir.

7- Müslim. Birr, 34'de bulunan “ إن الله لا ينظر إلى صوركم وأموالكم ولكن ينظر إلى قلوبكم وأعمالكم ” hadis takvimde aynı müelliften olmasına rağmen farklı tercüme edilmiştir. İki yaprakta “Allah, sizin görünüşlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar.”¹⁰⁷, diğer iki yaprakta “Allah, suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar.”¹⁰⁸ şeklinde tercüme edilmiştir. Aynı müellifin aynı hadisini farklı farklı tercüme etmek anlam değişmesi bile tutarsızlıktır.

Yüzyıllar boyunca âlimler, hadislerin sağlam bir şekilde korunup, sahih bir şekilde aktarılması için emek vermişlerdir. Bugünün dünyasında, hadisleri kitlelere ulaştırmada araç olarak kullanılan takvimlerin, verilen emeğe saygı duymak ve hadis mirasına sahip çıkmak adına titizlikle hazırlanması beklenmektedir. Yazar hataları yönünden 2023 takviminin önceki yıllara göre ilerleme kaydedilmediği düşünülmektedir. Yılda bir defa üç milyon tirajla basılan bir yayında bu hataların olması görmezden gelinemez.

Sonuç

2023 takviminde 346 adet hadis bulunmaktadır. Takvimin küçük hacmine rağmen içerisinde bu kadar çok hadisin yer alması, onun önemli bir hadis kaynağı olduğunu göstermektedir. Takvimler önemli bir dini kaynak sayılırken, onların dijital dünyaya aktarılacak daha geniş bir kullanım alanına yayılması, önemini daha da artırmıştır. Takvimin hizmet alanının genişlemesi şeklinde ortaya çıkan bu durum, takvimi hazırlayan kişilerin de sorumlularını artırmaktadır. Ancak her türlü çalışmada olduğu gibi Diyanet takvimlerinde de bazı hata ve eksiklikler bulunmaktadır.

Takvimlerde rastlanan en büyük problem, hadislerin kaynak gösterimi konusunda bir standardın olmamasıdır. Bu durum kaynak seçimi ve kaynak gösterme tekniği şeklinde kendisini göstermektedir. Öncelikle takvimde yer verilmek istenen hadislerin birinci ve ikinci derece kaynaklardan seçilmesine özen gösterilmelidir.

Herhangi bir çalışmada hadislerin kaynağının belirtilmesi, hadislerin incelemeye açık olduğunu göstermektedir. Takvim yapraklarında hadislerin senedsiz olarak yazılması onların güvenilirliklerine zarar vermemektedir.

107 10 Mayıs 2023, Arka yüz; 22 Mayıs 2023, Arka yüz metin içi.

108 18 Nisan 2023, Arka yüz; 10 Mayıs 2023, Arka yüz.

Ancak en azından hadislerin alındıkları kaynakların doğru verilmesi, hadisleri incelemek isteyenlere araştırma imkânı sunacağından önemlidir. 2023 yılı takviminde kaynak gösterilmeyen 1 hadisin bulunduğu, ayrıca müellif adı, eser adı, kitabın cilt, sayfa veya bölüm, bab ve hadis numaralarının verilmesinde eksiklerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu ve benzeri türde hatalarda eski takvimlere oranla azalma olmuştur. Ancak hiç olmaması beklenmektedir. Zira bu eksik ve hatalar, okuyucuya takvimin acemice ve özensizce hazırlandığı izlenimi vermektedir.

Diyanet takvimlerinde üzerinde durulması gereken diğer bir konu, hadislerin sıhhat problemidir. Takvimdeki hadislerin sayısal çokluğu tek tek sened-metin inceleme yapılmasını engellemiştir. Bu sebeple örneklem olarak seçilen hadisler incelenerek problemler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu problemler, takvimde zayıf hadisler kullanılması, hadis tercümelerinde kelime eksikleri veya fazlalıklarının bulunması ve bazı hadislerin tercüme kitaplarından alınması şeklinde sıralanabilir. Bütün takvim okuyucularının hadis bilgisi, zayıfla sahih hadisi ayırt etmesine yetmeyecek bu durum da zayıf ve sahih hadislerin karışmasına ve zayıf hadislerin meşhur olmasına yol açacaktır. Geçmiş yıllardaki takvimlerle kıyaslandığında 2023 yılı takviminde uydurma hadislerin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Halkın çoğunluğunun hadis bilgisi, radyo-televizyon programları, ev sohbetleri, cami ve kurslarda dinlediklerinden, sosyal medya ve takvim yapraklarında okuduklarından oluşmaktadır. Bu sebeple takvim yaprakları için hadis seçilirken sadece sahih hadislerin seçilmesi uygun olacaktır. Çünkü, sahih hadislerin takvimler aracılığıyla meşhur olması, halkın doğru bilgiye ulaşmasını sağladığı gibi Hadis ilmine de katkıda bulunmuş olacaktır. Tespit edilen hataların düzeltilmesi için Diyanet bünyesinde bir redaksiyon heyetinin kurulması, eğer böyle bir heyet varsa heyette yetkin hadis hocalarına yer verilmesi önem arz etmektedir. Böylece toplumu sahih dinî bilgiye ulaştırmak gibi resmî bir görevi olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın güvenilirliği artacaktır.

Kaynakça

- Alî el-Kârî, Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. 11 cilt. *Mirkâtü'l-mefâtih*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2002.
- Arslan, Emine. Takvimlerde Hadis Kültürü- 2022 Diyanet Takvimi Örneği-. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.
- Aydın, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı

Yayınları, 2013.

Atay, Rifat – Arslan, Halil. “Üç Dönem, Üç Takvim: 2002, 2007 ve 2011 Yılları Takvimleri Örneğinde Diyanet Söyleminin Analizi”. *Dini Araştırmalar* 20/52 (Aralık 2017): 141-157.

Baz, Zeynep Türkan. *Yaygın Din Eğitimi Açısından Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinin Değerlendirilmesi (2008 ve 2018 Takvimleri)*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî. *Şu ‘abü’l-îmân*. thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî. Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 2003.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu’l- Buhârî*. 9 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993.

Çiftçi, Ayşe Nur. *Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahrir ve Tenkidî*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Ebü Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. Riyâd: Mektebtü’l- Meârif, 2003.

Hâkim, Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü’rî. *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir ‘Atâ. Beyrût: 4 cilt. Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002.

İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Takrîbü’t-Tehzîb*. thk. Âdil Mürşid. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1999.

İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. 4 cilt. *Tehzîbü’t-Tehzîb*. thk. İbrâhîm ez-Zeybek- Âdil Mürşid. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, ts.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. 8 cilt. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1993.

İbnü’l-Esir Mübârek. *Câmi’u’l-usûl li-ehâdisi’r-Rasûl*. thk. Abdülkâdir el-Arnaût. 19 cilt. Dimaşk: Mektebetü Dâru’l-Beyân, 1969.

İbnü’l-Keyyâl, Ebü’l-Berekât Zeynüddîn Muhammed (Berekât) b. Ahmed b. Muhammed. *el-Kevâkibü’n-neyyirât fî ma ‘rifeti men ihtelata mine’r-ruvâti’s-sikât*. thk. Abdülkayyûm Abdü Rabb. Beyrût: Dâru’l-Me’mûn, 1981.

Mizzî, Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî. *Tehzîbü’l-Kemâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1980.

Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhi Müslim*. Riyâd: Beytül-Efkârî’-Düveliyye, 1998.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrût, Müessesetü’r-Risâle, 2001.

Parlıyan, Abdullah. *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*. 3 cilt. Konya: Konya Kitapçılık, 2004.

Suyûtî, Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî. *Esmâü’l-müdelessîn*.

Soyal Şenol, Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yer Alan Hadislerin Kaynak Problemi: 2023 Yılı Takvimi Örneği

- Mahmûd Muhammed. Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1992.
- Şah Veliyyullah ed-Dihlevî. *Hüccetullâhi'l-bâliga*. thk. es-Seyyid Sâbık. Kâhire: Dâru'l-Cîl, 2005.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. Avd- Abdülmuhsin b. İbrâhîm. 10 cilt. Kâhire: Dâru'l-Hameyn, 1995.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İbrâhîm Utve Avd. 5 Cilt. Kâhire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1977.
- Twittwer. "İHH Kocaeli". Erişim 2 Aralık 2023
<https://twitter.com/kocaeliihh/status/1410890644319571972>.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Yenen, İbrahim- Sağır, Adem. "Yaygın Eğitsel Bir Metin Olarak Takvim: 2012 Yılı Diyanet Takvimi Örneği". *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu- II*. ed. Mustafa Kaya. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *Mizânü'l-i'tidâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 6 cilt. Beyrût: Dâru'l-Meâ'rif, 1963.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâût. 25 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

***İslam İrfan Geleneğinde Hadis Yorumu*, Doç. Dr. Ferhat Gökçe
(Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 664 sayfa,
ISBN 978-625-7581-05-9¹**

Recep Tolga Yüksel AKSAKAL

Doktora Öğrencisi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
recep-ozlem-1995@hotmail.com
Orcid: 0009-0003-6657-4752

Abdullah Usame KORKUT

Doktora Öğrencisi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
ausamekorkut@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-2407-2506

Baki ÖCAL

Doktora Öğrencisi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
bakcal@hotmail.com
0000-0003-3222-3324

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This¹
paper was checked for plagiarism.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Recep Tolga Yüksel Aksakal, Abdullah Üsâme Korkut, Baki Öcal).

Geliş/Received: 14 Ocak/January 2025 | **Kabul/Accepted:** 11 Mart/March 2025 | **Yayın/Published:** 20 Mart/March 2025

Atıf/Cite as: Recep Tolga Yüksel Aksakal, Abdullah Usame Korkut, Baki Öcal, *İslam İrfan Geleneğinde Hadis Yorumu*, Doç. Dr. Ferhat Gökçe (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 664 sayfa, ISBN 978-625-7581-05-9, Daniname 10 (Mart/March 2025), 67-84
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15053313>

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Öz

İslâm düşüncesinde Kur'an ve sünneti anlamak adına birçok farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Farklı yaklaşımlardan birisi de İslâm irfan geleneğini temsil eden "mutasavvıflar" olmuştur. Başlangıçta bir zühhd hareketi olarak ortaya çıkmış olan "İslâm Tasavvuf Hareketi" sonraki süreçlerde farklı yaklaşımlar ve kurumsal yapılarıyla insanlar üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Mutasavvıflar nasları yorumlarken diğer İslâmî disiplinlerden farklı olarak ayetlerin zâhiri manalarının yanı sıra bâtinî manalarına önem vermiş ve itibar etmişlerdir. Bu yöntem birçok düşünür ve ulemâ tarafından tartışılmış, olumlu olumsuz eleştirilere tabi tutulmuştur. İncelediğimiz çalışmanın temelini bu noktada hadislerle yapılan tasavvufî bâtinî yorumlar ve bunların ele alınması oluşturmıştır. Son yıllarda akademik câmia içerisinde hadis-tasavvuf ilişkisini ele alan birçok çalışma yapılmış olsa da yazarın ifadesiyle bunlar hadislerin sıhhati ve yorumlanması ekseninde odaklanmış durumdadır. Bunların yanı sıra eserde ilk defa derli toplu ve hacimli bir şekilde tasavvufî hadis yorumculuğu bütün yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Yapılan bir kısım çalışmalar da birkaç müellif üzerinden şahıs merkezli yürütülmüş ya da erken dönem veya hicri ilk üç asır gibi dönemlere tahsis edilmiştir. Bu çalışmalarda maalesef tasavvufî hadis yorumculuğu amelî ve nazarî yönüyle bir bütün olarak değerlendirilememiştir. İlgili çalışma alanında böyle bir eksiklikten dolayı müellif tarafından kaleme alınmıştır. Netice olarak çalışmada, tasavvuf geleneğinde hadislerin anlaşılması ve yorumlanması noktasında ortaya konan yaklaşım tarzlarının çeşitli yönleriyle değerlendirilmesi ve tasavvufî hadis yorumlarının olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alınması, istifade edilebilecek hadis yorumlarına zenginlik kazandıracak tasavvufî yorumların hangi özelliklere sahip olması gerektiğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Tasavvuf, Marifet, İrfan, İşârî, Bâtînî

Hadith Interpretation in Islamic İrfân Tradition, Doç. Dr. Ferhat Gökçe
(Ankara, Diyanet Foundation Publishing, Türkiye, 2021), 664 pages, ISBN
978-625-7581-05-9

Abstract

In Islamic thought, numerous approaches have emerged to understand the Qur'an and the Sunnah. One of these approaches is represented by the "mystics" (mutasawwifun-sufis), who represent the Islamic irfan tradition. Initially appearing as an ascetic movement, the "Islamic Sufi Movement" later had a profound impact on people through its diverse methodologies and institutional structures. When interpreting the scriptural texts (nass), mystics, unlike other Islamic disciplines, emphasized not only the apparent (zahir) meanings of the verses but also their esoteric (batin) meanings. This interpretative method has been widely discussed by many scholars and intellectuals, receiving both praise and criticism. The foundation of the study we examined is based on mystical esoteric interpretations of hadiths and their analysis. Although many academic studies in recent years have addressed the relationship between hadith and Sufism, these studies, according to the author, primarily focus on the authenticity and interpretation of hadiths. However, this work

represents the first attempt to comprehensively and systematically examine Sufi hadith interpretation in all its aspects. Previous studies have often limited their evaluations to specific individuals, early periods, or the first three centuries of the Hijri calendar. Unfortunately, such studies have failed to consider Sufi hadith interpretation holistically, both in its practical and theoretical dimensions. This study was authored to address this gap in the literature. As a result, the study aims to evaluate the methods employed in understanding and interpreting hadiths within the Sufi tradition, to examine the positive and negative aspects of Sufi hadith interpretations, and to identify the characteristics that mystical interpretations should possess to enrich hadith understanding.

Keywords: Hadith, Sufism, Knowledge, İrfan, Ishârî, Bâtînî

Giriş

Bu yazımızda 2010 yılında doktora tez çalışması olarak hazırlanmış olan ve 2021 yılında Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları arasında yayımlanan “İslâm İrfan Geleneğinde Hadis Yorumu” isimli eser ile ilgili tespit ve değerlendirmelere yer verilecektir. İlgili çalışma ülkemizde alanında yapılmış en kapsamlı çalışma olması hasebiyle büyük bir önem taşımakta ve bu boyutuyla dikkatleri üzerine çekmektedir. Eser basımı yapıldıktan sonra da ilgili alanla birçok kurumda ders kitabı veya yardımcı kaynak olarak okutulabilecek muhtevada bir çalışmadır.

İlgili çalışma dört ana bölümden oluşmakta olup ilk bölümde tasavvufî gelenekteki ana kavramlar ele alınmaktadır. Birinci kısımda tasavvufî hadis yorumculuğu ile ilgili “İrfânî, Bâtînî, İşârî ve Hikemî Yorum” kavramları açıklanmıştır. Aynı başlık altında bulunan ikinci kısımda tasavvuf geleneğinde hadislerin anlaşılması ve yorumlanması ile ilgili “Fehm, Basîret, Fıkıh, İstinbat, Mîzan, Keşf, İbret/İ’tibar ve Te’vil” kavramları açıklanmıştır (s.9).

İkinci bölümde “Tasavvufî Bilgi Nazariyesi Mârifetin Hadislerle Temellendirilmesi ve Sûfîlerin Mârifet Anlayışının Hadis Yorumuna Etkisi” başlığında “İlim ve Âlim”, “Fıkıh ve Fakih” kavramlarına yönelik yorumlara yer verilmiş, ardından “İlm-i Bâtın, Keşf, İlham, Kalp, Mârifet” ve bunlarla bağlantılı olarak “Yakîn, Basîret, Firâset ve Nûr” kavramları değerlendirilmiştir. Son kısımda ise “Amelî ve Nazarî Tasavvufta Mârifetin Hadislerle Temellendirilmesi ve Sûfîlerin Mârifet Anlayışlarının Hadis Yorumlarındaki Etkisi” alt başlığında Muhâsibî (ö. 243/857) ve Sühreverdî’nin (ö.563/1168) amelî tasavvufî yaklaşımı, Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin (ö. 638/1240) nazarî tasavvufî yaklaşımı açıklanmıştır (s.10).

Üçüncü bölümde “Tasavvuf Geleneğinde Hadis, Sünnet ve Hadis

Yorumu” başlığında sûfîlerin hadis ve sünnet anlayışlarına yer verilmiştir. Ayrıca tasavvufî hadis yorumunu etkileyen faktörlerden bahsedilmiş, son olarak tasavvuf geleneğinde hadis yorum yöntemleri maddeler halinde izah edilmiştir. (s.10-11)

Dördüncü ve son bölümde “Tasavvufî-İşârî Hadis Yorumculuğunun Şartları, Mutedil ve Aşırı Yönleri ile Değerlendirilmesi” üzerinde durulmuştur. Mezkûr bölümde şartlar maddeler halinde sıralanmış, mutedil tasavvufî yorumlar örnekleri ile beraber tahlil edilmiş, bunun bir karşıtı olarak aşırı tasavvufî yorumlar da hadislerle örneklendirilmiştir (s.11-12).

Çalışmanın bölümleri içerisinde usûl olarak anlama ve yorumlamaya dair temel kavramlar, mârifet anlayışlarındaki farklılıkların hadis yorumlarındaki rolü, işârî yorumlarda bâtinî te’viller arasındaki benzerlikler ve farklılıklar konusunda elde edilen verilerin uygulanması, mutedil ve aşırı yönleri, tasavvufî yorumculuk üzerinden değerlendirilmiştir.

Birinci Bölüm: Kavramsal Çerçeve

Bu genel takdimden sonra tafsilatlı olarak eser hakkında fikir sahibi olunması için ilgili bölümlerden özet bilgiler vermeye çalışacağız. Müellifin ifade ettiği üzere tasavvufun; zühhd, tasavvuf ve tarikat olmak üzere üç dönemi vardır. Bu dönemlerde sûfîler hadislerle yakın irtibat içerisinde olmuşlar, dönemlerinin özelliğine göre birtakım hadis eserleri telif etmişler ve bunları yorumlamışlardır (s.22-23).

Tasavvuf hareketinin zühhd döneminde henüz mârifet ve mârifete dayalı tasavvufî düşüncenin söz konusu olmadığından bahseden yazar, zühhd döneminde sûfî muhaddislerin değil zâhid muhaddislerin var olduğunu belirtmiştir. Bu dönemin en belirgin niteliği mârifetten ziyade amele, ilhamdan fazla ibadete, keşfden çok ahlâka, kerametden çok istikamete kısaca nazariyeden fazla amele önem verilmiş olmasıdır. Buna bağlı olarak bu dönemdeki hadis yorumculuğu daha ziyade zühhd ile ilgili hadislerin bir araya getirilmesi ve bu hadislerin yaşantı boyutunda yorumlanmasına dayalıdır. Zühhd döneminden sonra sûfîler, dışa dönük zâhidâne bir hayat tarzını benimsemiş ve giderek içe dönük derûnî, manevî, rûhî, kalbî ve vecdî bir dini hayata önem vermeye başlamışlardır (s.23).

Zühhd döneminden sonraki tasavvuf döneminde de zühde dair konuların ele alınması muhafaza edilmekle birlikte artık zühhd yegâne amaç değil sadece mârifete ulaşmak için bir araç olarak görülmüştür. Bu yüzden bu dönemde irfân zühdden, ârif de zâhidden daha üstündür. Tasavvufî düşünce ve terminolojinin temelleri hicri 3. ve 4. asırlarda atılmıştır. Zühhd döneminde yer

almayan yeni kavramlar bu dönemde ele alınmıştır. Üçüncü ve son dönem olan tarikatlar dönemi ise hicri 6. asırda teşekkül etmeye başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Bu dönemde tasavvuf müesseselerinin en güçlüsü olan tarikatlar birer birer ortaya çıkmış ve zamanla sosyal hayatın bir parçası haline gelmişlerdir. Bu dönemde klasik tasavvuf eserlerinde yer almayan yeni konular ortaya çıkmıştır (s.23-26).

İlk sûfîlerden biri olan Muhâsibî'den başlayarak Gazzâlî (ö. 505/1111) ve İbnü'l-Arabî'ye varıncaya kadar sûfîlerin hadis yorumculuğunu en genel anlamda tasavvufî hadis yorumculuğu adı altında mütalaa etmek mümkündür. Tasavvufî hadis yorumculuğunun "amelî" ve "nazarî-felsefî" olmak üzere iki boyutu vardır. Amelî tasavvuf daha çok kendini aşma, zühd ve Allah'a ibadette fenâ olmayı yani sözden daha çok öz üzerinde durmayı öncelerken; nazarî tasavvuf; mükâşefe ve müşâhedeleri açıklar nitelikteki bilgileri ve felsefî yönünü vurgulamayı temel almaktadır. Tasavvufî hadis şerhleri, hadislerin tasavvufî yorumları, tasavvuf anlayışı doğrultusunda gelişme göstermiştir. Bunlardan birincisi; tasavvufun zühd, ibadet, takvâ ve ihlâs gibi amelî yönüne ağırlık veren hadisler üzerinde durmuş, ikincisi ise; varlık, vücut, insan, kâinat, ilm-i ledûn gibi mükâşefe ve tefekkür üzerinde duran tasavvufun nazarî yönüne ağırlık veren hadis şerhleri olmuştur (s.26).

Tasavvuf geleneğinde bâtın veya ilm-i bâtın olarak tanımlanan bir kavram da bulunmaktadır. Buna göre bâtın; imân, İslâm ve ihsânın zevk yoluyla bilinmesi aynı zamanda nefis, kalp ve bâtınî amellerin bilgisini de ifade etmektedir. Tasavvufta birçok bâtınî yorum olmakla beraber yorumların belli bir usûl çerçevesinde değerlendirilmesi elzemdir. Bunun yanı sıra ayet ve hadislerdeki gizli anlamlara dayalı yorumlar da işaret kavramıyla açıklanmıştır. İşaret, maksadı söz aracılığı ile olmadan başkasına bildirme, ibarelerle anlatılmayan yalnızca ilham ve keşf gibi yollarla elde edilmiş bilgi ve sezgi sayesinde anlaşılabilir kadar gizli olan manalardır. Son olarak yazarın belirttiği üzere bu konuda hikmet ve hikemî yorumun ilahi sırların ve gerçeklerin bilgisi, varlıkların varoluş amaçlarının kavranması, sebeplerle bunların sonuçları arasındaki ilişkilerle ilahi iradenin rolünün keşfedilmesi anlamında kullanıldığını ifade etmek gerekir (s.29-58).

Tasavvuf geleneğinde hadislerin anlaşılması ve yorumlanması ile ilgili birkaç başlık altında verilen kavramlar ile ilgili ise şunlar söylenebilir: Hadis edebiyatında hadis yorumlama faaliyetlerine şerh adı verilir. Hadis şerhleri

ile ilgili birçok eser telif edilmiş ve bu konuda “muhtelifü'l-hadîs” ve “garîbü'l-hadîs” gibi ilim dalları ortaya çıkmıştır. Bu alanda yazılmış eserlerin tümünde aşağıdaki ortak yaklaşımlar mevcuttur:

1. Hadislerden fıkhi istinbatlarda bulunmak.
2. Hadisler arasında görünen teâruzları gidermek.
3. Ayet ve hadis arasında var olan teâruzu gidermek.
4. Bir hadiste söz konusu olan müşkili gidermek.
5. Bir hadiste söz konusu olan garîb kelimeyi izah etmek (s.59).

Tasavvufun anlama ve yorumlama faaliyeti ise kendisine özgüdür. Nitekim “fehm” ve “basiret” tasavvufta manevi işlerin idrak edildiği nûranî bir meleke olarak görülür. “Fehm”; Allah'ın sâdık kimselerin kalplerine koyduğu bir nûru ifade ederken, “Fıkıh” da; naslarla ilgili derin anlayışı ifade etmektedir. Sûfiler, kalbî ve bâtinî fıkıhın İslâm kültüründeki temsilcisi sayılmıştır. Bu yüzden “fıkıh”, aynı zamanda tasavvufun üzerine bina edilmiş bir kavram olarak görmek mümkündür. “İstinbat” ise herhangi bir konuda bir nâstan hüküm çıkartmak anlamındadır. Sûfiler de bâtin ilminde fakih olan bir kimsenin istinbatı hakikate uygun, rubûbiyeti müşahede etmeye dayanan ve kalbe gelen hâtırların istinbatıdır (s.62-83).

Fıkıhî bir yöne sahip olması açısından biraz daha farklı bir boyutta değerlendirebileceğimiz tasavvuf geleneğinde “mîzan” kavramı kullanımına da şahit olmaktayız ki bu kavram Abdulvehhâb eş-Şa'rânî (ö. 972/1565) ile (*el-Mîzânü'l-Kübra*) tam anlamıyla yerleşmiştir. “Mîzan”; tasavvufî düşüncede şeriat ile hakikatin uzlaştırılması ve ihtilafların (mezhep ihtilafları ve hadisler arasındaki ihtilâflar) giderilmesinde başvurulmuş keşf temelli bir anlama ve yorumlama yaklaşımıdır (s.83-91).

Tasavvufta tespit, anlama ve yorumlamada başvurulmuş diğer önemli bir kavram ise “keşf”tir. Genel anlamda keşf anlamaya engel teşkil eden perdelerin arkasındaki manayı elde etmek için kullanılan bir kavramdır. Tasavvuf geleneğinde ise ilham yoluyla elde edilen bilgiyi, ayet ve hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasındaki bilgi kaynağını ifade eder (s.91-98).

Bir diğer terim olan “İbret/İ'tibar”; kişinin kendisi aracılığıyla müşâhede edilenin bilgisinden müşâhede edilmeyenin bilgisine ulaşacağı hâlet-i ruhiyeyi ifade eder. Bu yönüyle aslında varlık ile ilgili olan “İ'tibar” aynı zamanda başta Gazzâlî ve İbnü'l-Arabî olmak üzere sûfilerin yorumlamada başvurdukları en temel kavramlardan birisi olmuştur (s.98-103). Bu bölümde izah edilen son kavram ise “açık bir hale gelecek şekilde metne bir mana vermek” anlamında olan “te'vil” kavramıdır. “Te'vil”; aslında tüm İslâmî

disiplinlerin müracaat ettiği temel bir kavram olmakla birlikte, tasavvuf geleneğinde yukarıda yer verdiğimiz diğer ıstılahların tamamıyla ilişkili “keşf”, “bâtın” ve “i’tibar” temelli bir anlam evrenine sahiptir (s.104-112).

İleride örnekleriyle ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan tüm bu kavramlardan anlaşıldığı kadarıyla metinlerin ve olayların, zahiri olarak anlatmak istediği bir manası olmakla beraber bir de bâtınî bir arka planı vardır. Sûfiler, zâhiri mananın dışında birtakım bâtınî manaların olduğunu iddia ederler ve bunlara belli bir kesitten sonra vehbî olarak ulaşılabileceğini belirtirler. Sûfilerin bir kısmı ulaştıkları bu sonuçları belli şartlar ve ilkeler etrafında sınırlayarak mutedil bir yorum ortaya koyarken, diğer bir kısım sûfiler ise uç veya aşırı yorumlar yapmaktadırlar.

İkinci Bölüm: Tasavvufî Bilgi Nazariyesi Mârifetin Hadislerle Temellendirilmesi ve Sûfilerin Mârifet Anlayışlarının Hadislerin Yorumlanmasındaki Etkisi

Müellif ikinci bölümün girişinde her ilmin temelinde yer alan ve ilimler arası ilişkileri belirleyen epistemoloji kavramı üzerinde durmuş, her ilim dalının öncelikle epistemolojisini kurarak işe başladığını, tasavvuf ilminin de bir bilgi kuramı oluşturduğundan bahsetmiştir. Tasavvuf geleneği bilgi konusu üzerinde uzunca durmuş ve ünlü sûfiler eserlerindeki bölümlerin büyük bir kısmını ilim konusuna ayırmışlardır. Yazar, sûfilerin ilim ve mârifet konusuna genişçe yer vermiş olduklarını, çok sayıda ayet ve hadisi kullanarak irfan ve mârifete dayalı bilgi nazariyesi oluşturduklarını ifade etmiştir. İslâmî ilimlerin bilgi nazariyelerini bilmeden o ilimleri anlamanın mümkün olmadığına işaret eden müellif, diğer ilimlerde de kullanılan “keşf”, “ilim”, “hikmet” gibi kavramların sûfiler tarafından kullanılmış olduğunu fakat sûfilerin yüklemiş oldukları anlamlar vesilesiyle özgün bir mârifet temeli oluşturduklarından bahsetmiştir (s.115-119).

“Hadislerdeki “İlim” ve “Âlim” Kavramlarına Yönelik Yorumlar” başlığında; yazar İslâmî ilimlerin, “ilim” kavramı üzerinde önemle durduğuna, bilgi konusunda “nûr” kavramına ağırlık verdiğine ve sûfilerin de bu kavramlar üzerinde durarak ilk dönemde mezkûr terimleri “mârifet” kavramıyla eş gördüklerine temas etmiştir. Tasavvuf geleneğine göre “ilim”; zâhir ve bâtın olmak üzere ikili tasnife tabi tutulmuş ve amellerin en üstününün ilim tahsil etmek olduğu belirtilmiştir. Sûfiler ilmin daha çok uhrevî boyutu üzerinde durarak, ilmin manevi bir aydınlanma olduğu ve bu aydınlanmanın Allah’ın nurundan yansıdığını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca

sûfîler ilmin ve âlimin faziletini bildiren hadisleri mârifet anlayışları doğrultusunda yorumlamışlardır. Yazar, sûfîler'in farz ve faziletli olan ilmi birbirinden ayırdıklarını ifade ettikten sonra ilmin farz olduğunu bildiren ve âlimin faziletinden bahseden hadisleri örnek vererek konuyu uzun ve ayrıntılı bir şekilde bizlere aktarmıştır. Müellif sonraki dönemlerde gelmiş ve kalbi tahlil etmiş olan sûfîlerin, keşf ve ilhamı da ilim kavramı içerisinde değerlendirdiklerini ve kalbin bilgi alanını genişlettiklerinden bahsetmiştir (s.119-132).

"Hadislerdeki "Fıkıh" ve "Fakih" Kavramlarına Yönelik Yorumlar" başlığında; "fıkıh" kavramının tasavvufta zâhir ve bâtın olmak üzere iki kısımda değerlendirildiğini ve sûfîlerin genellikle "fıkıh-ı bâtın" üzerinde durduklarını belirtilmiştir. Yazar sûfîlerin "fıkıh" ve "tefakkuh" kavramlarının yer aldığı hadisleri "fıkıh-ı bâtın" ifade edecek şekilde yorumladıklarına işaret etmiştir. Ayrıca bu kavramların ihtiva ettiği hadisler, âlimlerin görüşleri çerçevesinde konunun anlaşılmasına katkı sağlamıştır (s.132-139).

Müellif, "İlm-i bâtın, Keşf ve İlhamın Hadislerle Temellendirilmesi" bölümünde; mutasavvıfların dini ilimleri zâhir ve bâtın olarak ikiye ayırdıklarından, tasavvuf dışındaki ilimlerin zâhir ilimler olduğundan ve tasavvufu da ilm-i bâtın olarak adlandırdıklarından bahsetmiştir. Ayrıca, tasavvufta ilm-i bâtının mârifet ilminin kapsamında değerlendirilip, sûfîlere göre pek çok hadisin bâtın ilmine işaret ettiğini ileri sürmüştür. Sûfîler, silsile yoluyla Hz. Peygamber'den gelen veya özel bir yolla naslardan çıkarılan bilgileri de ilm-i bâtın kapsamında değerlendirmişler ve velîlerin bilgilerini peygamberlere vahyi getiren melekten aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca sûfîler ilm-i bâtını temellendirmek için bu ilmin bazı sahâbîlere verildiğini savunmuşlar ve bu konuda bazı hadis ve rivayetleri aktarmışlardır. Yazar ilm-i bâtın konusunun dayanağı olan hadis ve rivayetlere yer vererek âlimlerin görüşleri çerçevesinde konuyu açıklamıştır. Tasavvuf klasiklerinde "mârifet", "ilm-i bâtın" ve "keşfi bilgiler" in delilleri olarak çokça zikredilen ve Gazzâlî'nin de kalbe ilkâ yoluyla mârifetin elde edildiğine dair sunmuş olduğu şer'î delilleri sıralamıştır. Müellif burada kayda değer bir ayrıntıyı bizlere sunarak delil olarak sunulmuş olan bu rivayetlerin bir kısmının asılsız, mevzû, bir kısmının zayıf rivayetler olduğunun hadisçiler tarafından tespit edildiğini belirtmiştir. Keşf ve ilhama mazhar olan kişinin "muhaddes"²

² Arapça'da h-d-s (konuşmak) fiilinden mastarı "tahdis" ve mef'ulu "muhaddes"

olarak tanımlandığına dikkat çekilerek, âlimlerin ve sûfilerin yorumları çerçevesinde bu kavramın anlaşılması sağlanmıştır. Bölümün son kısmında ise keşf ve ilham yoluyla elde edilen bilginin bilgi kaynağı olup olmayacağı konusu üzerinde durulmuştur (s.139-158).

“Mârifet Kavramı ve Mârifetin Hadislerle Temellendirilmesi” başlığında; tasavvuf ve sûfilere göre “ırfan” ve “mârifet” kavramlarının anlamsal çerçevesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca sûfiler’in mârifet kavramını temellendirmiş olduğu hadisler ve sûfilerin bu hadisleri yorumlamalarına dair tafsilatlı bilgilendirme de yapılmıştır. Hadislerde geçmekte olan mârifet kavramı istilâhî anlamda yer aldığından, yine bu hadislerin genellikle hadis kaynaklarında yer almayan ve sıhhat bakımından problemli olan rivayetler olduğuna dikkat çekilmiştir (s.159-171).

“Kalp Kavramı ve Kalbin Mârifetle İlişkisi” başlığında; “kalp” konusunun tasavvufun en önemli meselesi olduğunu belirten yazar, bu kısımda “kalp” kavramını açıklamaya çalışan sûfilerin düşünceleri üzerinde durarak özellikle Gazzâlî ve İbnü'l-Arabî'nin kalp tahlili ve kalbin mârifetle ilişkisi bağlamında yapmış oldukları yorumları ayrıntılı bir şekilde sunmaya çalışmıştır. Müellif, sûfilerin kalp üzerine yapmış oldukları tasvirleri ve kendi düşüncelerini teyit maksatlı zayıf ve uydurma rivayetlere yer verdiklerinden ve kalbe gelen bilginin hüküm içermemesi gerektiğinden bahsetmiştir (s.171-198).

“Mârifetle İlgili Diğer Bazı Kavramların Hadislerle Temellendirilmesi” başlığında; yazar sûfilerin mârifet anlamında kullandıkları ya da mârifetle ilişkilendirdikleri, hadislerle temellendirmiş oldukları “yakîn”, “basiret”, “firâset” ve “nûr” kavramları üzerinde durmuştur. Mezkûr kavramların her birini ayrı başlık altında inceleyen müellif, bu kavramların anlam

şeklinde olup lugatta, “kendisi ile konuşulan kişi” anlamındadır. İstilahî kullanımında bu öznenin “melekler” olduğu söylenmiş ve “meleklerin birtakım şeyleri bildirdiği insanlar” için kullanılan bir terim haline gelmiştir. Bu kavram, mezkûr anlam içeriğiyle bir kısım yerlerde “ilham” ile eş anlamlı görülmüşse de bir kısım ulema “muhaddes”in mülhemden daha dar bir mana muhtevasının olduğunu söylemişlerdir. Bununla beraber “muhaddes” kavramı tasavvuf düşüncesinde velilere mahsus görülmüştür. Ayrıntılı bilgi ve bu kavramın hadis kaynaklarındaki menşei olan rivayetin tahlili için bkz. Korkut, Abdullah Usame. “Hz. Ömer’in “Muhaddes” Olduğunu Bildiren Rivayetin Sened ve Metin Bakımından Tahlili”. Danişname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi, sy. 2 (Mart 2021): 211-40.

muhtevalarını, sonrasında ise tasavvuf ve sûfîlerin bahsedilmiş olan kavramlara yüklemiş oldukları manaları ayrıntılı bir şekilde aktarmaya çalışmıştır (s.198-238).

“Amelî ve Nazarî Tasavvufta Mârifetin Hadislerle Temellendirilmesi ve Sûfîlerin Mârifet Anlayışlarının Hadis Yorumlarındaki Etkisi” başlığında; “mârifet” kavramı açıklandıktan sonra, “mârifet”, “i’tibar”, “zâhir-bâtın” anlayışlarındaki farklılıkları ve bunların hadis yorumlarındaki farklı tezahürleri noktasında Muhâsibî, İbnü'l-Arabî ve Sühreverdî'nin görüşleri nakledilmiştir. Müellif, “Amelî ve Nazarî Tasavvufî Yaklaşımlar”ı iki ayrı başlık altında ayrıntılı ve örnekli bir şekilde ele almıştır. “Amelî Tasavvufî Yaklaşım” başlığında; ilim ve mârifet konusunun ilk defa detaylı bir şekilde Muhâsibî'nin eserlerinde yer aldığına ve kendisinden sonra gelmiş olan sûfîleri etkilediğine dikkat çekmiştir. Muhâsibî'nin “ilim”, “mârifet”, “bâtın”, “fıkıh-ı bâtın”, “ibret”, “i’tibar” kavramlarına yüklemiş olduğu anlamlar, en önemli eserlerinden örnekler verilerek, Muhâsibî'nin hadisleri yorumlama metodu ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır.

Aynı başlık altında incelenen diğer bir sûfî olan Sühreverdî'nin “mârifet” ve “ilm-i bâtın” konularını temellendirmiş olduğu iki sahih hadise yer veren müellif, Sühreverdî'nin mârifet konusuna bakışını ve yorumlarını eserlerinde vermiş olduğu hadisler çerçevesinde ayrıntılı olarak bizlere aktarmıştır. İkinci bir yöntem olan “Nazarî Tasavvufî Yaklaşım” başlığı altında yazar; İbnü'l-Arabî örneği üzerinde durmuştur. İbnü'l-Arabî'nin “mârifet” kavramını doruk noktasına ulaştırmasından, “ilim” ve “mârifet” kavramlarına yüklemiş olduğu anlamlar ve bilgi kaynaklarından ve bu kavramları temellendirmek amacıyla kullanmış olduğu hadisler ve bu hadislere yapmış olduğu yorumları ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir. Son olarak da İbnü'l-Arabî'nin mârifet anlayışına dayalı hayal ve rüyayı temellendirmek üzere uydurma ya da asılsız rivayetler üzerinden açıklamalar yaptığına dikkat çekmiştir (s.238-291).

Üçüncü Bölüm: Tasavvuf Geleneğinde Hadis, Sünnet ve Hadis Yorumu

Yazar, “Tasavvuf Geleneğinde Hadis, Sünnet ve Hadis Yorumu” bölümde; sûfîlerin ve tasavvuf geleneğinin hadis ve hadis ilimleri ile münasebetini ve sünnet telakkilerini ele almıştır. Bu bölümde Hâkim et-Tirmizî (ö. 320/928), Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996), Tûsî (ö. 887/1482), İbn Kayyim (ö. 751/1350), Muhâsibî, Kelâbâzî (ö. 380/990), Şa'rânî (ö. 973/1565), Sülemî (ö. 412/1021), İbnü'l-Arabî ve Gazzâlî gibi âlimlerden aktarımlarda bulunmuştur. Neticede yazar bir tespit olarak sûfîlerin sünnet telakkilerinin ehl-i hadisin sünnet anlayışı ile bir paralellik arz ettiğini söylemekte ve pek

çok sûfînin Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin tümünün mutlak anlamda bağlayıcı olduğunu savunduklarını belirtmektedir. Hz. Peygamber'in beşerî yönünün tasavvufta pek aktarılmadığını dolayısıyla da tasavvuf ehli tarafından çok üstün bir varlık profili çizildiğini dile getirir. Yazar, bu tespiti birçok metin ve örnekle desteklerken, netice olarak bu konuda şu çıkarımlarda bulunur: Sûfî; temelde zâhiri amellerin yanı sıra bâtinî ameller üzerinde de durmuştur. Bunun yanında örneklikten ziyade taklide dayalı bir sünnet anlayışı benimsemiştir. Ayrıca ibadetler konusunda sûfilerin azîmetle amel etme anlayışları bazı aşırı uygulamaları beraberinde getirmiştir. Sûfiler arasında aşırı uygulamalar ortaya çıkmakla beraber bu aşırı uygulamaları eleştiren bir kısım sûfiler de var olmuştur (s.295-348).

Müellif, "Tasavvufî Hadis Yorumunu Etkileyen Faktörler" başlığında; "Hadislerin Dili", "Tasavvufî Bilgi Kaynağı", "Tasavvufî Dilin Yapısı", "Yabancı Kùltürler, Gnostik Unsurlar ve Şîî Faktör", "Nazari/Felsefi Düşünceler" ve "Tasavvufî İstilahları Hadislerle Temellendirme Çabası" gibi unsurları açıklamıştır. Bir diğer başlıkta; "Tasavvuf Geleneğinde Hadis Yorum Yöntemleri" teknik ve muhteva açısından ele alınmıştır. Yazar, teknik olarak hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasında ayetlerden, hadislerden, sahâbe, tâbiîn sözlerinden ve isrâiliyattan istişhâd etme yöntemini açıklamıştır. Ayetlerden istişhâdı Hâkim et-Tirmizî, İbn Cemre el-Ezdî (ö. 699/1300), Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Sadreddin Konevî (ö. 673/1274) gibi sûfilerden örnekler getirerek izah eden yazar, hadislerden istişhâdı da Muhâsibî, Kelâbâzî, Hâkim et-Tirmizî ve Sühreverdî'den örnekler vererek açıklamıştır. Netice olarak bu kısımda sûfilerin hadisleri yorumlarken müfessirlere benzer olarak birçok hârici kaynaktan yararlandığı görülmüştür. Sûfilerin hadisleri yorumlarken teknik olarak aradıkları hususiyetlerin başında ilgili lafzın ayet ve hadisle desteklenmesi ve eğer var ise sahâbe ve tâbiîn sözleri ile açıklanması gelmektedir (s.348-418).

Bu teknik değerlendirmenin ardından yazar, muhteva açısından sûfilerin hadis yorumlama metotlarını ele almıştır. "Sûfiler için en önemli olan konu hadis metinlerinin ihtiva ettiği anlamlardır." yorumunu yapan müellif, bu kısmı şu başlıklar altında incelemiştir: "Semantik Tahliller ve Kelime İzahlarıyla, Müşkil ve Müteşâbih Hadislerin Yorumlanması, Hadislerin Azîmet ve Ruhsat ile Yorumlanması, Hikmetlere Yönelik Yorumlar, Mutlak İfadelerin Takyidi, Umûm İfadelerin Tahsisi, Mecazların Hakikate Hamledilmesi, İzahta Harflere

ve Rakamsal İfadelere Başvurma ve Keşf, Rüya ve Tecrübelerle Yorumlanması” (s.419-484).

Müellif ilk başlıkta; Sûfilerin hadis yorumlarında hadislerdeki kelimeleri açıklarken bazen kelimelerin semantik tahlilleri ile tasavvufi yorumlarını meczetmekte bazen de sadece doğrudan kelimelerin anlamlarına işaret ederek, sûfilerin hadisin tasavvufi yorum yaptıklarına dikkat çekerek, Hâkim et-Tirmizî, İbnü'l-Arabî, Serrâc (ö. 378/988) gibi âlimlerden örnekler getirmiştir (s.419-426). “Müşkil Hadislerin Yorumlanması” başlığında; sûfilerin hadis metinlerinde geçen ve anlaşılması zor olan kelimeleri açıklamaya çalıştıklarını ifade etmiş olan müellif, Konevî ve İbnü'l-Arabî gibi sûfilerden örnekler vermiştir (s.426-430).

“Müteşâbih Hadislerin Yorumlanması” başlığında yazar; müteşâbih hadisler hakkındaki yorumları da müşkil hadislerin izahı ve yorumlanması bağlamında değerlendirmenin mümkün olduğunu söylemektedir. Çünkü hadislerdeki en önemli müşkillerden birisi Allah'ın başka varlıklara benzediğini çağrıştıran ifadeler olduğuna işaret eden müellif, müteşâbih hadisler ve yorumu meselesinden dolayı Mücessime, Müşebbihe gibi pek çok fırkanın doğmasına yol açtığını belirtir. İlk dönem sûfileri, müteşâbih hadisler konusunda selef âlimleri gibi teslimiyet gösterilmesi gerektiğini, Hz. Peygamber'den vârid olan haberlerin keyfiyetinin anlaşılmadığında veya ilim olarak aciz kalındığında inkâr edilmeme cihetine gidilmesi gerektiği düşüncesindedirler. Müellif, mezkûr bölümde; “Şeytan, insanoğlunun damarlarında kanın dolaştığı gibi dolaşır.”, “Müminin kalbi Rahmân'ın iki parmağı arasındadır.”, “Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı.”, “Rüzgâra sövmeyiniz, çünkü o Rahmân'ın nefesindedir.” örneklerini vererek, İbnü'l-Arabî ve Gazzâlî gibi sûfilerin yorumları çerçevesinde konuyu açıklamıştır (s.430-448).

“Hadislerin “Azîmet” ve “Ruhsat” ile Yorumlanması” başlığında yazar; sûfilerin azîmet yolunu tercih ettiğini ruhsatın ise avama mahsus olduğunun tasavvuf erbabı tarafından kabul edildiğini söylemiş ve bu konuda Şa'rânî'nin *el-Mîzânü'l-kübrâ'*sından örnekler vermiştir (s.448-453). “Hadislerdeki Hikmetlerin Açıklanması” başlığında; yazar özetle sûfilerin hadislerdeki hükümlerin değil hikmetlerin açıklanmasına daha fazla önem verdiklerini söylemiş ve bunu on bir farklı örnekle delillendirmiştir (s.453-460). Bu başlıklar dışında müellif, sırasıyla “Hadislerdeki Mutlak İfadelerin Takyid Edilmesi”, “Hadislerdeki Umûm İfadelerin Tahsis Edilmesi”, “Mecazların Hakikate Hamledilerek Yorumlanması” son olarak da “Hadislerin Harflere ve Rakamsal İfadelere Başvurarak Yorumlanması” şeklinde diğer başlıklara

yer vermiştir. Bu başlıklar altında ise özetle sûfilerin bu konularda muhtelif örnekler ve izahlarla hadisleri açıkladığını izah etmiştir (s.460-473).

Yazar, “Hadislerin Keşf, Rüya ve Tecrübelerle Yorumlanması” başlığında; bu konuyla ilgili örnekler getirmiştir. Bilindiği gibi sûfiler, hadisleri yorumlamada dini tecrübe noktasına önem verdiklerinden dolayı birçok eleştiriye maruz kalmışlardır. Müellif bu konuda İbnü’l-Arabî ve Sadreddin Konevî gibi âlimlerden örnekler sunmuştur. Bahsi geçen âlimlerin yaşadığı dini tecrübeler neticesinde elde ettikleri bilgiler vasıtasıyla hadisleri açıklamakta kullandıklarını söylemiştir (s.479-484).

Dördüncü Bölüm: Tasavvufî-İşârî Hadis Yorumculuğu: Şartları, Mutedil ve Aşırı Yönleri ile Değerlendirilmesi

Son bölüm olan bu kısımda “İşârî Hadis Yorumlarının Kabul Edilme Şartları, Tasavvufî İşârî Yorumlarla Bâtınî Te’villerin Mukayesesi, Mutedil ve Aşırı Tasavvufî Yorumlar” başlıkları altında örnekler çerçevesinde bizlere sunulmuştur.

Müellif, “Tasavvufî-İşârî Hadis Yorumlarının Kabul Edilme Şartları” başlığında; bâtinî mananın kabulü için zâhiri mananın inkâr edilmemesi gerektiğini, sûfilerin de bâtin ve zâhir manayı birleştirdiğini ve sûfilerin işârî yorumları belirli çerçevede yürüttüklerinden bahsetmiştir. Birçok sûfinin işârî yorumu kabul şartları üzerinde duran yazar, özellikle Tûsî’nin işârî yorumun kabul şartlarını ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir. Ayrıca işârî yorumları değerlendiren âlimlerin nazarî yorum ile işârî yorumu birbirinden ayırarak aralarındaki farklar üzerinde durmuştur. Yazar herhangi bir müellifin, nazarî tasavvuf veya amelî tasavvuf kategorisinde değerlendirmenin yanlışlığına dikkat çekmiş ve bu düşüncesini örnekler vererek âlimlerin görüşleri çerçevesinde sunmuştur. Ayrıca müfessirlerin nazarî sûfî yorumlar için dile getirmiş oldukları bazı hususların sûfiler için geçerli olmadığını, işârî yorumlar için zikrettikleri bazı özelliklerin nazarî yorumlar için de geçerli olduğu tezini sûfilerin görüşleri çerçevesinde delillendirmiştir. Sûfilerin âyet ya da hadise verdiği mananın tek mana olduğunu ileri sürmemiş olduklarına dikkat çeken müellif, esas sorunun işarete dayalı yorumlara verilen öncelik ve işaretlerin şâri’ tarafından kastedilen yorumlar olarak kabul edilmesi olduğunu belirtmiştir. Örneğin; tasavvufî-ışârî yorumları değerlendiren İbn Teymiyye (ö. 728/1328), “Lafızdan bu işârî anlam kastedilmiştir.” şeklinde bir tavır sergileyerek “Allah bir inek kesmenizi emrediyor.” ayetinde yer alan “inek” sözcüğünün “nefis” anlamına geldiği şeklindeki yorumları “Allah adına yalan

söylemek” olarak değerlendirmiştir. “İşârî sûfî yorum” ve “nazarî sûfî yorum” arasındaki farklılıkları dile getirmiş olan İslâm âlimleri işârî yorumları aşırı bâtinî yorumlardan ayırt edebilmek için bâtin mânânın taşınması gerektiği dört şartı, müellif örnekler çerçevesinde aktarmıştır. Yazar, sûfîlerin hadisleri keşf, ilham ve rüya yoluyla tashih etmelerinin en önemli mesele olduğuna işaret etmiştir. Zira hadisçiler tarafından uydurma olduğuna hükmedilen bir hadis sûfîler tarafından keşf yoluyla sahih olduğu ileri sürülerek yorumlanmış, hadisçilerin sahih olarak kabul ettikleri bazı hadislerin de yine keşf yoluyla uydurma olduğuna hükmedilmiştir. Sahih hadislerde dahi kontrollü bir şekilde yapılmayan işârî yorumların problem teşkil ettiğine işaret eden müellif, işârî yorumların kabul şartlarının lisan kurallarına ve dinin hükümlerine uygunluk olmak üzere iki kısımda mütalaa edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bölümün son kısmında ise Gazzâlî’nin *İhyâ* ve Şâtıbî’nin (ö. 790/1388) *el-Muvâfakât* adlı eserinde geçen hadisler çerçevesinde işârî hadis yorum şartları üzerinde durulmuştur (s.486-501).

Yazar, “Tasavvufî-İşârî Yorumlarla Bâtinî Te’villerin Mukayesesi” başlığında; tasavvufî-işârî yorumların en önemli sorunlarını Gazzâlî ve İbnü’l-Arabî’nin anlayışları çerçevesinde açıklamıştır. Ayrıca işârî yorumların te’vilden farklı olduğu belirtilerek, te’vil kavramı üzerinde sıkça durmuş olan Gazzâlî’nin te’vil kurallarını aktarmıştır. Gazzâlî’nin tasavvufî-işârî yorumlarını, bâtinî te’villerle mukayese edebilmek için yapmış olduğu hadis yorumları örnekler halinde verilmiş, örnekler üzerinden de değerlendirmeler yapmıştır. Müellif; Gazzâlî’nin işârî yorumlar ve te’vil konusunda tenkit edilmiş olduğu hususları maddeler halinde vermiş ve bu tenkit edilen hususları yine Gazzâlî’nin eserleri ve eserlerinde vermiş olduğu hadisler üzerinden ayrıntılı bir şekilde tahlil etmeye çalışmıştır. Gazzâlî gibi tasavvufî-işârî yorumlarının Bâtinîlerin yorumlarından farklı olduğunu ifade eden ancak yorum yöntemi ve yorumlarının niteliği bakımından en çok tartışılmış olan İbnü’l-Arabî üzerinde de durmuştur. Müellif, İbnü’l-Arabî’nin *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye* adlı eseri hakkında kısa bir izah yaptıktan sonra onun bakış açısını yorumlamıştır. İbnü’l-Arabî’nin farklı tasavvufî görüşleri ve hadisçiliği hakkındaki tartışmalardan bahsedilmiş akabinde İbnü’l-Arabî’ye göre te’vil kavramının ne ifade ettiği ve ona göre te’vil metodunun ne olduğu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuştur. İbnü’l-Arabî’nin hadis yorumculuğu örnekler çerçevesinde incelenmiş ve üzerinde bazı değerlendirmeler yapılmış ve te’vil etmiş olduğu hadisler zikredilerek hadisçiliği ve fıkıhçılığı hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Müellif, İbnü’l-Arabî’nin felsefi

görüşlerini temellendirmek için uydurma rivayetler kullandığına dikkat çekmiş, İbnü'l-Arabî'nin i'tibara dayalı bâtinî yorumlarını hadisler üzerinden açıklamıştır. Son olarak da İbnü'l-Arabî'nin hadisleri yorumlama metodu ve bu yorumlarıyla ortaya koymaya çalıştığı hususları maddeler halinde vermiştir (s.501-549).

Yazar, "Mutedil Tasavvufî Yorumlar" başlığında; sûfiler hadislerin bâtinî yönünü ortaya çıkartmak için bir yorum faaliyeti içerisine girdiklerine işaret etmiş ve bunun sonucu olarak hadislerle bir yorum zenginliğinin getirildiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca mutedil tasavvufî yorumlar bazı hadisler üzerinden bizlere vermeye çalışmıştır. Müellif bu başlık altında incelemiş olduğu "*Kalp Hadisini*" Muhâsibî'nin; *Risâletü'l-Müsterşidîn* adlı eserinde geçmekte olan iki hadisi Muhâsibî'nin yorumları çerçevesinde, "*Sinek Hadisini*" Kelâbâzî'nin eserinde yer verdiği ve yorumladığı şekilde açıklamıştır. "*Bir şeyi sevmen seni kör ve sağır eder.*" hadisi muhabbet kavramı çerçevesinde aktarmıştır. Muhabbeti kalbin meyli olarak tanımlayan Cüneyd-i Bağdâdî'ye (ö. 297/909), mezkûr hadisin anlamı sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "*Dünyaya olan sevginiz, sizi âhirete karşı kör ve sağır eder.*" Ayrıca konu genişletilerek Hakîm et-Tirmizî, Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Münâvî (ö. 1031/1622) ve Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) gibi âlimlerin hadislerle alakalı olarak eserlerinde bahsetmiş oldukları görüşlerine de yer vermiştir.

Müellif, "Cihat ile İlgili Bir Hadisin Yorumu" başlığında; İbn Ebî Cemre'nin hadisleri yorumlama metodu ve usulüne dikkat çektikten sonra *Behcetü'n-nüfûs* adlı eserinde cihat ile ilgili olarak hadislerle yapmış olduğu işârî yorumlar üzerinde durmuştur. "Ganimetle İlgili Bir Hadis: Bedenin, Kalbin ve Ruhun Mükâfatı" adlı alt başlıkta; Sadreddin Konevî'nin *Kırk Hadis Şerhi* adlı eserinde ganimetle ilgili vermiş olduğu bazı hadisler aktararak Konevî'nin işârî yorumunu değerlendirmiştir. Aynı hadisin Nevevî'nin (ö. 676/1277) şerhinde geçen rivayet farklılıkları üzerinde durmuş ve Nevevî'nin bu hadis yorumunda takip ettiği yöntemleri maddeler halinde vermiştir. Yazar, "*Utanmadıktan sonra dilediğini yap!*" hadisi başlığında; Nevevî ve İsmail Hakî Bursevî'nin (ö. 1137/1725) yorumlarını karşılaştırmış, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) bu hadiste ki lafız farklılıklarına karşı yapmış olduğu yorumu aktarmıştır. "İçki Yasağının Hikmeti" başlığında; Hakîm et-Tirmizî'nin hadisteki hikmete dair yorumunu ele almış, konuyla alakalı Tirmizî'nin vermiş olduğu rivayetleri ilgili bölüme ekleyerek mevzuyu ayrıntılı bir

şekilde aktarmıştır. “*Yer bana secdegâh/mescid kılınmıştır.*” hadisi başlığında; İbnü'l-Arabî'nin hadise yapmış olduğu izahlara yer vermiştir (s.549-576).

Yazar, “Aşırı Tasavvufî Yorumlar” başlığında; hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasının nasıl olması gerektiği üzerinde durmuş ve hadislerin gerçek (zâhirî) anlamı çerçevesinde yorumlanması gerektiğine dikkat çekmiştir. Daha sonra amelî ve nazarî tasavvufta aşırı yorumları iki ayrı başlık altında hadisler ve yorumlar çerçevesinde bizlere aktarmaya çalışmıştır. Müellif, “Amelî-Tasavvufta Aşırı Yorumlar” başlığı altında; “*Hayâ ve dili tutmak imandan, kötü söz ve beyân nifaktan iki şubedir.*” hadisini ele almıştır. Bahsi geçen hadisi Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kûtü'l-kulûb* adlı eserinde yer vermiş olduğu rivayetler ve yorumlar çerçevesinde açıklamıştır. “*Veren el, alandan üstündür.*” hadisini Hücvîrî (ö. 465/1072), Gazzâlî, Ebû Tâlib el-Mekkî ve Sülemî gibi âlimlerin kendi eserlerinde yer vermiş oldukları yorumlar çerçevesinde açıklamıştır. “*Yürüyünüz, müferridûn öne geçtiler.*” hadisi ile bu konuyla alakalı hadisler Hücvîrî'nin yapmış olduğu yorumlar çerçevesinde ele almıştır. Müellif, “Visâl Orucu” bahsinde; visâl kelimesin ifade ettiği anlamı izah etmiş ardından Hücvîrî, İbnü'l-Arabî ve Hakîm et-Tirmizî gibi sûfîlerin eserlerinde yer vermiş olduğu yorumlar çerçevesinde hadisi açıklamış ve visâl orucu hakkında fıkhi hüküm üzerinde kısa bir yorum yapmıştır (s.577-608).

Müellif, “Nazarî Tasavvufta Aşırı Yorumlar” başlığında; nazarî tasavvufun en önemli meselelerini ele almış, konuyla ilgili örnek hadisleri ve sûfîlerin yorumlarını vermiştir. Ayrıca sûfîlerin nazarî yorumlarına örnekler verirken aynı hadislerin amelî tasavvufta nasıl yorumlandığına da işaret etmiştir. Müellif, “*Mümin, müminin aynasıdır.*” hadisi bölümünde; ayna kelimesini izah etmiş ardından İbnü'l-Arabî, Abdülkâdir Geylânî (ö. 561/1166), Gazzâlî ve Sühreverdî gibi sûfîlerin hadis hakkında yapmış oldukları yorumları karşılaştırmalı bir şekilde sunmuştur. “*Sadaka Hadisi*” bölümünde; *İnsân-ı kâmil* müellifi ve varlık problemini ele alan Abdülkerim el-Cîlî'nin (ö. 832/1428) nazarî tasavvufî yorumunu vermiştir. Yazar, “*Misvak hadisi*” ve “*Kur'ân'ı kendi re'yi ile tefsir eden küfre düşmüştür.*” başlıklarında; İbnü'l-Arabî'nin görüşlerinden istifade ederek hadisleri yorumlamıştır. Yine “*Yeryüzünde Allah diyen kimseler kaldığı sürece kıyamet kopmaz.*” hadisini de İbnü'l-Arabî, Kâşânî (ö. 736/1335) ve Kurtubî'nin (ö. 656/1258) yorumları çerçevesinde ayrıntılı olarak aktarmıştır. “*Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: Kadın, güzel koku ve namaz. Namaz gözümün nuru kılındı.*” hadisi bahsinde; Kelâbâzî, İbnü'l-Arabî, Gazzâlî, Münâvî ve İsmail Ankaravî (ö. 1041/1631) gibi

âlim ve sûfilerin hadise dair eserlerinde yer vermiş oldukları yorumları aktarmış olup bu yorumlar üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. Yazar; gerçek anlamının oldukça uzağında yorumlanan hadis yorumlarının tespit edilmesinin elzem olduğu ve herhangi bir hadisteki emrin, nehyin ya da cümlelerin hikmetini tespit ederken zâhîrle tamamen ilgisiz hikmet tespitlerinin de en azından muteber bir “hadis yorumu” olarak kabul görmemesi gerektiğini belirtmiştir (s.609-625).

Sonuç ve Genel Değerlendirme

“İslam İrfan Geleneğinde Hadis Yorumu” isimli eser yazar tarafından doktora tezi olarak kaleme alınmış ve kısa bir süre sonra kitap halinde yayımlanmıştır. Son yıllarda ülkemizde tasavvuf-hadis ilişkisi ile alakalı olarak çok sayıda çalışmanın olduğunu bilsek de elimizdeki çalışma bu alanda yapılmış olan geniş bir konu muhteviyatı ve hacmiyle alanında belki de tek eser olma hüviyeti taşımaktadır. İlgili alanda müstakil olarak tek bir eser veya yazar üzerine çalışılmış tez, makale ve eserler bulunsa da bu alanda tüm irfan geleneğini tek çalışmada derleyen eser olma özelliği taşımaktadır.

Oldukça hacimli olan çalışma, konu sınırlandırılmasının geniş tutulması, muhtemelen birçok eser ve yazardan atıf ve örnek metin koyma zaruriyetinin hissedilmesinden kaynaklı olarak okuyucunun metin ve başlıkları zihninde toparlamasını zorlaştırmaktadır. Bunun yanında tüm tasavvuf tarihinin ve birçok eserin çalışmaya dâhil edilmesi konunun ayrıntılı ve tafsilatlı olarak işlenmesini sağlamıştır. Bir öneri olarak bu çalışmanın dönemlerle veya belli başlı eserlerle sınırlandırılması veya eserin birkaç cilt halinde basılması zikredilebilir.

Çalışmada Sühreverdî, Muhâsibî, İbnü'l-Arabî ve Gazzâlî gibi birçok âlimin yorumlarına yer verilmiş ve bu müelliflerin eserlerinden de birçok örnek aktarılmıştır. Mezkûr bilginlerin irfan geleneğindeki yorumları müstakil birer eser olarak basılacak mahiyette iken, yazar bu isimlerin görüşlerini konu gereği tek çalışmada toplamıştır. Takdire şayan bu tedvin ve te'lifin içinden gerekli ve zaruri görülen başlıklar seçilip bunların yanında ilgili kişilerin eserlerindeki örnekler de azaltılabilir. Bununla beraber üç dört müellifin görüşleri kendi ifadeleri ile aktarılacak yerine bazı yerlerde hülasa olarak verilebilir veya görüşü benzer olan bazı sûfilerin ifadeleri birkaç cümle ile özetlenebilir.

Eser her ne kadar hacimli ve tafsilatlı olsa da yazar gerek bölümler arasında gerekse bölümlerin içerisinde hiçbir şekilde tekrara düşmeden

Aksakal, Korkut, Öcal, İslam İrfan Geleneğinde Hadis Yorumu, Doç. Dr. Ferhat Gökçe (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 664 sayfa, ISBN 978-625-7581-05-9

konuyu ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. Eser bu alanda araştırma yapacak olanlara geniş bir literatür imkânı da sunmaktadır.

Bu görüş ve düşünceler çerçevesinde kapsamlı bir şekilde çalışmasını bizlere sunan Doç. Dr. Ferhat Gökçe'ye teşekkür ediyor ve çalışmalarının daim olmasını Yüce Rabbimizden temenni ediyoruz.